

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

11 EYLÜL SALDIRILARI SONRASINDA AFGANİSTAN BAĞLAMINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Muhammed SAİD OKTAY

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Levent ERSİN ORALLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTA DOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI PROGRAMI

HAZİRAN 2023

**11 EYLÜL SALDIRILARI SONRASINDA AFGANİSTAN
BAĞLAMINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ**

Muhammed SAİD OKTAY

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTA DOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI PROGRAMI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Orta Doğu ve Afrika Çalışmaları Programı yüksek lisans öğrencisi tarafından hazırlanan 11 Eylül Saldırıları Sonrası Afganistan Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri Başlıklı tez çalışması 20.06.2023 12.00 tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS tezi olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☒	☐
Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☒	☐
Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA Yozgat Bozok Üniversitesi Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☒	☐

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Muhammed SAİD OKTAY

20/06/2023

11 EYLÜL TERÖR SALDIRILARI SONRASINDA AFGANİSTAN BAĞLAMINDA
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Muhammed Said OKTAY

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Haziran 2023

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 11 Eylül Saldırıları ve 11 Eylül Saldırıları sonrasında Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkileri Afganistan bağlamında değerlendirmektir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte başlayan Soğuk Savaş, iki kutuplu sistemin yapısıyla ittifak ilişkilerini etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte ABD, uluslararası sistemde tek kutup olmanın avantaj ve dezavantajlarını sisteme yaymış ve mevcut durumu korumaya yönelik politikalar geliştirmiştir. Türkiye'nin ABD'nin dış politikasındaki değişimleri takip etmek ve ikili ilişkilerdeki süper güç-bölgesel güç dağılımını denkleştirmek isteği ilişkilerin seyrinin stabilize olmasının önüne geçmiştir. Türkiye'nin yakın coğrafyası ve son dönemde yaşananlar ABD'nin Türkiye ile birlikte hareket etmesini gerekli kılarken, Türkiye ise güvenlik ihtiyacını maksimize etmeye çalışmaktadır. Türkiye- ABD arasındaki İkili ilişkilerde yaşanan krizler (1 Mart Tezkeresi, Süleymaniye Olayı vb..) ortaklığı sınamış ve geliştirmiştir. Afganistan'ın siyasi durumu ve 11 Eylül Saldırıları'nın dünyada oluşturduğu kaos; sistemdeki değişimler ve yaşanan krizler, müttefikliğin dönüşümü ve ilişkilerin seyrini değerlendirmek için fırsat sunmaktadır.

Bilim Kodu : 114115
Anahtar Kelimeler : Afganistan, Güç Dengesi, 11 Eylül Saldırıları, Türk-Amerikan İlişkileri, Güvenlik
Sayfa Adedi : 135
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI

TURKISH-AMERICAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF AFGHANISTAN AFTER
THE 11 SEPTEMBER TERRORIST ATTACKS
(M. Sc. Thesis)

Muhammed Said OKTAY

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
June 2023

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the relations between Turkey and the United States of America in the context of Afghanistan after the September 11 attacks and the September 11 attacks. The Cold War, which started with the end of the Second World War, affected the alliance relations with the structure of the bipolar system. With the end of the Cold War, the USA spread the advantages and disadvantages of being a single pole in the international system and developed policies to protect the current situation. Turkey's desire to follow the changes in the foreign policy of the USA and to balance the superpower-regional power distribution in bilateral relations prevented the course of relations from stabilizing. While Turkey's close geography and recent events necessitate the United States to act together with Turkey, Turkey is trying to maximize its security needs. The crises in the bilateral relations between Turkey and the USA (March 1, Sulaymaniyah, etc.) tested and developed the partnership. The political situation of Afghanistan and the chaos created by the September 11 attacks in the world; Changes and crises in the system provide an opportunity to evaluate the transformation of alliance and the course of relations.

Science Code	: 114115
Key Words	: Afghanistan, Balance of power, September 11 Attacks, Turkish-American Relations, Security
Page Number	: 135
Supervisor	: Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER

11 Eylül Saldırılarıyla birlikte terörizmin değişen doğasıyla karşılaşan dünyada yaşanan değişimlerin, Afganistan bağlamında Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri özelinde incelendiği bu çalışmanın hazırlanmasında:

Bana sabır ve bilgileriyle yol gösteren tez danışmanım DOÇ. Dr. LEVENT ERSİN ORALLI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Bugüne kadar beni her konuda anlayışla destekleyen sevgili aileme minnettarlık hislerimi sunuyorum.

Bu çalışmanın tamamlanmasında en büyük yardımcım ve motivasyon kaynağım olan sevgili eşim Didem Cevale Oktay'a şükranlarımı bildiriyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ	5
2.1. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Seyri.....	5
2.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Müttefiklik Kavramı ve Türk- Amerikan İlişkileri	15
2.3. Tarihsel Perspektifte Türkiye-ABD Müttefikliğini Etkileyen Gelişmeler	22
2.3.1. 1 Mart Tezkere Krizi.....	23
2.3.2. Süleymaniye Olayı.....	24
2.3.3. Arap Baharı.....	25
2.3.4. Suriye Krizi.....	31
2.3.5. Mavi Marmaraya Yapılan Saldırı	48
2.3.6. Halkbank Davası.....	49
2.3.7. S400’lerin Alınması ve F-35 Programı.....	52
2.3.8. 2017 Türkiye-ABD Vize Krizi	54
2.3.9. Rahip Brunson Krizi	55
3. 11 EYLÜL SALDIRILARI VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ.....	59
3.1. I. Körfez Savaşı	59
3.2. 11 Eylül Saldırıları	62

	Sayfa
3.3. ABD'nin Afganistan'a Operasyonu	64
3.3.1. El Kaide Terör Örgütü ve İŞİD'e Giden Yol.....	67
3.4. II. Körfez Savaşı.....	70
3.5. ABD'nin Geliştirdiği Yeni Stratejiler	73
3.5.1. Bush Doktrini.....	73
3.5.2. Barack Obama Döneminde Geliştirilen Strateji Anlayışı.....	76
3.5.3. Trump Dönemi ve 2017 Ulusal Güvenlik Stratejisi	80
4. AFGANİSTAN VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	83
4.1. Afganistan'ın Stratejik Önemi.....	83
4.2. Taliban Hareketi	91
4.3. Afganistan'daki Türk ve Amerikan Varlığı	108
5. SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	123
ÖZGEÇMİŞ	135

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
a.g.y.	: Adı Geçen Yayın
ABD	: Amerika Birleşik Devleti
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANDFS	: Afganistan Ulusal Savunma ve Güvenlik Güçleri
BKH	: Barış Kalkanı Harekatı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BPH	: Barış Pınarı Harekatı
C.	: Cilt
CNPC	: Çin Ulusal Petrol Şirketi
Çev.	: Çeviren
DAEŞ	: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD'in uzantısı)
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
EYP	: el yapımı patlayıcı cihazları
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
GAO	: Amerika Birleşik Devletleri Hesap Verebilirlik Ofisi
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Gücü
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Suriye Demokratik Birlik Partisi
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAPI	: Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTP	: Tehrik-i Taliban Pakistan

USAID : ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı
YPG : Halk Savunma Birlikleri
ZDH : Zeytin Dalı Harekatı

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler, insanlık tarihi kadar eski ancak daha yeni doğmuş diyebileceğimiz, temel aktör olarak devletleri, uluslararası örgütleri, uluslararası toplumu ve bireyi ele alan, aralarındaki ilişkileri sosyal, ekonomik ve siyasi olarak araştıran bir bilim dalıdır.

Uluslararası ilişkilerin bir bilim disiplini olarak genişlemesi için yirminci yüzyılın beklenilmesi gerekmiştir. Disiplin, uluslararası politikadaki dalgalanmalara ve kırılmalara hassas şekilde duyarlı olduğundan dolayı sürekli olarak kendini yenilemiştir. Uluslararası ilişkilerde Türkiye ve ABD ilişkilerinin de zaman zaman örnek olarak verilebileceği ittifak kavramı ise bahsedilen yenilenmeden kendi payına düşeni almıştır. 20. Yüzyılda tarihte yaşanan, en büyük iki dünya savaşı ve uluslararası sistemde meydana gelen iki kutuplu sisteme geçiş ittifakların doğasında da değişimler meydana getirmiştir. İttifak, devletlerin kendilerine düşman olarak gördükleri rakip devlete karşı ortak bir paydada bir araya gelmeleridir.¹ İttifaklar aynı zamanda Birleşmiş Milletler Anlaşmasının 51. Maddesinde “kolektif güvenlik” kapsamında değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine rastlayan Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı 1830 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile yapılan ayrıcalık anlaşmasının imzalanmasıyla resmîyete dökülmüştür. Bu anlaşmanın ardından Türk-Amerikan ilişkileri inişli çıkışlı ancak günümüze kadar gelen bir seyir izlemiştir. İlişkiler II. Dünya Savaşı’nın ardından oldukça gelişmiş ve Türkiye’nin Kuzey Atlantik Paktı’na (NATO) girmesiyle birlikte müttefiklik boyutuna ulaşmıştır. Soğuk Savaş süresince Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) baskısını hisseden Türkiye, dış politikasını Batı Bloku ve ABD ile olan ilişkilerini dengeleme siyaseti üzerine kurmuştur. Uluslararası sistemin “Güç Dengesine” dayandığı Soğuk Savaş boyunca, devletler çıkarlarını korumaya çabalarken bir yandan da güçlerini maksimize etmeye çalışmışlardır. Realizm’in dayandığı sac ayaklarından biri olan “Güç ve Güç Dengesi”, devletlerin anarşi ortamında çıkarlarını arttırmayı hedeflemesini meşru

¹ Ülke Arıboğan, Gülden Ayman ve Beril Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, der. Faruk Sönmezoğlu, 4.bs. İstanbul: Der Yayınları, 2005, s.368.

görürken, neorealizm ana akıma ek olarak devletlerin ittifak ilişkileri içerisinde olmasını olumlu değerlendirmiştir.

Soğuk Savaş döneminde meydana gelen, SSCB ve ABD'nin uluslararası düzenin iki ucundan çekilmesiyle genişleyen sistem, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, halat çekme yarışında karşılıklı iki gruptan birinin yarıştan kopmasıyla meydana gelen ani çekilmeyi yaşamış ve halat tamamen ABD tarafında kalmıştır. ABD halatın bütünü ele geçirdikten sonra yani sistemde tek kutup olduktan sonra rakipsiz kalmanın sancılarını hem kendisi çekmiş hem de sisteme bu sancıyı yaymıştır. Halat iki ucundan çekildiğinde oluşan gerilim aynı zamanda halatın belli bir düzleme oturmasını yani sistemin devamlılığını sağlamaktaydı ve halatın ağırlığı ikiye bölünmektaydı. Halatın ağırlığı (sistemin ağırlığı) tek başına sistemi elinde bulunduran ABD'ye katlanılamaz siyasi, ekonomik ve askeri yükler getirdikten sonra ABD halatın karşı tarafına kendisinin seçtiği rakipleri yerleştirmeye başlamıştır. Uluslararası sistemde başat güç olmanın verdiği rakip/düşman yaratma ayrıcalığını terörle mücadele kapsamında terör örgütleri ve onları destekleyen hükümetlere ayıran ABD, aynı zamanda demokrasiyi 3.Dünya ülkelerine tanıtmayı görev tanımına katmıştır.

Türkiye-ABD ilişkileri, Soğuk Savaş ardından Türkiye'nin kendini uluslararası sisteme yeniden entegre etme çabaları ve telaşıyla birlikte ABD dış politikasının Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğu coğrafyaya yoğunlaşmasıyla hızlanmıştır. İki devletin güçlerindeki fark, ittifaka/müttefikliğe bakış açılarını belirleyen temel faktör olmuştur.

Dünya siyasetini dolayısıyla da Türkiye-ABD ilişkilerini derinden etkileyen bir gelişme de 11 Eylül Saldırıları ve sonrasında ABD'nin Afganistan'ı işgali olmuştur. İmparatorluklar mezarlığı olarak adlandırılan Afganistan tarihi boyunca işgallerle anılmış ve sonucunda başarısız bir devlet görünümü kazanmıştır. SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgale başlaması ise mevcut sorunların daha da derinleşmesine neden olmuştur. ABD'nin Sovyet işgaline ve komünist rejime muhalif olan mücahitleri desteklemesi ve Taliban'ın bahsi geçen mücahit grupların arasından sıyrılarak yönetimi ele geçirmesiyle birlikte Afganistan, Türkiye ve ABD ilişkileri için ortaklık ve görüş ayrılıklarıyla dolu yeni bir sayfa olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Türk-Amerikan İlişkilerinin 11 Eylül Saldırıları ve sonrasında yaşadığı dönüşümleri, Afganistan bağlamında geniş bir şekilde ele almaktır.

Müttefiklik ilişkilerinin doğasında olan güvenlik ihtiyacının karşılanması, ittifak içerisindeki devletlerin güçleri arasındaki orantısızlıktan etkilenmektedir. Küresel bir güç olan ABD ile bölgesel bir güç olan Türkiye arasındaki güç orantısızlığı da ilişkilerin seyir ivmesini belirleyen koşullardan biri olagelmektedir. Bu durumdan yola çıkılarak bu tezin tezi, Türk-Amerikan ilişkilerinin yapısalıktan uzak olmayan, çıkarlara dayalı ve sistemsel olmayan bir seyir izlediğidir, Afganistan, Afganistan bağlamında müttefik olarak hareket eden iki devletin, aynı anda farklı coğrafyalarda yaşadıkları görüş ayrılıklarının ve benzer düşüncelerin örneklerinden yalnızca biridir.

Çalışmada, Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihi arka planının günümüze etkilerinin yanı sıra, realizm, neorealizm ve neoklasik realizmin müttefikliğe bakış açıları nelerdir? Devletleri ittifak ilişkisi kurmaya iten sebepler nelerdir? Sistem yapısının yanında bireylerin ilişkilerdeki etkisi nedir? soruları yanıtlanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümü teori ağırlıklı olduğu için konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve müttefiklik kavramıyla ilgili kitaplar, makaleler, tezler incelenmiştir. Tezin ikinci bölümü 11 Eylül Saldırıları hazırlayan olayları, 11 Eylül Saldırıları ve saldırılar sonrası meydana gelen yeni düzeni ortaya koymaktadır. Bölümün içeriği gereği hem resmi belgelere, haber kaynaklarına yer verilmiş hem de oluşan yeni düzen içerisinde meydana gelen yeni kavramlar hakkındaki çalışmalar incelenmiştir. Elde edilen veriler tezin amacını gerçekleştirme doğrultusunda yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Tezin son bölümünde ise 11 Eylül Saldırıları sonrası yaşanan olaylardan ABD-Türkiye arasındaki müttefiklik ilişkisinde meydana gelen değişimler ortaya koyulmaktadır. Olayların ortaya koyulması amacıyla haber kaynakları ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Olayların ülkeler bazında değerlendirilmesi yapılmıştır. Literatür taraması yönteminin kullanılma amacı, dünya kamuoyunda büyük ses getirmiş bir olayı ele almaktadır. Konu üzerine hem yurtiçinde hem yurtdışında sayısız çalışma yapılmıştır. Çalışmalar, 11 Eylül Saldırıları, küreselleşen dünyada meydana gelen kırılma noktası olarak kabul etmede hemfikirdir. Yeni oluşan siyasi düzenleri, diplomasi ilişkilerini ve ortaya çıkan yeni siyasal kavramları ortaya koymaktadır. Bu tezin literatüre katkısı, diğer çalışmalardan ayrılan yanı, müttefiklik ilişkisi içerisinde bulunan iki devlet olan Türkiye ve ABD'nin, güçleri arasındaki farkın Afganistan özelinde ilişkilerin seyrine panoramik bir bakış açısıyla odaklanmasıdır.

Tezin ikinci bölümünde, Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihçesi genel bir bakış açısıyla incelenmiş, müttefiklik kavramı realizm ve yapısal realizm bağlamında açıklanmaya çalışılmış ve Türkiye-ABD ilişkilerinin müttefiklik eksenine oturmasının arka planında geçen tarihsel süreç açıklanmak istenilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde 11 Eylül Saldırılarına giden yolda yaşananları anlatmak, faili olan terör örgütü El Kaide'nin kuruluşuna ışık tutmak 11 Eylül Saldırılarından sonra ABD'nin güvenlik anlayışının değişimini anlamak ve bu minvalde ABD'nin geliştirdiği doktrinlerin neleri hedeflediğini aktarabilmek amaçlanmıştır. Tezin dördüncü bölümünde ise Afganistan'da Türkiye ve ABD'nin varlıkları, yatırımları ve politikaları incelenmiş, tezi sağlam bir zemine oturtmak adına Afganistan'ın siyasi ve beşerî özellikleri detaylandırılmış, hali hazırda iktidarda olan Taliban'ın nasıl ve neden iktidara geldiği incelenmiş önemli olaylar Afganistan'ın önemi ve ilişkilerin seyrine etkisi incelenmiş ve bu olayların Türkiye-ABD ilişkilerine olan pozitif ve negatif etkileri irdelenmiştir.

2. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHÇESİ

2.1. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Seyri

Türk ve Amerikan ilişkilerinin temelinde, özellikle Osmanlı Devleti dönemi dikkate alındığında, dikkate değer bir süreç bulunmaktadır. 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönemde bu iki ülke arasındaki ilişkilerde iki önemli alan bulunmaktadır, bu iki alan ekonomi ve ticaret ilişkileri ile misyoner faaliyetleridir. 13. yüzyılın sonunda kurulan ve denizlerde gücünü artırmaya başlayan Osmanlı Devleti, Akdeniz ve Kızıldeniz'de hâkimiyet kurmuştur. Bu noktada dikkate değer olan, Osmanlıların denizlerdeki ilerlemesinin farklı bölgeleri görmek istemesine ufuk açmıştır.²

Önemli alanlardan ekonomi ve ticaret ilişkileri açısından Osmanlı Devleti ve ABD ilişkileri değerlendirildiğinde, özellikle Osmanlı Devleti'nin kontrolü altındaki Akdeniz bölgesi, Amerika'nın ticari faaliyetlerinin önemli bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı ve ABD ilişkilerinin ekonomi ve ticari alanda başlamasında İngiltere'nin katkısı önemlidir çünkü 17. yüzyıldan itibaren Amerikan gemileri İngiliz himayesi altında Türk limanlarına girmeye başlamıştır. Osmanlılarla Amerika'nın ilk karşılaşma noktası Mağrip bölgesidir.³

1786'da Amerika Birleşik Devletleri, Cezayir ve Tunus ile anlaşmalar imzalamış ve Amerikan gemilerinin bölgede serbest ticaret yapma hakkı elde edilmiştir. Böylece Amerika Birleşik Devletleri, aslında Cezayir, Tunus, Fas ve Trablusgarp olarak adlandırılan Garp ocakları, Mağrip ocakları ve Berber ocakları olarak bilinen bölgelerdeki devletlerle anlaşmalar yaparak Batı Akdeniz'de gemilerinin güvenliğini sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtada geniş bir alanı olması, ABD'nin bu coğrafyaya jeostratejik ve jeopolitik olarak yönelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, İzmir'de, Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticari ilişkilerde önemli bir merkez olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, ikili ilişkilerin ilerlemesiyle birlikte, 1828'in başlarında Osmanlı hükümeti, "dostane düşünceler" bağlamında Amerikan gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçmesine izin vermiştir.⁴

² Yavuz Güler, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri 1795-1914", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6, (2005), s. 227-240.

³ Adem Kara, "Osmanlı Devleti-ABD Ticari İlişkileri", *Akademik İncelemeler Dergisi* 1/2 (2006).

⁴ Arıboğan, Ayman ve Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, s. 5.

1823 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihsel sahneye çıkmasının ardından ilan ettiği "Monroe Doktrini"ne rağmen, ABD'nin Amerika kıtaları dışında da faaliyet göstermekte olması Türk-Amerikan ilişkileri için önemli bir detaydır. Monroe Doktrini'nin ilanından bir yıl sonra, ABD, Osmanlı Devleti ile ilişkilerine ağırlık vermeye başlamıştır. Bu noktada, ABD'nin Osmanlı Devleti'ni "Doğu'nun anahtarı" olarak gördüğünü ve sonuç olarak ticari ilişkilerini geliştirmeye çalıştığını söylemek mümkündür.⁵

Bu şekilde Amerika Birleşik Devletleri'nin 20. yüzyıla kadar belirli bir ölçüde sınırlama ile Monroe Doktrini'ni, izolasyon politikasını sürdürdüğü söylenebilir. Avrupa siyasi meselelerinin bir parçası olmaktan kaçınan ABD aynı zamanda, yeni kurulan bir devletin atması gereken en önemli adımlardan biri olarak kabul edilebilecek ticari ilişkilerini geliştirmek ve yönlendirmek için harekete geçmiştir.

Öte yandan, özellikle 18. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı İmparatorluğu, uluslararası sistemde Avrupa güçlerinin odak noktası haline gelmiş ve kuzeydeki Rus İmparatorluğu'nun tehdit olarak varlığı, Osmanlı Devleti'nin yeni ittifakların kurulmasının arayışına yol açmıştır. Bu noktada özellikle Navarin Savaşı dikkate değer gelişmelerden biridir. 1827 yılında Fransız, İngiliz ve Rus gemilerinden oluşan müttefikler tarafından Navarin'de Osmanlı donanması imha edilmiştir. Bu olay üzerine Osmanlı Devleti padişahı II. Mahmut, Batı'dan uzaklaşırken Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerde bir sorun görülmemiştir. 7 Mayıs 1830'da Seyr-i Sefain Antlaşması, Osmanlı ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından imzalanmış ve Amerikan tüccarlarına ve ticaret gemilerine "en ayrıcalıklı devlet" statüsü verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerikan savaş gemileri ve kara silahlarına olan ilgisi, iki ülke arasında sıkı bir silah ticaretinin yolunu açmıştır. Ticari ilişkiler arttıkça diplomatik ilişkiler de adım adım ilerlemiştir. 1831 yılında Amerika Birleşik Devletleri tarafından İstanbul'a gönderilen David Porter, elçi olarak atanmıştır. 1839'da yayınlanan Tanzimat Fermanı ile Amerikan uzmanlarının İstanbul'da tarım ve madencilik konusunda eğitim aldığı bilinmektedir ve gemi mühendisi Henry Eckworth'ün Amerikan modeli savaş gemilerinin inşasının başında olduğu

⁵ Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2003).

bilinmektedir. Ancak, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin iyice yükselip, karşılıklı büyükelçiliklerin açılması 1867 yılında olabilmıştır.⁶

Osmanlı Devleti-ABD ilişkilerinde misyoner faaliyetlerine baktığımızda, sürecin ticari ilişkilerden sosyal ve siyasi alanlara kaydığı görülecektir. Birçok Avrupa devleti gibi, ABD de Osmanlı Devleti ile yapılan anlaşmalar kapsamında kapitülasyonlar ve ayrıcalıklardan yararlanmaktaydı. Bununla birlikte misyonerliğin yayılması konusunda İstanbul merkezli okulların ABD için önemi oldukça fazlaydı ancak daha sonraki dönemlerde bu okullar Anadolu'da da faaliyet göstermeye başlamıştır.⁷

1867 ile 1901 yılları arasında sorunsuz bir şekilde ilerleyen ticari ve diplomatik ilişkiler, Bağımsızlık Savaşı sırasında kısa süreli bir kopukluk yaşadı. 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı ile birlikte sistem ve aktörler değişmiştir. Bu süreçte dünya tarihi ve uluslararası sistem değişirken imparatorluklar sona erme noktasına gelirken, yeni ulus-devlet yapıları sistemde yerlerini almaya başlamıştır.⁸

Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda oluşan uluslararası sistem, tüm devletlerin memnuniyetini kazanmadığından dolayı kısa süre sonra dünya 1939-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı'na sürüklenmiştir. II. Dünya Savaşı dönemi Türkiye için yeni bir sınav haline gelmiştir. 1945'ten sonra Türkiye, ikili kutuplu dünya sistemi içinde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) önderliğindeki bloklar arasında yerini bulmaya çalışmıştır. 19. yüzyılın sonlarına kadar ABD ile Osmanlı Devleti arasında jeopolitik bir ilişkinin var olduğunu söylemek mümkün değildir; ancak İkinci Dünya Savaşı, Türk Boğazları'nın Sovyetler Birliği için daha da önemli hale geldiğini söyleyebiliriz. Türkiye için hayati bir konu olarak görülebilecek olan Boğazlar konusundaki Sovyet ilgisi nedeniyle, Türkiye SSCB'yi bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Türkiye, ABD yanında yer almayı tercih ettiği için SSCB tehdidine karşı Amerika'nın liderliğindeki Batı bloğunda yer aldı. Bu tercihle ilgili olarak ABD ile ilişkiler yoğunlaştı.⁹

⁶ Güler, "Osmanlı Devleti", s.230.

⁷ Füsün Çoban Döşkaya, "Osmanlı Devleti'nde Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8/3 (t.y.): 769-98.

⁸ Kadir Kasalak, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri", *Atatürk Yolu Dergisi*, 14/55 (2014), s. 1-25..

⁹ Remzi Durmuş, "Geçmişten Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri", *Yayın Tarihi* 13 (2011).

İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu yıkıntıyı ABD'nin 1949-1953 yılları arası dışişleri bakanlığı görevini yürütmüş olan Dean Acheson; *"On dokuzuncu yüzyıldan miras aldığımız tüm dünya yapısı ve düzeni yok oldu."* sözleriyle ifade etmiştir. Savaş sonrasında alışlagelinmiş uluslararası sistem çökmüş ve yerine iki süper gücün ABD'nin ve SSCB'nin hâkimiyet çekişmesine sahne olan bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır.¹⁰

SSCB'nin bu sistemde yükselmesi uluslararası ilişkilere doktrin ve ideoloji penceresini açmaktadır. İki devletin farklı doktrinlere sahip olması ve sistemin bu doktrin farkı çerçevesinde şekillenmesi uluslararası ilişkilerde ilk defa bu dönemde görülmektedir. Soğuk Savaş'la birlikte uluslararası politika alan genişlemesine gebe olmaktadır.¹¹

Uluslararası sistemin merkezi olan Avrupa'nın yanına üçüncü dünya ülkeleri olarak da anılan Asya-Afrika-Latin Amerika grubu da eklenmiştir. Uzaya da sirayet eden bu mücadele, önemli ve başat güç olmanın yalnızca yeryüzü sınırlarında değil, erişilebilecek her yerde temel politika olduğunu göstermektedir. Her bir mücadele alanı için yüksek maliyetler gerektiren bu dönemde, uluslararası ekonomik sistemde, dönüşümden payını almış, refah, alım gücü ve ekonomik kalkınma daha fazla ön plana çıkmaktadır.¹²

Türkiye, sistemin dönüştüğü bu dönemde, yeni sistemde yer edinebilmek ve SSCB'nin oluşturduğu tehdidi bertaraf edebilmek için politikalarını ABD ve Avrupa ülkelerinin politikalarıyla bağdaştırmıştır. Ekonomik sıkıntıları savaşa bilfiil katılmış gibi hisseden ve her alanda modernizasyona ihtiyaç duyan Türkiye, gerek ülkedeki ABD sempatisi gerekse savaş sırasında alınan yardımlar sebebiyle Batı'yı kendine yakın hissetmiştir. Potsdam Konferansı'na kadar SSCB karşısında Türkiye'ye açıktan bir destek vermeyen ABD, konferans sonrası Türkiye'yi kendi oluşturduğu sisteme katabilmek için çabalarını arttırmıştır.¹³

İlişkilerin olumlu seyrini arttıran ilk gelişmelerden biri, 1946'da vefat eden ABD Türk Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin ABD donanmasından Missouri adlı gemi

¹⁰ Robert J. McMahon, *Soğuk Savaş*, çev. Sinem Gül, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2013, s. 12.

¹¹ Fahir Armaoğlu, *20.yı Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2012, s. 513.

¹² McMahon, *Soğuk Savaş*, s. 513.

¹³ Coşkun Topal, "Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2013), s. 115.

tarafından Türkiye'ye getirilmesidir. Geminin, naaşı getirmek göreviyle birlikte Doğu Akdeniz'deki SSCB lehine gelişecek olaylara müdahale etmek görevi de bulunmaktaydı.¹⁴ Aynı dönemde SSCB'nin Kars ve Ardahan'ı sınırlarına katma düşüncesi, Türkiye'nin, ABD ve İngiltere'den istediği yardımların ivediliğini arttırmak ihtiyacını doğurmuştur. Her iki devlet de SSCB'nin Türkiye'nin doğu sınırları üstündeki baskılarına karşı doğrudan yardım edemeyeceklerini, savaştan yeni çıkılan bu dönemde Türkiye'ye SSCB ile anlaşma zemini bulmasını tavsiye etmiştir. Daha sonrasında İngiltere savaş sırasında Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımları sürdüremeyeceğini dönemin ABD başkanı Truman'a bildirmiştir.

Truman 1947 'de kongrede yaptığı konuşmada Türkiye ve Yunanistan'a yardım edebilmek için Kongre'den bütçe talep etmiştir.

Truman bütçe talebini;

“Bağımsız ve ekonomik açıdan sağlam bir devlet olarak Türkiye'nin geleceği, Yunanistan'ın geleceğinden daha az önemli değildir, Türkiye, savaştan bu yana, ulusal bütünlüğünün korunması için gerekli olan modernizasyonu gerçekleştirmek amacıyla, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden mali yardım istemektedir. Ortadoğu'da düzenin korunması için bu bütünlük çok önemlidir. İngiliz hükümeti bize, kendi güçlükleri nedeniyle artık Türkiye'ye mali veya ekonomik yardım veremeyeceğini bildirdi, bu yardımı sağlayabilecek tek ülke biziz. Bu nedenle Kongre'den 30 Haziran 1948'de sona eren dönem için Yunanistan ve Türkiye'ye 400.000.000 \$ tutarında yardım için yetki sağlamasını rica ediyorum.”¹⁵

sözleriyle dile getirmiştir. Bu yardımın 300 milyon dolarını savaştan daha yıkıcı sonuçla çıkan Yunanistan, 100 milyon dolarını ise Türkiye almıştır.

Ortadoğu'da düzenin korunmasını sistemin bütünlüğü açısından önemli gören ve Türkiye'yi Ortadoğu'ya açılan bir köprü olarak addeden Truman Doktrini ile ABD, yardımın sağlanabilmesi açısından Türkiye'ye şartlar sunmuştur. Bu şartlar; yardımın ABD'nin belirlediği şekilde kullanılması, yardım kullanılırken ABD'ye danışılması ve ABD hükümeti ve kamuoyuna sürekli bilgi verilmesi olarak sıralanabilir.¹⁶

¹⁴ Cüneyt Akalın , "Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 3 (2013), s. 11.

¹⁵ Transcript of Truman Doctrine (1947), <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=81&page=transcript>, (erişim 9.10.2020).

¹⁶ Levent Kalyon, “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6/11 (2010), 0.

Truman Doktrini'nin hemen ardından dönemin ABD Dışışleri Bakanı George Marshall bir konuşmasında savaş sonrası Avrupa'da ekonomik sıkıntılar içerisinde yaşanıldığını ve Avrupa ziraatçılığına gerekli yardımın ulaştırılamadığını söylemiştir. Yardım alamayan Avrupa Devletleri, ellerindeki sınırlı ekonomik imkânlarla başka ülkelerden yiyecek almakta zorlanmakta olduğunu ifade etmiştir. Bu sürecin ise ABD'nin Avrupa'ya daha çok yardım etmesiyle sonlanabileceğini belirtmiştir. Marshall'ın öncülüğünde Avrupa Kalkınma Projesi'nin ilk toplantısı Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 16 ülkeyle 12 Temmuz 1947'de gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı sonucunda 4 yıllık (1947-1951) bir dönemi kapsayan Marshall yardımları hayata geçirilmiştir.¹⁷ Türkiye Truman Doktrini ve Marshall yardımıyla batıyla olan ilişkilerini güçlendirmiş ve ittifak arayışında tarafını belli etmiştir.

Batı ve ABD ile olan bağıni iyice güçlendiren Türkiye, ittifak arayışında olduğu bu dönemde İngiltere ve ABD ile ikili savunma anlaşmaları yapmak istemiş ancak her iki devletten de gerekli katılımı sağlayamamıştır. Bunun sonucu olarak yönünü NATO'ya çeviren Türkiye, 1950 'de NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuştur. Kore Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye, NATO'ya 1951 yılında katılımını sağlayacak uygun konjonktörü yakalamıştır.¹⁸

SSCB'nin 25 Haziran 1950'de Güney Kore'ye saldırmasıyla birlikte, ABD Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde asıl omurgayı kendisinin oluşturduğu bir BM Kuvveti hazırlamıştır ve komutanlığına General MacArthur getirilmiştir. Türkiye BM bünyesindeki bu birliğe bir tugayla katkıda bulunmuştur. Savaşta üstün başarılar elde eden bu tugay ABD ve Türkiye arasında bağları güçlendirmiş ve Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinde önemli bir rol üstlenmiştir.¹⁹

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği kolay olmamış, NATO'nun küçük üyelerinden olan beş ülke Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika ve İngiltere'nin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Yukarıda adı geçen dört devletin karşı çıkma sebebi Sovyet'lerin Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine sıcak bakmayacağından ve üzerlerindeki baskının artacağı tedirginliğiyle oluşan korkudan kaynaklıdır. İngiltere ise Ortadoğu'da güvenliğin sağlanması, mevcut Sovyet tehdidinin kurulacak bir Ortadoğu savunma

¹⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2013, s. 161.

¹⁸ Armanoğlu, *20.yy Siyasi Tarihi*, s. 553

¹⁹ Armanoğlu, *20.yy Siyasi Tarihi*, s. 553.

mekanizmasıyla bertaraf edilmesini planlamıştır. Bu planda İngiltere, Türkiye'nin rolünü aktif bir şekilde yerine getirebilmesi için tamamen Ortadoğu menşeli bir örgüt içerisinde kalmasını istemiş ancak daha sonra böyle bir örgütün hayata geçirilemeyeceğini fark edince Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine razı olmuştur ve Türkiye 19 Şubat 1952'de NATO'ya katılmıştır.²⁰

Türkiye, NATO'ya aza olarak, NATO'yu ABD ile müttefiklik ilişkisini tesis etme daha sonrasında ikili ilişkiler için sıçrama tahtası oluşturmada enstrüman olarak kullanmıştır.

Türkiye'nin ittifaka katılımı, o dönemdeki ekonomik sıkıntılarının demokrasinin geliştirilmesine yaptığı negatif etkiyi azaltılmıştır. Askeri araç ve silahlarda modernizasyona ihtiyaç duyan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yeni silahlara erişerek potansiyelini artırma fırsatı bulmuştur. Sovyet tehdidini dengeleyecek müttefikler elde edilerek “dehşet dengesi” içerisinde yer bulunmuştur.²¹

NATO'ya katılımıyla birlikte ABD'ye İncirlik Üssü'nü açan Türkiye, U-2 Uçak Krizi ile birlikte Sovyetler' in saldırı tehdidiyle karşılaşmıştır. Uluslararası kriz, 1960 yılının Mayıs ayında, Francis Gary Power'ın Sovyet hava sahasında pilotluk yaptığı bir Amerikan U2 uçağı olduğu ortaya çıkan bir uçağı düşürmesiyle ortaya çıktı. Başlangıçta casusluğu kabul etmeyen ABD, uçağın bir hava gözlem uçağı olduğunu iddia etmiştir. Daha sonra ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) suçu üstlenmiş ve birkaç yıldır Sovyetler Birliği'nde casusluk görevi yürüttüğünü kabul etmiştir. Pilot, Sovyet hapishanesinde 10 yıl hapis cezasına çarptırılmış, ancak ABD ile SSCB arasındaki casusluk değişimi nedeniyle iki yıl içinde serbest bırakılmıştır.²²

Türkiye'nin NATO üyeliği güvenlik ihtiyacının karşılanması ve hedeflenen batılı kimliğinin sürdürülebilmesi için önemlidir. Türkiye-ABD arasındaki zaman zaman yaşanan gerilimler Türkiye'nin bakış açısında NATO üyeliğinin sorgulanabilmesine neden olmakla birlikte, dönemin mevcut koşulları üyeliğin devam etmesinde etkili olmuştur. Johnson mektubu, Jüpiter füzelerinin kaldırılması ve Kıbrıs meselesinden

²⁰ Armanoğlu, *20.yy Siyasi Tarihi*, s. 625.

²¹ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 164.

²² Hüseyin Doster, *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2020.

ötürü Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ilişkilerin sınanmasına sebebiyet vermiş ancak Türkiye'nin iki kutuplu sistemde NATO'yla olan bağına zayıflamamıştır.²³

Gereksinimler Türkiye'nin dış politikasını şekillendirmekte ve ittifak içerisindeki yerini bulmasında öncül koşullar olmuştur. Askeri olarak Sovyet tehdidiyle başa çıkabilecek bir kapasitesinin olmaması ve SSCB'nin doğu sınırındaki toprak isteğiyle birlikte boğazlardan üs talep etmesi, Türkiye'nin ABD ve NATO'ya olan bağına güçlendirmiştir.²⁴

Bununla birlikte cumhuriyetin ilanından beri atılan “Batılılaşma” yönündeki adımlar somutlaşmıştır. Türkiye Avrupa güvenliğine katkı verir hale gelmiş ve batılı kimliğini elde etmenin maliyetlerini göğüslemiştir. NATO'nun askeri mevcudiyeti Avrupa kökenli diğer uluslararası örgütlerin önünde bir fayda sağlamasına yaramıştır ve kıtadaki devletlerin derinlemesine birleşmesine olanak sağlayacak kısıtlı kaynakların etkin kullanılmasını sağlamıştır.²⁵

Türkiye-ABD ilişkisinin derinliği tarihsel süreçte artmıştır. İlişkilerin çeşitliliği çok olmasına rağmen ittifaklık boyutuna geçiş askeri bir birliktelik olan NATO üzerinden olmuştur. II: Dünya Savaşı'ndan sonra egemen iki güçten biri olan ABD ve orta ölçekte bir devlet olan Türkiye arasındaki ilişkiler güvenlik ekseninde şekillenmiştir. ABD ile muhtemel ikili ilişkilerin kurumsal bir güvenlik ve kimlik sağlayan NATO'ya göre daha gayri-ciddi olma ihtimali Türkiye'nin gözünde NATO'nun değerini arttırmıştır.

NATO ittifakının savunma anlayışıyla örgütlenmiş olması ve SSCB'nin soğuk savaş bitiren dağılışıyla birlikte tehdit algılayışları ittifak üyesi devletler açısından değişime uğramıştır. Türkiye'nin SSCB'nin dağılmasıyla birlikte boğazlar ve doğu sınırındaki tehdidin azalması NATO'ya olan güvenlik ihtiyacının azalmasına sebebiyet verirken batılı bir devlet olma yönündeki politikaları kimlik bakımından Türkiye'yi NATO ekseninde tutmaya yardımcı olmuştur.²⁶

²³ Tarık Oğuzlu, “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, *Uluslararası İlişkiler*, 9/34 (2012), 100

²⁴ Oğuzlu, “NATO ve Türkiye”. s. 101.

²⁵ Nur Bilge-Criss, “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, *Uluslararası İlişkiler*, 9/34 (2012), s. 7.

²⁶ Bilge-Criss, “Türkiye-NATO”. s. 9.

Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte NATO'nun ideolojik olarak hala komünist olan Doğu Avrupa devletlerine doğru yayılması ve krizlerde sorumluluk üslenmesi Türkiye tarafından kabul görmüştür. Bosna Hersek krizi özelinde NATO'nun inisiyatifini arttırmasını uman Türkiye; Kosova, Makedonya ve Bosna'da askeri varlığını NATO'nun kullanımına açmıştır.²⁷

NATO'nun SSCB'nin dağılmasıyla birlikte misyonunu tamamladığını düşünmenin yarattığı boşluk, Türkiye ve Avrupalı devletleri, NATO'nun Avrupa dışında ilk faaliyetlerini içeren Afganistan'a müdahale de ABD ile ortak hareket etmelerini zorunlu kılmış ve NATO'nun küreselleşmesinin önünü açmıştır.

Avrupa gözünde Avrupalı bir devlet görünümüne güvenlik kaygıları söz konusu olunca bürünen Türkiye, ABD'nin Avrupa devletlerinden savunma bütçelerini arttırmalarını istemesi ve Avrupa devletlerinin ise bu artırımını AB içerisinde uygun görmeleri Türkiye'de ittifakın zayıflaması korkularını doğurmuştur.²⁸

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası NATO'ya olan desteğinin kısılması, ABD ve Avrupa devletlerinin askeri olarak uyumlarının başarısız oluşu ve ABD tarafından NATO'nun çeşitli coğrafyalarda olayla müdahil oluşunun getirdiği hareket kısıtlanması, Türkiye'nin ABD ile olan ittifak ilişkilerinin daralmasına ve ikili ilişkileri tercih etmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin NATO ittifakına başka bir yönden baktığı açı ise, İki kutuplu sistemde hareket alanı kısıtlı olan Türkiye gibi orta seviye devletler, uluslararası sistemin yapısındaki değişimle birlikte daha çok politik alan bulmuştur. Dış politikasındaki çeşitlilik ve tercih sayısındaki artış Türkiye'nin bütünüyle NATO'ya ve ittifak üyesi devletlerin politikalarına bağımlılığını azaltmıştır. Türkiye küreselleşmenin getirdiği seçenekleri kullanmak istemiştir.²⁹

ABD'nin kısıtlamalara gitmesi ve ikili ilişkileri tercih etmesindeki en önemli müsebbip, Afganistan'da NATO'nun varlığını hayati görmesi ancak diğer müttefikler tarafından bu durumun sorgulanmasıdır. Askeri olarak Afganistan'da çözüme

²⁷ Bilge-Criss, "Türkiye-NATO". s. 10.

²⁸ Oğuzlu, "NATO ve Türkiye". s. 103

²⁹ Yunus Emre Gül,"Türkiye'nin Nato Üyeliğinin Geleceği", 2018, s. 5. https://www.researchgate.net/publication/333811220_TURKIYE_NIN_NATO_UYELIGININ_GELECEGI, (erişim 06.04.2023).

ulaşılamayacağını düşünen diğer ittifak üyeleri, El Kaide'yi büyük bir tehdit olarak görmemişlerdir. Obama Dönemiyle birlikte ABD'nin Afganistan politikası da NATO'nun diğer üyelerine yaklaşmış ve Afganistan'dan çekilmek için harekete geçilmiştir.³⁰

Rusya'nın ABD'ye karşı Çin ile birlikte hareket etmesine karşın hassas olan ABD, NATO'nun diğer müttefiklerinden de aynı hassasiyeti beklemektedir. Batı Avrupalı ittifak üyeleri Rusya ile olan coğrafi yakınlık sebebiyle Rusya'nın kazanılması gerektiğini düşünmekte ve Rusya'ya karşı daha yumuşak politikaların uygulanmasını istemektedir.

SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş Dönemi sona ermiş ve uluslararası politika Roma-Kartaca çekişmesinden sonra gördüğü ilk çift kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme evrilmiştir. Bu yeni sistemde her devlet pozisyonunu yeniden gözden geçirmiştir. Sistemde tek başat güç olarak kalan ABD ve Sovyet baskısından kurtulan Türkiye'de yeni sisteme uyum sağlamaya çalışırken müttefiklik bağlarını güçlendirmişlerdir.

Soğuk Savaş'ın ardından Türkiye'nin, ABD ve Batı ülkeleri için eski önemini yitirdiği tezine karşılık, ABD yönetiminin Türkiye'yi teskin edici ve Türkiye'nin özellikle bulunduğu bölgede önemini vurgulayan açıklamaları ikili ilişkilerde olası bir güven sorununun üstesinden gelinmesini sağlamıştır.³¹

Türkiye'nin önemine dair tartışmaların, tezin ilerleyen bölümlerinde incelendiği üzere I. Körfez Savaşı'yla son bulduğu söylenilebilir. Savaş sırasında İncirlik Üssü'nü ABD'nin kullanmasına izin veren, Çekiç Güç'ün konuşlanmasına müsaade eden ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatan³² Türkiye, Ortadoğu ve bölgesindeki önemli rolünü bir kez daha göstermiştir.

I. Körfez Savaşı sonrasında Türkiye, İran'ın bölgede dengelenmesi için karşıt güç, SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türki Cumhuriyetler ve

³⁰ Petros Vamvakas, "NATO and Turkey in Afghanistan and Central Asia: Possibilities and Blind Spots", *Turkish Studies*, 10/1 (2009), s. 58.

³¹ Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7/6, (2009), 31.

³² Tasam, I. Körfez Savaşı, https://tasam.org/Files/Icerik/File/1_K%C3%B6rfez_Sava%C5%9F%C4%B1_pdf_1690c694-7b42-41e3-9699-2159ac18bb8f.pdf (erişim 20.12.2020).

Batı arasında bir köprü, Boğazlar ve Ortadoğu için güvenilir bir geçiş güzergahı, İsrail’le normal ilişkilere sahip olan bir Müslüman ülke ve İslam Dünyası’nda demokrasisiyle rol model olabilecek bir devlet hüviyeti kazanmıştır.³³

Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrasında edindiği bu kilit rollerin ışığında, ABD ve Türkiye arasındaki ilişkiler I. Körfez Savaşı sonrası “gelişmiş ortaklık” modeline geçmiştir. Türkiye, İran ve Irak’a yönelik ABD’nin “ikili çevreleme” ambargolarına, Irak’la olan ticaretinin kesilmesinin ülke ekonomisine zarar vermesine rağmen destek vermiştir. Aynı zamanda Türkiye’nin, İran ile komşuluk ilişkilerini geliştirmek istemesi ve terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi’ne (PKK) karşı İran’la birlikte yürütülen operasyonların ABD’yi hoşnutsuzluğa itmesine rağmen ilişkiler, 1999 yılında Bill Clinton’un Türkiye’yi ziyareti sırasında kullandığı ifadeyle “Stratejik Ortaklık” seviyesine ulaşmıştır.³⁴

Stratejik ortaklık ve müttefiklik içerisinde bulunan iki devletin ilişkilerini daha iyi anlayabilmek adına müttefiklik kavramına tezin içerisinde değinmek tezin bütünlüğü için önem göstermektedir.

2.2. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Müttefiklik Kavramı ve Türk-Amerikan İlişkileri

Uluslararası ilişkiler, devletlerin, halkların, uluslararası örgütlerin işbirliği ve çatışma ilişkileri çerçevesinde meydana gelmiş bir olgudur. Bu ilişkiler içerisinde, ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket edilmesine ittifak ilişkisi denilmektedir. İttifak ilişkisi içerisinde olan her bir üyeye ise müttefik adı verilmektedir.³⁵

Diplomasi, ikili ilişkilerde veya birden fazla katılımcının bulunduğu siyasi, ekonomik ve askeri görüşmelerde kurulan bağların devamlılığının sağlanması ve karşılıklı güvenin inşa edilmesi için başvurulmuş ilişki türüdür. Yunan polis devletlerinde ilişki türlerinin içerisinde savaş, giderek büyüyen bir rol edinmiştir. Savaşlarda üstünlük sağlamak amacıyla diplomasi bünyesinde ittifaklar ön plana çıkmıştır. Kurulan ittifak ilişkileri de taşıdığı özellikler bakımından farklı türlere ayrılmaktadır. Bu

³³ Ayşegül Güler, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2012.

³⁴ Molla, “Soğuk Savaş”, s. 33.

³⁵ Murat Çınar, “Uluslararası İlişkilerde Müttefiklik Kavramı ve Bu Çerçevede Türkiye Amerika Birleşik Devletleri İlişkisinin Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014, s. 1.

ittifakları siyasi ittifaklar, ekonomik ittifaklar ve askeri ittifaklar olarak adlandırabiliriz.

Köken olarak Arapça'dan gelen İttifak kelimesi, bütünleşme, anlaşma, ortaklaşma anlamlarına gelmektedir.

Liska ittifakı, “iki ya da fazlası sayıda devletin dış tehditlere karşı resmi bir biçimde birleşmesi” olarak tanımlamıştır. Uluslararası ilişkilerin ittifaklar anlaşılardan açıklanamayacağını düşünen Liska, uluslararası ilişkilere dair olan her şeyin bir yandan da ittifak kavramında karşılığını bulduğunu belirtmiştir. Liska'ya göre, uluslararası ilişkilerin temelini oluşturan diplomasi, caydırıcılık ve güç dengesi ittifak kavramıyla doğrudan bağlantılıdır.³⁶

Stephen Walt ise “iki ya da daha fazla sayıda devletin, çoğunlukla askeri olarak karşılıklı söz vermenin metine dökülmüş hali” olarak ittifakı tanımlamıştır.³⁷ Snyder'ın ittifakı tanımlama biçimi “öngörülemez olaylara karşı topyekun hareketi” kapsamaktadır³⁸ şeklindedir.

İttifaklığın kadim görüşü, ortak güçlü bir düşman veya tehdit unsuruna yoğunlaşmaktadır. Güvenlik kaygısı ittifakların oluşmasında temel saiktir. Savunma ittifakları vasıtasıyla aktörler tehditleri savuşturabilir ve yanına çektiği devletin başka aktörlerle olası müttefikliğinin önüne geçebilir. İttifakların getirilerinin yanında maliyetleri de aktörler açısından iyi hesaplanması gereken girdileri oluşturur. Hareket kabiliyetinin daralması maliyetleri arttıran girdilerin ilkinin oluştururken, savaş ihtimalinin artması ikinci girdi olarak ön plana çıkmaktadır. Bunlarla birlikte devletler arası kurulan bir ittifak, bu ittifaka rakip gözüyle bakan diğer devletlerin de kendi aralarında ittifaklaşmaya gitmelerine sebebiyet verebilmekte veya mevcut rakip ittifakın bağlarını kuvvetlendirebilmektedir.³⁹

İttifakların en önemli maliyeti olarak gösterebileceğimiz durum, ittifak üyelerinin kendi politikalarını sorgusuzca uygulayabilme kapasitelerinin düşüşüdür. Bu

³⁶ George Liska, *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962), 5

³⁷ Stephen M. Walt, “*Alliance*” *The Oxford Companion to Politics of the World*, ed. Joel Krieger, New York: Oxford University Press, 2004, s. 20.

³⁸ Glenn H. Snyder, “Alliance Theory: A Neorealist First Cut”, *Journal of International Affairs*, 40/1, (1990), s. 107.

³⁹ Jeremy Gherz “*Alliances in the 21st Century Implications for the USEuropean partnership*”, New York: The RAND Corporation, 2011, s. 5.

bakımdan ittifakların kiminle kurulduğu önemini arttırmaktadır. Çıkarları ortak olan devletlerden oluşan ittifaklar “ simetrik ittifak” olarak adlandırılır. Benzerlikleri nispeten daha az olan devletlerin oluşturduğu “asimetrik ittifaklar” kalıcılık açısından simetrik ittifaklara nispeten daha zayıftır. Zayıf bir devletin güçlü bir devletle oluşturduğu ittifaklarda, güçlü olan devlet ittifakın şekillenmesinde baskın taraf olmaktadır. Zayıf devlet ise bu ittifaktan güvenlik ihtiyacını karşılayarak fayda sağlamaktadır. Aynı tehditlere ve benzer çıkarlar arasında kurulan ittifaklar, sorumluluk ve maliyet paylaşımı açısından kabul edilebilir seviyededir.⁴⁰

Diğer taraftan ittifak seçimlerini incelerken göze çarpan diğer bir etken ise yapısal etkenlerdir. Walt ve daha sonrasında Snyder ittifakların oluşumunu sistemin yapısı tarafından şekillendiği için, iki kutuplu sistemlerde ittifak sürdürülebilirliğinin çok kutuplu sisteme göre daha kolay olduğunu söylemişlerdir.⁴¹

İttifakları doğal, taktiksel ve tarihsel olarak üçe ayıran Ghez, doğal ittifakta, siyasi bir ortak anlayışla birlikte benzer tarihi arka planlara sahip olan devletlerin, uluslararası krizlerde emsal tepkilerin verilme ihtimalinin yüksekliğinden bahsetmektedir. Taktiksel ittifakta ise devletlerin temel güvenlik sorunlarına çözüm için bir araya gelmeleri ve sorunun değişmesi veya ortadan kalkmasıyla birlikte ittifakın devamlılığının sorgulanmaya açık oluşunu açıkça ifade etmektedir.⁴²

Stratejik ittifaklar ittifakların gelebileceği en iyi birliktelik olarak nitelendirilmiştir. Tarafların birbirleriyle istem dahilinde hareket etme iradeleri stratejik ittifakın yapı taşlarından biridir. Risk dağılımı ve güvenlik ihtiyacının karşılanması karşılıklı ilişkilerin devamını sağlayabilmektedir.

Stratejik ittifaklık; teknoloji ve silah aktarımını da içeren ekonomik ve askeri teşriki mesai ve halkların nazarında da tarafların iyi niyet taşıması gereklidir ve ittifak dışındaki devletlere yönelik politikaların benzerlik teşkil etmesi önemlidir.

Müttefikler arasında kurulan ittifak ilişkisi, iki taraflı oluşabileceği gibi, çok taraflı da oluşabilmektedir. İttifak ilişkisi, güvenlik amacıyla yapılan işbirliği, siyasi ve askeri

⁴⁰ James D. Morrow. “Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances”, *American Journal of Political Science*, 4, (1991) 908.

⁴¹ Snyder, “Alliance Theory”, s. 107.

⁴² Ghez, *Alliances*, s. 7.

yükümlülüklerde beraberlik sözü veya ortak çıkarların korunması olarak da tanımlanabilmektedir.⁴³

Devletler ittifak arayışlarında, komşuları üstündeki hâkimiyet alanını arttırmak, sorumluluklarını paylaşarak yükün hafiflemesini sağlamak, kaynakların yetersiz olduğu durumlarda yeni kaynaklar yaratmak ve maliyetleri en aza indirmek gibi girdilere göre karar mekanizmalarını çalıştırır.⁴⁴ Kısaca müttefik devletler ittifak ilişkisini güç dengesini sürdürme amacıyla yapmaktadır.

İttifaklar, uluslararası ilişkilerde hayati bir rol oynarlar çünkü devlet yönetiminin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedirler. Uluslararası ilişkilerin araştırdığı konular içerisinde önemli bir yer edinen ittifaklar, genellikle hangi devlet ile ne kadar süre ittifak olarak kalınacağı konusunda fikirler üretmektedir.

Güçlü ve zayıf devletler benzer şekillerde ittifaklar oluşturmaktadırlar. Zayıf olan devletler, güçlü olan devletlere karşı zayıflığın getirdiği dezavantajlardan sıyrılmak için, güçlü olan devletler ise daha güçlü veya benzer güç oranına sahip devletlere karşı üstünlük sağlayabilmek için müttefik arayışındadırlar. İttifakın her bir ferdi askeri ve diplomatik olarak müttefikinden yardımda bulunmasını beklemektedir. Yapılacak yardımlar daha öncesinde yazılı ya da yazılı olmayan bir şekilde taahhüt edilmiş olabilmektedir.⁴⁵

İttifaklar dünya siyasetinin ana dokusuna bağlı olduğundan, sistemin nasıl çalıştığını, müttefikleri bir arada tutan ve ayıran sebepleri anlamak önemlidir. İttifaklar, devletlerin savaşa girmesinde, kendi güvenlikleri için adımlar atmalarında ve barışı hem sağlayıp hem de kalıcılığına etki etmede önemlidir. Bu nedenle, uluslararası politika ve uluslararası sistemi anlayabilmek için anahtar bir role sahiptir.

Güç dengesi veya tehditleri karşılama isteği ittifak arayışında temel saiktir. Bu konuda Morgenthau, çekişme halinde olan iki ulusun güç durumlarını geliştirmek için üç seçeneğin olduğunu ifade etmektedir. Bu üç seçenek: güçlerini arttırmak, güçlerini başka ulusların güçleriyle birleştirmek, çekişme halinde olduğu ulusun gücünü

⁴³ Çınar, “Uluslararası İlişkilerde”, s. 1.

⁴⁴ Barış Doster, “İttifaklar, Türk Dış Politikası ve Suriye”, *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 5/58, (2013) s. 73-74

⁴⁵ Arshid Iqbal Dar, Irfan Ul Haq, and Tanveer Ahmad Khan “Alliances in International Politics: A Comparative Study of Kenneth Waltz’s and Stephen Walt’s Theories of Alliances”, *Kaav International Journal Of Arts, Humanities, Social Sciences*, 3/4, (2017), s. 45.

birleştirmesini engellemek. İlk seçenek doğrultusunda uluslar silah yarışına girmektedirler fakat ikinci ve üçüncü seçenek doğrultusunda ittifak ilişkisi ön plana çıkmaktadır.⁴⁶

Güç mücadeleleri her geçen gün uluslararası politikada etkinliğini artırmaktadır. Bu yüzden ki devletler güçlü veya zayıf olsun zorunlu olarak ittifak ilişkisi kurmak durumdadırlar. İttifaklar, bir amaç olarak değil bir araç olarak değerlendirilmektedirler. Devletlerin dış politikalarını belirlerken tercih ettiği en önemli strateji ittifak ilişkisidir.

İttifak ilişkileri, uluslararası sistemi daha öngörülebilir ve istikrarlı hale getirirken, üye devletler ve üye olmayan devletlerarasında daha şeffaf ilişkilerin kurulmasına yardımcı olabilmektedir. Buna karşılık tam tersi bir durum da meydana gelebilir. Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi ittifak ilişkisi, üye devletler ve üye olmayan devletleri, öngörü karmaşasına ve paranoyaya itebilir.⁴⁷

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İdealizme yapılan eleştirilerden doğan ve beslenen realizm ve türevleri müttefiklik kavramına ilgi göstermiştir.

İttifak kavramına yoğunlaşan Realizm, Yapısal Realizm ve Klasik Realizm ve bu teorilerin ileri gelen düşünürlerini irdelediğimizde daha net bir ittifak kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Realizm 'in temelini güç dengesi ve güç oluşturmaktadır. Gücü sağlamak için her yolu mubah gören Realizm, sistemde bir aktörün gücünün yükselişini dengelemek için güç dengesini önemsemektedir.⁴⁸

Realizm üç farklı ana akıma sahip olmasına rağmen uluslararası ilişkilerin doğası, uluslararası ilişkilerin ana aktörleri, aktörlerin sistemdeki amaçları ve amaçlarına ulaşmak için kullandıkları araçlar bakımından ortak bir teori oluşturabilmişlerdir. Realistler uluslararası sistemin doğasının güç savaşları ve çekişmeden meydana geldiği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Sistemin doğası çekişme ve rekabeti barındırırken, yapısında egemenler üzerinde bulunan baş bir egemenin bulunmadığı

⁴⁶ Suat Dönmez, "Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010, s. 49.

⁴⁷ Dönmez, "Güvenlik", s. 46.

⁴⁸ Mehmet Keyik ve M. Seyfettin Erol, "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3/1, (2019), s. 13

dolayısıyla da alınan kararların bağlayıcılığının sorunlu olduğu bir düzenden bahsedebiliriz. G.Lowes Dickinson bu düzeni ilk defa “anarşi” olarak adlandırmıştır. Daha öncesinde Thomas Hobbes, Leviathan isimli eserinde, realist teorinin temeline ismi konulmamış anarşiyi yerleştirmiştir. Eserde merkezi bir egemenin düzenin oluşturulması ve korunması konusunda egemenin ortaya nasıl çıktığını açıklamaktadır. Realistler egemen, baş aktör olarak devletleri sistemin merkezine yerleştirmektedir. Devletlerarası ilişkilerin, uluslararası ilişkilerin temelini oluşturduğunu bununla birlikte sistemde devlet-altı ve devlet-üstü birçok aktörün faaliyet sahibi olduklarını belirtmektedirler. Ana aktör olan devletlerin temel amacının yaşamlarını devam ettirmek olduğunu iddia eden realistler, hayatta kalmanın amaçlara ulaşmak için temel şart olduğunu düşünmektedirler. Hayatta kalmak için askeri imkânlarını arttıran devletler, birbirlerinin niyetlerinden emin olamamaktadır. Bu durum güvenlik ikilemine sebebiyet vermektedir. Güvenlik belirsizlikleri, devletlerin amaçlarına ulaşabilmek için gücü araç haline getirmelerine neden olmuştur. Bir yandan da güç ulaşılması ve korunması gereken amaçtır.⁴⁹

Yapısal realizm, realist teori geleneğinden gücün amaç değil araç olduğu çıkarımıyla ayrılır. Kenneth Waltz’u kaynak alarak gelişen noorealizmde Waltz, aslında Hobbesçu bir anarşiye yakın bir şekildedir, ancak bunu sistemik argümanlar aracılığıyla yapar. Uluslararası sistem, devletleri ideolojiden veya yerel düzeyde neler olup bittiğinden bağımsız olarak çıkarıcı bir şekilde davranmaya zorluyor. Waltz, devlet eylemlerinin sistemi şekillendirdiği aşağıdan yukarıya bir modelden ziyade, uluslararası sistemin devlet davranışı üzerindeki etkisini inceleyen yukarıdan aşağıya bir yaklaşımı savunuyor. Bu sistem temelli yaklaşım, iç siyasetin "düzen ilkelerinin" aksine, uluslararası ilişkilerin hiyerarşi ile değil, işlevden ziyade yeteneklerle ayırt edilen, biçimsel olarak eşit aktörlerden oluşan bir sistemle karakterize edilir. Farklı düzenleri neyin karakterize ettiğini incelerken önemli hale gelen, yeteneklerin dağılımı meselesidir ve nihayetinde yeni-gerçekçilerin açıklamasına izin veren şey budur.⁵⁰

İç politikadan ittifakların yapısına örnek veren Waltz, bir hükümetin parçaları bir araya gelebilir veya ayrılabilir, birbirine karşı çıkabilir veya daha fazla veya daha az

⁴⁹ Eyüp Ersoy, “Realizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 161.

⁵⁰ Ersoy, *Realizm*, s. 173.

derecede işbirliği yapabileceğini belirtmiştir. Bunlar, bir sistemden diğerine bir değişimi işaretleyen yapısal değişikliklerden ziyade bir sistem içinde oluşan ve çözülen ilişkiler olduğunu ifade eden Waltz, siyasi partilerin sistemlerini sayılarına göre ayırt etmenin yaygın olduğunu ifade etmektedir. Çok partili bir sistemin, örneğin sekiz partinin, iki partiye düşmesi durumunda değişebileceğini, ancak sekizli iki grup partinin bir seçim için mücadele etme vesilesiyle bir araya gelirse sistemin değişmeyeceğini, aynı mantıkla uluslararası sistemde iki kutba ayrılmış üçten fazla büyük gücün, üçüncü bir kutba izin vermeyeceğini belirtmiştir.⁵¹

Stephan Walt, Waltz'a ek olarak ittifakların genellikle tehditlere bir yanıt olarak görüldüğünü, ancak bu yanıtın ne getireceği konusunda derin bir anlaşmazlık olduğunu varsaymaktadır. Bir ittifaka girerken, devletler ya tehlikenin ana kaynağına karşı dengede ya da büyük gücün peşine takılarak müttefiklik peşinde olduğunu ifade eder. Devletlerin daha güçlü güçlerin tahakkümünden kaçınmak için ittifaklara katılacakları önermesi, geleneksel güç dengesi teorisinin merkezinde yer almaktadır. Bu hipoteze göre, devletler, kendilerini üstün kaynakları tehdit oluşturabilecek devletlerden veya ittifaklardan korumak için ittifaklar kurarlar. Walt'a göre, devletlerin ittifak arayışına girmelerinde iki ana sebep etkilidir.

Birincisi, devletler, potansiyel bir hegemon çok güçlü hale gelmeden onu dizginlemeyi başaramazlarsa, kendi hayatta kalmalarını riske atarlar. Egemen güçle müttefik olmak, görece zayıf devletin, hegemonun sürekli iyilikseverliğine güvenmesi anlamına gelir. Zayıf devlet açısından daha güvenilir strateji, müttefiklerine kolayca hükmedemeyenlerle birleşerek, ittifakta dominantlığını her alanda hissettirenin egemenliğinden kaçınmaktır.

İkincisi, daha zayıf tarafa katılmak, yeni üyenin etkisini artırır, çünkü daha zayıf tarafın yardımı daha fazla ihtiyacı vardır. Aksine, güçlü tarafa katılmak, yeni üyenin etkisini ittifaka daha az katkıda bulunacağından dolayı azaltır ve onu yeni ortaklarının kaptislerine karşı savunmasız bırakır. Zayıf tarafla uyum bu nedenle tercih edilen seçim olarak öne çıkmaktadır.⁵²

⁵¹ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*. Massachusetts: Addison Wesley, 1979, s. 98.

⁵² Stephen M. Walt, "Alliance Formation and Balance of World Power" *International Security*, 9/4, (1985), s. 3-43.

Neoklasik Realizme baktığımızda, devletlerin karşılıklı ilişkilerini ve dış politika belirlemelerini mercek altına alırken, devletlerin yapısının hem dış politikayı hem de karşılıklı ilişkileri etkileyen faktör olduğu noktasından hareket eder.⁵³ Neoklasik realizmin ittifaklara bakış açısına göre toplam sistemde olası ittifakların veya ikili ilişkilerin artışı, bağımsız aktörlerin de artması olarak değerlendirilmektedir. Bağımsız aktörlerin sayısının ittifak üyeliklerinin etkisine duyarlı olduğu varsayılmaktadır. Yani, ittifaklar, ittifak dışı uluslarla etkileşim konusunda birbirlerini engelleyici özellikler taşıyabilmektedir.

Bir ittifak üyeliği, bir ulusun etkileşim fırsatları üzerinde olumsuz etki yapmanın yanı sıra devam eden etkileşimlerin kalitesini de etkilemektedir. İttifak üyeleri bir yandan var olan ittifakı korumak adına, ittifakları ile çelişeceği konuları en aza indirmekte ve ittifaklar içi var olan çatışmaların yoğunluğunu azaltacak şekilde hareket etmektedir. Fakat öte yandan, böylesine net bir ayırım, grup içi- grup dışı bölünmesi, ittifak dışı aktörlerle çatışmanın kapsamının ve yoğunluğunun artmasına neden olabilmektedir.

2.3. Tarihsel Perspektifte Türkiye-ABD Müttefikliğini Etkileyen Gelişmeler

Tarihsel süreci Osmanlı-ABD ilişkilerine dayanan iki devletin ilişki hafızası, inişli çıkışlı dönemlere tanıklık etmektedir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra uluslararası topluma katılan ABD ile Osmanlı Devleti ilişkilerinden kısaca bahsedilip tezin ana konusu olan 11 Eylül Saldırıları sonrası Afganistan bağlamında Türk-Amerikan ilişkileri ve müttefiklik ilişkilerinde meydana gelen kırılmalar incelenecektir.

Uluslararası ticarete önem veren ABD, Akdeniz'i de ticaret alanlarından biri olarak belirlemiştir. Akdeniz bölgesinde başat güç olan ve egemenliğini sürdüren Osmanlı Devleti o dönem ABD'yi resmi olarak tanınamaktaydı.⁵⁴

Cezayir ve Fas'ta Osmanlı Devletine bağlı yerel yönetimlerin ABD'ye ait iki ticaret gemisine el koyması sonucu ABD, her iki beylikle de anlaşmalar imzalamış ve dolaylı yoldan Osmanlı (Türk)-ABD ilişkileri başlamıştır. Bu ilişkilerin kurulma aşamasında ABD tarafı için Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konumu önemliyken, Osmanlı Devleti

⁵³ Ersoy, *Realizm*, s. 177.

⁵⁴ Remzi Durmuş, *Geçmişten Günümüze Türk- Amerikan İlişkileri*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4118/gecmisten_gunumuze_turk_-_amerikan_iliskileri, (erişim 15.11.2020).

için bu ilişkilerin başlaması kapitülasyonlar sebebiyle dar boğazda olan ekonomi için bir çıkış kapısı olma mahiyetindedir.⁵⁵

İki devletin ilk resmi diplomatik ilişkileri, 11 Şubat 1830'da Kaptan James Biddle, David Offley'la beraber Charles Rhind'dan mütevil ABD vatandaşı olan bir arabulucu heyeti Türk Hariciye Nazırı'na güven mektubu iletilmesiyle başlamıştır. Biddle, Offley ve Rhind, Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında bir seyrüsefer ve ticaret anlaşması müzakere etmiştir. Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki son diplomatik temaslar ise, ABD'nin 4 Nisan 1917 tarihinde Almanya'ya karşı savaş ilan etmesinden sonra, Osmanlı Devleti'nin 20 Nisan 1917'de ABD ile diplomatik ilişkilerini sonlandırmasıyla kesilmiştir.⁵⁶

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin İkinci Dünya Savaşı ile birlikte arttığı bilinmektedir. Karadeniz ve Boğazların güvenliği açısından ABD'nin Türkiye'ye olan ilgisi, ilişkileri yönlendiren etken olmuştur ve Sovyet çekişmesi kapsamında şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan Soğuk Savaş döneminde, Türkiye, jeopolitik konumundan dolayı SSCB ve ABD arasında var olan çekişmede kilit bir noktada yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye- ABD ilişkileri müttefiklik olarak adlandırılabilen bir seviyeye gelmiştir. Fakat zamanla oluşan çıkar çatışmaları, bu ilişkiyi kriz diplomasisine dönüştürmüştür. Bu bölümün devamında 11 Eylül saldırıları sonrasında müttefiklik ilişkisini kriz diplomasisine çeviren temel olaylar incelenecektir.

2.3.1. 1 Mart Tezkere Krizi

1 Mart 2003 tarihinde yaşanan ve “1 Mart Tezkeresi” olarak adlandırılan kriz, Türkiye topraklarından Amerikan askerlerinin geçişine izin verecek olan tezkerenin TBMM'de reddedilmesiyle başlamıştır.

Dönemin başbakanı Abdullah Gül tezkerenin kapsamını;

“Gereği, kapsamı, sınırı ve zamanı hükümetçe belirlenecek şekilde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına. Uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde, en fazla 62 000 askerî personelin ve hava unsurları olarak 255

⁵⁵ Yavuz Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1, (2005), s. 228.

⁵⁶ ABD Ankara Büyükelçiliği ve Türkiye'deki Konsolosluklar, *ABD – Türkiye İlişkilerinin Tarihine Bir Bakış*, <https://tr.usembassy.gov/tr/>, (erişim 10.10.2020).

uçak ve 65 helikopteri aşmamak kaydıyla yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının, hükümetin tespit edeceği mücavir bölgelerde geçici olarak konuşlandırılmak üzere 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına; bu amaçla Türkiye'ye gelecek yabancı kara kuvvetlerinden destek unsurları dışındaki muharip unsurların geçici olarak konuşlandırıldıkları bölgelerden Türkiye dışına intikallerinin en kısa sürede tamamlanması ve yabancı hava ve deniz kuvvetleri ile özel kuvvetler unsurlarının muhtemel bir harekâta kullanılmalarını sağlayacak şekilde konuşlanmaları ve yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını üst uçuş amacıyla kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına; bu yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'ye gelişiyile ilgili hazırlıkların yürütülmesine, Türkiye ülkesinde tabi olacakları statü ve Türk Silahlı Kuvvetleriyle işbirliği esas ve usullerine ilişkin düzenlemelerin hükümetin belirleyeceği esaslar çerçevesinde yapılmasına, Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesini arz ederim.”⁵⁷ sözleriyle ifade etmiştir.

Mecliste salt çoğunluk sağlanamadığı için tezkere kararı reddedilmiştir. Ret kararından sonra, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz CNN Türk'te yaptığı mülakatta;

“Oylamanın yapıldığı ve reddedildiği günün sonrasında, Türkiye bizim ödediğimizden daha büyük bir bedel ödemiştir. Türkiye'ye verilmesi düşünülen ekonomik paket, beklenenden çok daha büyük olabilirdi. Eğer karar geçseydi, Irak'ta istikrarı sağlamak için bu kadar vakit kaybetmezdik. Zaten bu da Türkiye'nin lehine olan bir durum değil” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁸

2.3.2. Süleymaniye Olayı

1990'lı yıllar boyunca Irak ve Türkiye arasındaki ilişki güvenlik temelinde ilerleme kaydetmiştir. Özellikle 1991 ve 1998 yılları arasında güvenlik açısından yürütülen diplomasi 2003 yılında ABD'nin Irak işgaliyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Irak'ın parçalanması ve bu parçalanma sonucunda PKK terör örgütünün Kuzey Irak'taki faaliyetleri, Türkiye açısından tehdit olarak algılanmıştır.⁵⁹

1 Mart Tezkere 'si nedeniyle sarsılan Türkiye-ABD ilişkileri, 22 Nisan tarihinde Türkiye'den Kerkük'e insani yardım taşıyan konvoyu koruma ve destek sağlayan Türk Özel Kuvvetleri Komutanlığı'ndan bir timin ABD askerleri tarafından gözaltına alınıp, hemen ertesinde sınır dışı edilmesi ilişkilere ciddi düzeyde zarar vermiştir.⁶⁰ 1 Mart

⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 22, 6/1, (2005).

⁵⁸ Ahmet Ceylan ve İsa Uslu, *1 Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi*, <http://politikaakademisi.org/2012/06/15/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/> (erişim 16.12.2020).

⁵⁹ Serhat Erkmen, “İç Etkiler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü”, *Bilgi Dergisi*, 72, (2015), s. 175

⁶⁰ Ayşe Küçük, *2003 Süleymaniye Krizi*, <https://tdpkrizleri.org/index.php/2003-sueleymaniye-cuval-krizi> (erişim 10.01.2020).

Tezkeresi ve 22 Nisanda yaşanan olaylardan sonra Türkiye-ABD arasında, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki faaliyetleriyle alakalı olarak ortaya çıkan anlaşmazlıklar Süleymaniye Olayı ile devam etmiştir.

Türkiye'nin Kuzey Irak'taki faaliyetlerinin ABD tarafından bir sorun olarak adlandırılması Süleymaniye Krizi'nin yaşanmasına neden olmuştur. Kriz, Çuval Olayı olarak adlandırılmıştır. 4 Temmuz 2003 yılında Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesiyle başlamış, 7 Temmuz 2003'te Türk askerlerinin serbest bırakılmasıyla sona ermiştir.

4 Temmuz 2003'te, Süleymaniye kentindeki irtibat ofisine, Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) peşmergeleri ve Amerikan askerleri tarafından bir operasyon gerçekleştirmiş 8'i astsubay, 3'ü subay olmak üzere 11 Türk askerini "yasadışı faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle" başlarına çuval geçirme suretiyle gözaltına almış ve Kerkük'e götürmüşlerdir. Türkiye için krize neden olan olay Türk askerlerinin başlarına çuval geçirilerek gözaltına alınmalarıdır. ABD için standart bir uygulama olan çuval geçirilerek gözaltına almak, Türkiye'de büyük tepkilere yol açmıştır.⁶¹

Bütün gelişmeler çerçevesinde ABD'nin Türkiye'nin Kuzey Irak'taki faaliyetlerinden rahatsızlık duyduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Türk askerlerinin 2 günün ardından serbest kalmalarına rağmen Türk askerinin Kuzey Irak'taki mevcudiyeti ABD tarafından "sorun çıkaracak unsurlar arasında" net biçimde ortaya çıkmıştır.

2.3.3. Arap Baharı

Halk tabanlı kitle hareketleri, insanların yerleşik hayata geçişiyle birlikte görünürlük kazanmaya başlamıştır. Kentleşmenin ve devletleşmenin yaygınlaşması, siyasetin ve idari politikaların gündelik hayatta yer edinmeye başlaması, kitle hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Söz konusu kitle hareketleri; küçük çaplı isyanları, büyük ölçekli direnişleri, protestoları, ihtilalleri, kanlı devrimleri ve hatta savaşları kapsamaktadır. Ayrıca bu hareketler, gelişimlerini tetikleyen neden-sonuç ilişkisi bağlamında, ülkeleri, devletleri, toplumları şekillendiren birtakım sosyal olayların

⁶¹ Erkmen, "İç Etkenler".

oluşumuna da sebebiyet vermektedir. Hareketlerin çıkış noktasını genel olarak başat sosyal aktörler; yani siyaset, ekonomi, din, ideoloji ve benzeri diğer faktörler oluşturmaktadır. Hareketlerin merkezinde ise, ekseriyetle, iktidar/güç çatışmaları görülmektedir. Kitle hareketleri, tek bir nedenden kaynaklanacağı gibi, birden çok nedenin tetiklemesiyle de ortaya çıkabilmektedir.

Arap Baharı; Arap Yarımadası, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da cereyan etmiştir. Bu bölgelerdeki çeşitli ülkelerde gerçekleşen birtakım direniş, protesto, gösteri gibi faaliyetler, ülkelerde iktidar değişikliklerine ve iç savaflara sebep olmuştur. Gerçekleşen halk hareketleri, birbirinden esinlenmiş ve birbirinin peşi sıra gerçekleşmiştir. Göstericilerin talepleri ve gösterilerin neticeleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de zamanlamadaki paralellik ve hareketlerin geniş bir coğrafyayı kapsamaması nedeniyle bu olay literatüre “Arap Baharı” olarak girmiştir.

Arap Baharı’nın ortaya çıkmasına birden çok faktör sebebiyet vermiştir. Bu faktörler; politik, toplumsal ve ekonomik faktörler olarak kategorize edilebilir. Arap Baharı’nın gelişimine sebebiyet veren politik taleplere bakıldığında, genel olarak karşılaşılan hususlar şu şekilde sıralanmaktadır⁶²:

- Diktatörlerin iktidardan el çekmesi
- Otoriter ve totaliter yönetim anlayışlarının sonlandırılması
- Demokratik bir yönetim anlayışının tesis edilmesi
- Yargı ve yürütmedeki yolsuzluklara son verilmesi

Bölgede uzun yıllar boyunca aşılamayan idari problemler, halk tabanında yukarıda aktarılanlar doğrultusunda bir tepkinin gelişmesine yol açmıştır. Özellikle, doğrudan katılımlı bir demokrasi anlayışının tesis edilmesinin istenmesi Arap Baharı’nın siyasi temelini doğru bir şekilde idrak edebilmek için ehemmiyet arz etmektedir.

Hareketin doğuşuna neden olan toplumsal isteklere bakıldığında ise, bu başlıklarla karşılaşılmaktadır⁶³:

⁶² Muhiddin Taşpınar, “Arap Baharı ve Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeniüzyıl Üniversitesi, 2019, s. 73.

⁶³ Canat Mominkulov, *Arap Dünyasında Yaşanan Olayların Temel Sebepleri ve Bölgeye Etkisi*, <https://www.orsam.org.tr/tr/arap-dunyasinda-yasanan-olaylarin-temel-sebepleri-ve-bolgeye-etkisi/> (erişim 07.01.2021).

- Özgürlükçü politikaların üretimi
- Sosyal adaletin sağlanması
- Eşitlikçi bir hukuk anlayışı

Sosyal yaşamda talep edilen reformlara bakıldığında anlaşılmaktadır ki siyasi bunalımların fazlalığı ve otoriter yönetim anlayışlarının yaygınlığı, özellikle toplumsal yaşam ve hukuk alanında çeşitli krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Arap Baharı'nın ekonomik arka planına bakıldığında ise, aşağıda belirtilen talepler ön plana çıkmaktadır⁶⁴:

- Toprak ve mülkiyet haklarındaki düzenlemeler
- İşsizlik sorununa çözüm bulunması
- Hayat pahalılığının engellenmesi
- İşgücü niteliğinin artırılması
- Yoksulluğun giderilmesi

Aktarılan ekonomik talepler göstermektedir ki coğrafyada yaşanan ekonomik problemler artık ciddi bir sorun haline dönüşmüş ve değinilen diğer faktörler gibi birey yaşamını ve sosyal hayatı oldukça olumsuz şekilde etkilemeye başlamıştır.

Arap Baharı, yukarıda aktarılan faktörler doğrultusunda ortaya çıkmış ve geniş ölçekli bir coğrafyayı derinden etkilemiştir. Hareketin taraftarları tarafından talep edilen isteklere bakıldığında, bölgenin hem demokratik hem toplumsal hem de ekonomik alanlarda ciddi bir buhranda olduğu anlaşılmaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki hareketin gerçekleştiği her ülke benzer nedenlere sahip olsa da taleplerdeki öncelikleri farklılık gösterebilmektedir. Bahsi geçen reformlar adına gerçekleştirilen gösteriler ve eylemler, ülkeden ülkeye farklı yansımalara neden olmuştur.

Arap Baharı, bir önceki başlıkta ifade edilen etkenler doğrultusunda, ilk olarak 2010 yılında Tunus'ta başlamış ve takip eden süreçte diğer Kuzey Afrika ülkelerine ve Orta Doğu'ya sıçramıştır. Çok yakın bir tarihte gerçekleşmesinden dolayı, hareketin etkileri günümüzde hala geçerliliğini sürdürmektedir. Bu başlık altında Arap Baharı'nın

⁶⁴ Harun Öztürkler, "Arap Baharı'nın Ekonomik Analizi", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 8/2, (2014), s. 11

yaşandığı başat ülkeler üzerinden hareketin seyrine dair bilgiler verilecek ve genel hatlarıyla sürecin ilerleyişi değerlendirilecektir.

Tunus, Arap Baharı'nın başladığı ülke olarak kabul edildiği için kritik öneme sahiptir. Bu noktadan bakıldığında, Tunus için diğer ülkelere referans olmuştur denilebilir. Ekonomik olarak sıkıntı çeken bir seyyar satıcının kendisini yakmasının ardından halk sokağa dökülmüş ve “Yasemin Devrimi” adı verilen protestolar başlamıştır. Protestoların şiddetini artırması sonrasında ülkenin yirmi üç yıllık başkanı olan Zeynel Abidin, görevini bırakmıştır. Protestoların ardından ülkede daha demokratik bir idare anlayışı tesis edilmeye çalışılmıştır.⁶⁵

Tunus'ta gerçekleşen ve başarıya ulaşan protestolar sonrasında, hareket Mısır'da da etkili olmaya başlamıştır. Yaklaşık otuz yıl boyunca Hüsnü Mübarek tarafından yönetilen ve Kuzey Afrika'nın en büyük ülkesi olan Mısır, olayların büyümesiyle birlikte yönetim değişikliğine gitmiştir. Mübarek indirilmiş ve yapılan seçimlerde “Müslüman Kardeşler” topluluğunun adayları olan Muhammed Mursi başkan seçilmiştir. Mursi, anayasa referandumu sonrasında ülkenin anayasasını da değiştirmiştir. Bu değişikliğe tepki gösterenler Tahrir Meydanı'nda protestolar başlatmıştır. 2013 yılında Mısır Ordusu Abdulfettah es-Sisi önderliğinde bir darbe gerçekleştirmiş ve Mursi'yi görevinden indirmiş ve hapse atmışlardır.⁶⁶ Hareket, aktarılanlardan da anlaşılacağı üzere, Mısır'a oldukça tempolu günler yaşatmıştır.

Uzun yıllar süresince tek adam tarafından yönetilen bir diğer Kuzey Afrika ülkesi de Libya'dır. Arap Baharı başlayana kadar, kırk iki yıl boyunca Muammer Kaddafi tarafından yönetilen Libya, komşularındaki gelişmelere seyirci kalmamış ve harekete katılım sağlamıştır. Protestolar çatışmalara dönüşmüştür. 2011 yılında başkent Trablus'un da muhalifler tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Kaddafi yönetimi düşmüş ve Kaddafi göstericiler tarafından öldürülmüştür. Libya yaşanan bu gelişmelerin ardından yeni bir döneme girmiş olsa da ülkede istikrar tesis edilememiştir.⁶⁷

⁶⁵ Furkan Güldemir, *Tunus'ta Başlayan Arap Baharı Yayıldıkça Kısa Döndü*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-baslayan-arap-bahari-yayildikca-kisa-dondu/1030616> (erişim 02.01.2021).

⁶⁶ Aybala Lale, “Kaos Teorisi ve Uluslararası İlişkiler: Arap Baharı Örneği”, Yüksek Lisans Tezi: Gazi Üniversitesi, 2018, s. 81

⁶⁷ Ali Acar ve Habib Aydın, “Arap Baharı Üzerine Oryantalist ve Marksist Değerlendirmeler.”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22/2, (2017), s. 515

Arap Baharı'nın etkilediği bir diğer ülke de Arap Yarımadasındaki komşularına nispeten oldukça fakir bir ülke olan Yemen'dir. Diğer ülkelerdeki liderlerin devrilmesinin ardından, Yemen halkı da yönetime tepkilerini göstermek için harekete geçmiştir. Bu hareketler neticesinde 1978 yılından beri ülkeyi yöneten Ali Abdullah Salih, görevini bırakmıştır.⁶⁸ Bu yaşananların ardından ülkede gerilimler bitmemiş ve Suudi Arabistan-İran destekli gruplar arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu çatışmalar, günümüzde de Yemen'de devam etmektedir.

Arap Baharı'nın karmakarışık hale soktuğu ülkelerin başında Suriye gelmektedir. Uzun yıllar boyunca baba Hafız ve oğul Beşşar Esad tarafından yönetilen ülkede, diğer ülkelerde yaşanan gelişmelerden etkilenen kitleler tarafından protestolar başlatılmıştır. Bu protestolara şiddetli bir cevap veren Esad yönetimi, gerilimi tırmandırmış ve olaylar içinden çıkılmaz bir hale bürünmüştür. Muhaliflerin isteklerini kabul etmeyen ve görevi sürdüren Beşşar Esad, günümüzde halen Suriye Devlet Başkanı olarak görevini sürdürmektedir. Fakat Suriye'de savaş halen devam etmektedir. Ayrıca, muhalifler yalnızca hükümetle değil birbirleri ile de çatışma içerisindedir. Bu açıdan Suriye, Arap Baharı'nı yaşayan diğer ülkelerden ayrılmaktadır.⁶⁹

Arap Baharı, gerçekleştiği ülkelerde çok ciddi politik ve sosyal değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Hareket, birçok ülkede yönetimdeki isimleri değiştirmiş ve eski idari anlayışlar yerine daha modern daha Batılı yönetim şekilleri tesis edilmeye çalışılmıştır. Fakat hareketin gerçekleşmesine sebebiyet veren etmenlerin çıktıları ve göstericilerin taleplerinin neticelerine bakıldığında pek de parlak bulgulara ulaşıldığı görülmemektedir. Arap Baharı'nın ilk zamanlarında mevcut olan kardeşlik, birlik havası yerini zamanla parçalanmışlığa bırakmış, hareket öncesi zamanlarda hâlihazırda mevcut olan toplumsal yapıların da sarsılmasına sebebiyet vermiştir.⁷⁰ Gösteriler bazı ülkelerde iç savaşa dönüşmüş ve bu ülkeler ekonomik, sosyal alanlarda da eskisinden daha kötü bir hale dönüşmüştür. Ayrıca, bu savaşlar göç gibi küresel sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

⁶⁸ Yakup Can, "Arap Baharı Sonrası Yemen: Ülkedeki Temel Aktörler ve Koalisyon Operasyonlarının Meşruluğu", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/20, (2020), s. 39

⁶⁹ Acar ve Aydın, "Arap Baharı Üzerine", s. 515

⁷⁰ Zahide Tuba Kor, *Arap Baharı ve Göz Ardı Edilen Sonuçları*, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-ve-goz-ardi-edilen-sonuclari> (erişim 12.06.2020).

Suriye, Yemen, Libya gibi ülkeler, bu hareketin sonuçlarından olumsuz şekilde etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Diğer ülkeler de planladıkları refaha ve demokratik ortama ulaşamamışlar, siyasal çalkantılar yaşamaya devam etmişlerdir. Mısır'da gerçekleşen darbe, bu duruma etkileyici bir örnek olarak gösterilebilir. Ek olarak, ülkeler bütünlükçü yapılarını bozarak tehdide açık hale gelmişler ve hem kendilerinin hem de bölgelerinin askeri güvenliğini de tehlikeye atmışlardır.⁷¹ Bölgenin savunması zayıflamış ve Batılı devletlerin uzaktan müdahalesine açık bir hale gelmiştir. Son olarak belirtmek gerekirse, Arap Baharı istenilen başarıya ve devamlılığa ulaşamamış bir kalkışma olarak siyasi literatürde yerini almıştır.

Arap Baharı, yalnızca Müslüman coğrafyalar tarafından değil, dünyanın geri kalanı tarafından da yakından takip edilmiştir. Bu süreç, dünyanın önde gelen gücü olan ve hareketin gerçekleştiği coğrafyayla hali hazırda oldukça ilgili olan ABD ile bölgenin bir diğer önemli gücü olan Türkiye'nin ilişkileri dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husustur. Ayrıca, iki önemli NATO müttefikinin bu süreçteki rolleri kritik ehemmiyet arz etmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı ile birlikte stratejik ortaklıkta yeni bir döneme giren ABD-Türkiye ilişkileri, Arap Baharı'nın etkileri doğrultusunda oldukça geçişken bir hale bürünmüştür. Arap Baharı öncesinde de Amerika'nın sık sık değişen Orta Doğu politikaları yüzünden değişkenlik gösteren ilişkiler, Arap Baharı sonrasında da hareketin özellikle Türkiye'ye yakın bölgelerde yarattığı çıktılar sebebiyle daha da çetrefilli bir hale gelmiştir. Özellikle Suriye üzerinde 2013 yılına kadar ortak politika yürüten iki ülke, 2013 sonrasında attıkları siyasi adımlar yüzünden adeta karşı karşıya gelmiştir. Kobani olaylarıyla başlayan krizler, Halk Koruma Birlikleri veya Halk Savunma Birlikleri'ni (YPG) terör örgütü PKK'nın uzantısı olarak kabul eden Türkiye ile IŞİD'le savaşması için YPG'yi açıktan destekleyen ABD'nin tutumu bu gerilimi tırmandırmıştır. Bu durum, AK Partili yöneticilerde ABD'ye karşı bir güven probleminin oluşmasına neden olmuştur.⁷² Yine taraflar arasında gerçekleşen bir diğer önemli kriz de Türkiye'nin kontrolsüz göçe, IŞİD'e ve PKK ile uzantılarına karşı yürütmüş olduğu sınır ötesi operasyonlara yönelik olarak ABD'nin vermiş olduğu

⁷¹ Ahmet Hüsrev Çelik, "Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme." *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6/2, (2015), s. 50

⁷² Muharrem Ekşi, "AK Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik." *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9/18, (2016), s. 72

tepkilerdir. Bu durum, iki ülke için de gizli olmayan açık bir taraf tutma durumunu doğurmuştur.⁷³ IŞİD'e karşı ise, her iki ülke ortak hareket etmiş ve IŞİD tehdidinin zayıflamasında kilit rol üstlenmişlerdir. Hem Türkiye hem de ABD, IŞİD ile mücadele eden ülkelerin başında gelmektedir. Tarafların Suriye hususu haricinde ayrıştıkları diğer ülkeler de Mısır ve İsrail'dir. AK Parti hükümetinin yakın ilişkiler geliştirdikleri Hamas ve İhvan, ABD'nin hem Filistin politikası hem de Sisi olan yakın ilişkileri sebebiyle gerilimlere neden olmuştur. Bu durum ABD'nin Orta Doğu'da ılımlı İslam politikasından da vazgeçmesi olarak yorumlanabilmektedir.⁷⁴

Arap Baharı sonrasında iki ülkenin, geliştirdikleri politikalar günümüzde de etkilerini sürdürmektedir. Ek olarak, Türkiye'nin Rusya ile olan yakınlaşması ve ABD'nin Suudi Arabistan ilişkilerini geliştirmesi de iki ülke arasında yaşanan ilişkilerin bir sonucu olarak yorumlanabilir.

2.3.4. Suriye Krizi

20. yy'da yaşanan geleneksel savaşlar, tarih boyunca korkunç yıkımlara ve devletler açısından ekonomik ve toplumsal yıkıntılara sebep olmuştur. Bundan dolayıdır ki devletler savaşın kullanılmasını kısıtlamışlar ve silahsız güç sağlama, gücü koruma politikasını tercih etmişlerdir. Bölgesel veya ulusal kapsamda anlaşmalar ile de silahlı güç kullanımını kısıtlamışlardır.

Gelişmiş ülkeler savaş ile çıkarlarını korumak yerine diplomasiyi tercih etmektedirler. Kurulan ittifak ilişkileri, çıkarların korunması bağlamında savaşı olanaksız hale getirmektedir. Devletler açık bir tehdit altında olmadığı takdirde ekonomik ve toplumsal yıkım yaratan savaş olgusundan uzak durmaktadırlar. Bunun yanı sıra küreselleşme ile birlikte artan liberal demokratik yönelimlere de ters düşen savaş, insan haklarına da toplumsal yapıya da zarar vermektedir.

Geleneksel savaşın yerini, vekalet savaşı kavramı almaktadır. Vekâlet savaşları, üçüncü tarafların kendi çıkarları doğrultusunda savaşa dolaylı yoldan müdahale etmesi olarak tanımlanmaktadır. Vekâlet savaşlarında üçüncü taraf bir devlet olabileceği gibi devlet dışı aktörler de olabilir. Üçüncü taraf hedeflerini yerine getirmek için savaşın

⁷³ Şükrü Yazğan, *Türk Amerikan İlişkilerinin Suriye Sonbaharı: Ayrışan Değerler, Uzlaşmaz Çıkarlar ve Çatışan Politikalar*, <https://ordaf.org/turk-amerikan-iliskilerinin-suriye-sonbahari-ayrisan-degerler-uzlasmaz-cikarlar-ve-catisan-politikalar/> (erişim 05.12.2020).

⁷⁴ Ekşi, "AK Parti Döneminde", s. 73

taraflarından herhangi birine para, silah, eğitim yardımı yaparken, kanlı çatışmadan uzak durmaktadır.⁷⁵ Vekalet savaşında, fiili savaş hali bulunmamaktadır. Fiili savaş yerine, çatışma içerisinde olan devletler stratejik çıkarlar doğrultusunda güçlü devletler tarafından ekonomik, siyasi, sosyolojik ve psikolojik olarak desteklenmekte ve üstü kapalı veya açık olarak çatışma alanında bölgesel olmaktan çıkmakta, güçlü devletlerin taraftarlığını yaptığı bir savaş haline dönüşmektedir.

Suriye, Ortadoğu’da önemli bir konuma sahiptir. Petrol açısından zenginliğe sahip olmamasına rağmen yüksek değerli yeraltı kaynaklarına yakın olması, Lübnan ve Ürdün’e açılan bir kapı olması, İsrail-Filistin meselesindeki takındığı tavrından ötürü egemen güçlerin tesir alanına almak istediği bir ülke haline gelmiştir.⁷⁶

2010 yılında başlayan “Arap Baharı” ile Suriye’deki çatışma, bölgesel ve küresel güçler arasında vekâlet savaşına dönüştüğü için bir iç savaştan daha fazlası haline gelmiştir. Arap Baharı sürecinden kaynaklı Orta Doğu’nun değerlendirmesi iç dinamikler üzerinden açıklanabilse de bölgeye etki eden dış güçleri görmemezlikten gelmek açıklamanın eksiklik taşınmasına sebep olmaktadır. Bölgede ABD liderliğinde Batı Blok’unun ve Rusya, Çin, İran liderliğinde Avrasya güçlerinin çıkarları çatışmaktadır.

Suriye’de yaşanan silahlı çatışmalarda Esad muhaliflerini ABD, Türkiye, Katar, Ürdün gibi ülkeler desteklerken, Esad yönetiminin yanında olan Rusya’da rejime destek sunmaktadır. Güç taraflarını değerlendirdiğimizde iki kutup birbirlerine yönelik mücadelesini sürdürürken diğer taraftan her bir devletin kendine özgü özel stratejik planları bulunmaktadır.⁷⁷

ABD açısından Suriye değerlendirmesi yaptığımızda; ABD’nin Ortadoğu stratejisi üzerinden değerlendirme yapmak gerekmektedir. Ortadoğu hem jeostratejik konumundan dolayı Afrika’da etkili olan ulusal ihtilallere karşı bir baraj oluşturması hem de Avrupa’nın yeniden inşası ve toparlanmasında gerekli olan petrolü sağlayacak bölge olmasından dolayı ABD için önemli bir yerdir. Fakat Soğuk savaş sonrası

⁷⁵ Melih Kazdal, “Savaşın Dönüşümü ve Vekalet Savaşları: Tarihsel ve Olgusal Değerlendirme”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2018, 35

⁷⁶ Samet Yüce, “Rusya’nın Suriye’deki Varlığının Nedenleri”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, (2016), s. 272

⁷⁷ Ömer Çona, “Suriye Krizinde Uluslararası Güç Mücadelesi: Vekalet Savaşları”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2018, s. 117-118

yaşanan 11 Eylül saldırılarıyla birlikte Ortadoğu, ABD için düşman statüsünde görülen ülkeler ve diğer aktörlerin dikkatini verdiği bir coğrafya olarak değerlendirilmiştir.⁷⁸

2003 yılında George Bush'un Irak'a müdahale etmek için anahtar kelime olarak kullandığı "demokratikleşme" kavramından sonra, ABD'nin Irak işgaline karşı çıkan Obama, Suriye olaylarına oldukça ihtiyatlı yaklaşmıştır. ABD'nin Obama yönetimi, kendi kendini sınırlama politikası izleyerek, Suriye sorununda aktif rol alabilmeleri için bölge ülkelerini desteklemiş, diplomatik çabaları ön planda tutmuştur. Suriye'de meydana gelen çatışmalarda binlerce insan ölmesine rağmen, ABD, Birleşmiş Milletler'in kararı olmadan Esad rejimine askeri müdahale olmayacağını açıklamıştır. 6 Mart 2012 tarihli basın toplantısında Obama, Suriye konusunda ABD'nin tek taraflı bir askeri operasyon düzenlemesinin yanlış olacağını vurgulamıştır.⁷⁹ Irak ve Afganistan'dan askerleri geri çekmiş, askeri müdahale seçeneklerinden kaçınmıştır. Trump iktidara geldiğinde ise, ABD'nin Suriye'deki politikası değişmemiştir ve Türkiye, YPG'yi, PKK'nın bir uzantısı olmakla suçlasa da ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından duyurduğu terörle mücadele ilkelerine rağmen YPG'ye silah vermeye devam etmiştir.

Rusya açısından değerlendirme yaptığımızda; Rusya Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını korumak ve genişletmek adına rejimin dağılmaması için Esad hükümetini destekledi ve Esad hükümetine muhalif olanların karşısında durdu. Suriye iç savaşı sırasında, Rusya Suriye'de sürdürdüğü diplomatik politikaları genişletti ve askeri yardımlarını arttırdı. Soğuk Savaş döneminden itibaren kullandığı Tartus deniz üssüne ilaveten Lazkiye'de Basil Uluslararası Havaalanını da hava kuvvetleri için yeniden düzenledi. Suriye'de hava saldırıları gerçekleştirerek fiili olarak bölgenin aktörü olduğunu tüm dünyaya gösterdi. Diğer bir ifadeyle, Rusya Suriye yönetiminin kalıcılığını sağlamak ve rejime karşı terörist gruplarını yok etmek için askeri gücünü kullanmaya başladı. DAESH terör örgütünün ortadan kaldırılması ile bölgede var olan kaos ortamının yok olacağı fikrini destekledi.⁸⁰

⁷⁸ Mehmet Seyfettin Erol ve Kadir Ertay Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2/2, (2018), s. 25

⁷⁹ Hanefi Yazıcı, "Proxy Wars In Syria And A New Balance Of Power In The Middle East", *Journal of Management and Economics Research*, 10/3, (2018), s. 3

⁸⁰ Yüce, "Rusya'nın Suriye'deki", s. 273

ABD ve Rusya bağlamında genel bir değerlendirme yaptığımızda, iki devlet doğrudan karşı karşıya gelmek yerine, devlet dışı aktörleri kullanarak Suriye iç savaşında vekalet savaşını başlatmışlardır.

Türkiye açısından değerlendirme yaptığımızda; Türkiye ve Suriye, tarihi ve kültürel açıdan ortak değerlere sahip komşu ülke konumundadırlar. Osmanlıdan itibaren oluşan bu ortaklık 20. Yy Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı Blokları arasındaki gerilim çerçevesinde yerini politik güvensizliğe bırakmıştır. Su kaynaklarının kullanılması, kaçakçılık sorunu ve terör eylemleri neticesinde meydana gelen gerilimler, Esad yönetimi ve AKP arasında ilişkilerin yumuşatılması ile azaltılmıştır. Fakat Arap Baharı sürecinde meydana gelen protestoların rejim tarafından kanlı bir biçimde bastırılmaya çalışılması, reform çağrılarına rejimin cevap vermeyişi iki ülkenin ilişkilerini çıkmaza sokmuştur. Türkiye Arap Baharı sürecinde Suriye'nin demokratik bir sürece gireceğini varsayarken, Suriye'nin iç savaşı ile karşı karşıya kalmıştır. Kriz karşısında Türkiye, iç ve dış politikalarında önemli değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır.

Türkiye bölgedeki güç savaşlarında varlığını güçlendirmek istemiş, söz sahibi olma yolunda stratejik adımlar atmıştır. Suriye Ulusal Konseyi adıyla örgütlenen muhalif güçlere ve silahlı gruplar içerisinde Özgür Suriye Ordusu'na destek vermiştir. Bu adımıyla birlikte direnişin merkezi Türkiye sınırında oluşmuştur. Türkiye Suriyeli sığınmacılara da sınır kapılarını açık tutmuş ve Sünni aşiretleri ve örgütleri bölgede desteklemiştir. Bütün bu destekler Suriye içerisindeki direnişe katkı sağlamakla beraber Türkiye'nin vekalet savaşındaki profilini de ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin Esad rejiminin düşeceğini varsayarak attığı bu adımlar, Rusya'nın müdahalesi ile rejimin güçlenmesi ve terör örgütlerinin faaliyetleri ile farklı bir boyuta ulaşmıştır. DAESH'in ortaya çıkarak gerçekleştirdiği etkili saldırılar, YPG'nin rejimle birlikte hareket ederek muhalifler aleyhine kuzeyde genişlemesi, muhalifler içerisindeki liderlik çekişmeleri Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dış politikasında değişikliğe neden olmuştur.

DAESH ile mücadele kapsamında ABD'nin Özgür Suriye Ordusu yerine YPG/PYD'yi desteklemesi, terör örgütüne çok sayıda ağır silah, mühimmat, araç-gereç vb. askerî yardım sağlaması Türkiye-ABD ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. ABD ile ilişkiler gerilirken Rusya ile yakınlaşmalar gerçekleşmiştir.

Türkiye’yi başlarda gayrimeşru ve muğlaklık çerçevesi içerisinde düşman ilan eden DAESH, Türkiye’nin kararlı ve sert güvenlik uygulamaları ve örgütün temsilcisi olduğu sözde cihat söylevine karşı çıkarak katı bir politika belirlemesinin ardından Türkiye’yi doğrudan hedef almaya başlamıştır.

“Türkiye, 30/09/2013 tarih ve 5428 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile DEAH’ı bir terör örgütü kabul etmiş ve 21/05/2014 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla da bu konudaki tutumumuz yinelenmiştir. 2014 yılı içinde Niğde ve Bayburt Ağır Ceza Mahkemelerinden alınan iki farklı kararla DEAH’ın terör örgütü olarak kabul edildiği yargı kararlarına girmiştir.”⁸¹

Bunun yanı sıra DAESH birçok ülkede terör örgütü olarak tanınmakta fakat ülkelerin terör konusuna ilişkin mevzuat farkları olduğu için terör örgütü listesi yayınlanmamaktadır.

DAESH terör örgütü, insanlar üzerinde korku yaratarak, bu korkuyu vahşi eylemlerini video kayıt altına alma aracılığı ile gerçekleştirerek, kontrol altında tuttuğu bölgenin halkı üzerinde otorite kurmaya çalışmaktadır. Böylece kitlesel ve bireysel zihinlerde korku yaratmakta ve var olan durumu lehinde kontrol etmektedir. Bununla birlikte, din üzerinden örgüte katılım sayısını artırmaya çalışmaktadır. Dinin radikalleşmesi konusu üzerinden geniş bir coğrafyayı kontrol etme amacındadır. Bu anlayış ile örgütün gerçekleştirmiş olduğu terör eylemleri “İslamafobi’nin” artmasına neden olmaktadır.

DAESH’in faaliyetleri incelendiğinde, İslam anlayışından uzak ve bölgede çıkarları bulunan küresel güçler tarafından yönlendirilen yapısı dikkat çekmektedir. DAESH, Suriye iç savaşı ile birlikte bölgeye yayılma imkanı bulmuş, taşeron bir örgüt profili ortaya koymaktadır.

DAESH terör örgütünün mücadele alanını üç ana coğrafyada değerlendirmek mümkündür. İlk ve aynı zamanda kurulduğu bölge, Irak ve Suriye’yi kapsayan iç bölgedir. İkinci bölge, yakın çevre olarak değerlendirilen Ortadoğu ve Kuzey Afrika’yı kapsamaktadır. Üçüncü bölge ise, Amerika’yı, Asya’yı ve Avrupa’yı içine alan dış çevredir. Her bölgenin kendi içinde stratejik olarak önemi bulunmaktadır.⁸²

DAESH’in Türkiye’ye tehdit etmesi bu stratejiler doğrultusunda sadece coğrafi kaynaklı değildir, çok yönlü bir yapıya sahiptir. Türkiye sınır hattında düzenlemiş olduğu

⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’nin DAESH ile Mücadelesi*, 2017, 17.

⁸² Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’nin DAESH ile Mücadelesi*, s. 26.

saldırıları, sınır karakollarını ve hatta sivilleri tehdit etmektedir. Türkiye sınırları içerisinde bombalı eylemler düzenlemişler, Türkiye’de ki Suriyeli sivil vatandaşları hedef alarak suikastlar gerçekleştirmişlerdir. Türkiye İçişleri Bakanlığı’nın 2017’de yayınlamış olduğu Türkiye’nin DAESH ile Mücadelesi adlı rapora göre, DAESH, Türkiye’de 10 canlı bomba, 1 bombalı saldırı, 3 silahlı saldırı düzenlemiş ve bu saldırılar sonucunda, 10’u polis ve 1’i asker olmak üzere 304 kişi hayatını kaybetmiş, 62’si polis, 7’si asker olmak üzere toplam 1.338 kişi yaralanmıştır.⁸³

DAESH’in ülkemizde düzenlediği bazı eylemler ve suikastlar⁸⁴;

- Niğde ilinde, 20 Mart 2014 tarihinde, Jandarma ve Emniyet birimlerine yönelik yapılan silahlı saldırı,
- İskenderun Limanında, 10 Haziran 2014 tarihinde, 32 Türk vatandaşının kaçırılması,
- Türkiye Musul Başkonsolosluğunda, 11 Haziran 2014 tarihinde, 46’sı Türk vatandaşı olmak üzere 49 konsolosluk görevlisinin rehin alınması,
- İstanbul Sultanahmet Dikilitaş’ta, 12 Ocak 2016 tarihinde gerçekleştirilen intihar eylemi,
- İstanbul İstiklal Caddesi’nde, 19 Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen intihar eylemi,
- İstanbul Atatürk Hava Limanı’nda, 28 Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirilen intihar eylemi,
- İstanbul Reina Gece Kulübü’ne, 1 Ocak 2017 tarihinde yapılan silahlı saldırı,
- Ankara Tren Garı’na, 10 Ekim 2015 tarihinde gerçekleştirilen intihar eylemi,
- İbrahim ABDULKADİR ve Firaz HAMADİ Suikastları,
- Naji ALJARF Suikastı,
- Muhammed Zahir El ŞARKAT Suikastı.

⁸³ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’nin DAESH ile Mücadelesi*.

⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’nin DAESH ile Mücadelesi*.

Türkiye'nin DAEŞ üzerine yaptığı faaliyetler genellikle önlemeye yönelik ve tedbir amaçlıdır. Bu önlemlerin bazıları⁸⁵;

- DAEŞ ile bağlantısı tespit edilen 12 dernek kapatılmıştır,
- 2,564 sosyal medya hesabı DAEŞ propagandası gerçekleştirdiği gerekçesiyle kapatılmış, adli işlem başlatılmıştır,
- 3.840'ı yabancı uyruklu olmak üzere 9.350 YTS gözaltına alınmış, 3.069 kişi tutuklanmıştır,
- 33 ilde, hava ve kara sınır kapıları ile otogarlar olmak üzere 66 noktada Risk Analiz Birimleri oluşturulmuştur,
- Risk Analiz Birimlerinde 17.500 yabancı şüpheli şahıs kontrol edilmiş, 4550'si sınır dışı edilmiştir,
- 146 ülkeden 53.781 kişiye Türkiye'ye giriş yasağı konulmuştur.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğünce Türkiye'ye Yolcu Bilgi Sistemi kurulmuştur,

Terör ile mücadele kapsamında Türkiye birçok ülke ile ikili anlaşmalar imzalamıştır ve aynı zamanda terörle mücadele eden birçok ülkenin mücadele geliştirme programlarını da desteklemektedir. 2011 yılında Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı tarafından oluşturulan Terör Mücadele Akademisi (TEMAK) aracılığı ile çeşitli ülkeleri eğitimler düzenleyerek, teröre yol açan veya terörizmi destekleyen faaliyetler hakkında ülkeleri bilgilendirmektedir.

2018 yılı itibari ile etkin oldukları Irak ve Suriye'den büyük ölçüde temizlenmişlerdir fakat temizlenen yerlerin yönetimi bu seferde ABD tarafından yönlendirilen PYD/YPG'nin kontrolüne geçmiştir. DAEŞ üçüncü aktörler tarafından yönetilen bir örgüt konumundadır ve vekalet savaşında bir piyon görevi üstlenmiştir.

Türkiye'nin DAEŞ'le mücadelede sınırlarını korumaya dayalı politikalar izlemesi hem de uluslararası işbirliği çağrılarına rağmen yeterli desteği görememesi Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atmıştır. Bununla birlikte ABD'nin YPG terör örgütüne sağladığı askeri eğitim ve silah teknolojisi yardımı Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

⁸⁵ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye'nin DAEŞ ile Mücadelesi*.

ABD ve Türkiye, DAESH ile mücadelenin kararlılıkla sürmesi konusunda hemfikirler ancak ABD'nin PYD terör örgütünü DAESH ile mücadelede kullanması ve bir terör örgütüyle mücadele ederken diğer bir terör örgütüne hareket kabiliyeti sağlaması, Türkiye ve ABD arasında güven problemi doğurmuştur.

Esad rejiminin miadını doldurduğunu ve egemenlik haklarını yitirdiğini öne süren ABD, Suriye iç savaşının başlangıç döneminde muhalifleri siyasi ve askeri olarak desteklemiştir. Suriye'de dönemin mevcut muhalif gruplarından bazılarını görmezden gelen ve desteklemeyen ABD, Ayn el Arab kuşatması sırasında DAESH'e karşı PKK'nın Suriye kolu olan PYD terör örgütünü desteklemekte hiçbir sakınca görmemiştir. PYD'yi PKK'dan farklı bir yapı olarak lanse etmeyen çalışan ABD, Suriye'deki Kürt topluluğu PYD'nin temsil ettiğini öne sürmüştür.

Ayn el Arab'ın tamamen DAESH'in eline geçeceği artık bir realite olmaya başlamışken ABD'nin DAESH'e karşı hava harekatı yapması ve PYD-YPG'ye silah ve mühimmat yardımında bulunması sahada DAESH'e karşı PYD-YPG'yi güçlendirmiş ve savaşın onların lehine dönmesini sağlamıştır. ABD'nin PYD-YPG'yi Suriye içerisinde kara ordusu olarak kullanabileceğini anladığı bu savaşta, terör örgütü içinse ABD'nin yardımının önemi ortaya çıkmıştır. PYD-YPG'nin DAESH'ten ABD ve Esed yönetiminden elde ettiği ayrıcalıklarla elde ettiği bölgelerde yerel halka tehcir politikası gütmesi, savaş suçları işlemesi ve toplum mühendisliğine girişmesi üzerine Türkiye'nin PYD-YPG'nin terör örgütü olduğuna dair elinde güçlü kanıtlar oluşmuştur. PYD-PKK'nın yaptıklarının üstünü örtmek ve üzerindeki baskıyı hafifletebilmek için "Suriye Demokratik Güçler" (SDG) ittifakını oluşturan ABD, yeni sözde müttefikini kendi eliyle uluslararası arenaya sürerken "stratejik ittifak" boyutunda ilişkilere sahip olduğu Türkiye'nin endişelerini göz ardı etmiştir.⁸⁶

ABD, SDG'ye askeri olarak eğitim fırsatları sunmakla birlikte PYD'nin elde tuttuğu birçok bölgede askeri üsler kurmuştur. Fırat'ın batısında yer alan Münbiç'de SDG'nin eline ABD'nin verdiği yoğun destek nedeniyle geçmiştir.

Münbiç'i ele geçirdikten sonra Afrin'le toprak bütünlüğünü sağlamak için Cerablus'u işgal etmek SDG terör örgütü için öncelik olmuştur. Türkiye'nin tam bu dönemde tezin

⁸⁶ Necdet Özçelik ve Can Acun, *Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekâtı*, İstanbul: Seta Yayınları, 2019, s. 11.

bir sonraki başlığında değinilen Fırat Kalkanı Harekatı'nı başlatarak SDG'nin Cerablus üzerindeki isteklerinin gerçekleşmesinin önüne geçmiştir. ABD'deki başkanlık seçimleri Türkiye'nin PKK-PYD'ye karşı ABD'nin tutumunun değişeceğine dair düşüncelerini haklı çıkarmamıştır. Obama'nın ardından başkanlığa gelen Trump ile SDG'ye karşı politikada değişiklik görülememiştir. Trump döneminde Rakka ve Deyrizor'da SDG desteklenmiş ve SDG'nin Fırat doğusunda ilerleme sağlaması amaçlanmıştır.⁸⁷

DAEŞ terör örgütüne karşı PYD terör örgütünü öne süren ABD, yardım edeceği taraf olarak PYD'yi seçmiştir. PYD'nin ele geçirdiği alanlarda etkinliğini artırmaya çalışan ABD, Türkiye'nin DAEŞ'le mücadele ederken odak noktasının PYD terör örgütüne kaymasına engel olmaya çalışmıştır. Türkiye ise ABD'nin karşı çıkmasına rağmen tezin ilerleyen bölümlerinde irdelenmeye çalışılan Fırat Kalkanı Harekatı, Zeytin Dalı Harekatı ve Astana görüşmeleriyle ittifak içerisinde kendi alanını ve seçeneklerini genişletmeye çalışmıştır.

Fırat Kalkanında Türkiye Cumhuriyeti, 24 Ağustos 2016 tarihinde uluslararası kamuoyuna Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. maddesinin tanıdığı "meşru müdafaa" hakkından faydalanmak amacıyla "Fırat Kalkanı Harekâtı"nı (FKH) başlattığını duyurmuştur.⁸⁸ 51. madde BM üyelerinden herhangi birisinin silahlı saldırı tehlikesi içerisinde olduğu zaman Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliğin korunması için elzem olan önlemleri alıncaya dek bu üyenin doğal hakkı olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkını kullanabileceğini hükmetmektedir. Bu hükümden yola çıkarak Türkiye, başta DAEŞ terör örgütü bulunmak üzere Suriye'de mevcut bulunan terör örgütleri tarafından kendisine yönelik olan tehditleri, uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkı kapsamında bertaraf etmeye yönelmiştir.

FKH öncesinde meydana gelen sıralı güvenlik riski Türkiye'nin Suriye'ye askeri müdahalede bulunmasını zorunlu kılmıştır. Başlangıçta sınır hattında yapılan taciz ateşi ve saldırılar ile Türkiye'ye karşı hasmane tutumunu belli eden DAEŞ, Kuzey Suriye'de yer alan Azaz-Cerablus bölgesindeki yaklaşık 100 kilometrelik bir sınır çizgisini ve sınır çizgisi üzerindeki komutasını, diğer sınır ötesi şehirlerin ve askeri

⁸⁷ Bekir Aydoğan, "PYD'nin ABD-Rusya Denklemindeki Tercih", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7/71, (2015), s. 58-59.

⁸⁸ Murat Yeşiltaş, Merve Seren ve Necdet Özçelik, *Fırat Kalkanı Harekâtı Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler*, İstanbul: Seta Yayınları, 2017, s. 9.

noktaların hedefe ulaşmasına kolaylık sağlayacak şekilde konumlandırdı. 18 Ocak 2016'da DEAŞ'ın kontrolündeki bölgelerden Kilis'e, 95 roket atıldı. Bunun yanı sıra, Fırat Kalkanı Harekâtı'ndan önce, Gaziantep'te sivilleri hedef alarak 54 kişinin ölümüne sebep olmuştur. Terör olaylarını sadece sınır bölgelerinde gerçekleştirmeyip, Sultanahmet ve Taksim Meydanı'nda, İstanbul Atatürk Uluslararası Havalimanı'nda gerçekleşen saldırıları da üstlenerek hedeflerini genişletmişlerdir.⁸⁹

Türkiye'nin terörle mücadele de başarılı sonuçlar elde etmesinin ardından PKK'ın, gücünü yitirip kuvvetlerini Suriye'ye sevk etmesi ve Suriye'de yaşanan iç savaş sonrası meydana gelen otorite boşluğu terör örgütü PYD'nin güçlenmesine neden olmuştur. Batılı devletlerin de desteğini alarak iyice güçlenen PYD, Kuzey Suriye'nin bazı bölgelerinde özerkliğini ilan etmiştir. Bu yaşananlar doğrultusunda, Türkiye hem artan terör saldırıları durdurmak için hem de terör örgütü PYD'nin devlet kurabilme ihtimaline karşı FKH'yi başlatmıştır.

Türkiye'nin FKH'de öncelikli hedefleri; sınır güvenliğini sağlamak, sınır hattından DEAŞ'ı temizlemek, böylece örgüt operasyonlarının ağırlık merkezini dağıtarak özellikle sınır illere yapılan saldırıları durdurmak ve PKK'nın Suriye'deki kolu YPG/PKK'nın Suriye'nin kuzeyinde doğu-batı hattını kontrol etmesini engelleyerek, koridor oluşturmalarını önlemektir. Harekâtı önemli kılan unsurlar ise; Cumhuriyet tarihi boyunca TSK'nın gerçekleştirmiş olduğu en kapsamlı sınır ötesi operasyonlarından birisidir. Sadece terör örgütlerine karşı başlatılan askeri bir harekât değil bununla birlikte müttefiklik ve muhaliflik doğasını griftleştiren aktörlere karşı yapılmış siyasi harekâttir. Harekâtın görevi ulusal ve uluslararası askeri boyut ile insani yardım çerçevesini de kapsayacak şekilde uluslararası ve yerel ittifaklarla iş birliğini içeren milli bir askeri harekâtla birlikte istikrar harekâtının gerekliliklerini de sergilemektedir.⁹⁰

2011 yılından itibaren Suriye'de devam eden savaşın Türkiye üzerinde ekonomik, kültürel ve güvenlik açısından birçok olumsuz etkisi görülmüştür. İç güvenliğinde tehdit yaratan terör eylemleri Türkiye'nin bölge üzerinde etkisinin arttırılmasına neden olmuştur. Suriye'de meydana gelen otorite boşluğu DEAŞ terör örgütünün ve özellikle

⁸⁹ Edebalı Murat Akça, "Objektif Ulusal Çıkar Kavramı: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Fırat Kalkanı Harekâtı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2018, s. 75-76

⁹⁰ Yeşiltaş, Seren ve Özçelik, *Fırat Kalkanı*, s. 10.

ABD'nin desteklediği PYD terör örgütü gücünü bölgede artırmıştır. Türkiye FKH ile bölgede “ben varım” demiştir. Bölgesel bir güç olarak konumu ortaya koymuştur. Harekat esnasında kullanmış olduğu yöntemlerle de değişen savaş koşullarını takip ettiğini ve gereklilikleri yerine getirdiğini göstermiştir.

ABD'nin, Türkiye'nin Rusya'yla yakınlaşmasını istememesi ancak bir yandan da Türkiye'nin PKK'nın Suriye kolu olarak gördüğü YPG ile Türkiye'nin karşılaşmasını engellemek istemesi, ABD'yi ikilem içerisinde bırakmıştır.

Zeytin Dalında 20 Ocak 2018 tarihinde başlayan ve 18 Mart 2018 tarihinde sona eren Zeytin Dalı Operasyonu (ZDH), FKH'dan sonra Türkiye'nin terörle mücadelesini bütünleyici niteliktedir. Belirtildiği üzere FKH büyük ölçüde DEAŞ üzerinde etkili olan bir harekât iken ZDH, PKK'ya yönelik kapsamlı bir askeri harekâttir.⁹¹

Türk Silahlı Kuvvetleri:

“Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, hudutlarımızda ve bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamak maksadıyla, Suriye'nin kuzeybatısında Afrin bölgesinde, PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisiz hale getirmek ve dost ve kardeş bölge halkını bunların baskı ve zulmünden kurtarmak üzere, 20 Ocak 2018 saat 17.00'den itibaren “Zeytin Dalı Harekâtı” başlatılmıştır.”

ifadeleriyle harekatın amacını ve başladığını basına duyurmuştur.⁹²

Yerel, bölgesel ve uluslararası dinamikleri değerlendirmek, sınır ötesi harekâtlar için önemli bir unsurdur. Harekatın başarılı olması ve kısa sürmesi için, istihbarat ve hareket ortaklığı harekat kapasitesini etkilemektedir. Türkiye, ZDH amaçlarını gerçekleştirmek için ilk olarak sahada bulunan siyasi aktörleri ve bu aktörlerin bağlantılarını üst düzey istihbarat çalışmaları ile tespit etmiştir. Nitekim PKK'nın Suriye kolu olan YPG/PYD 'nin silah mühimmatı, Türkiye'nin müttefiki olarak gördüğü ABD tarafından sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra, belgeler ile kanıtlanan, ABD tarafından terör örgütlerine yapılan yardımlar mevcuttur. Türkiye katılmış olduğu diplomatik müzakere süreçlerinde tüm dünyaya ve özellikle ABD'ye defalarca PKK'nın bölgede silahlandırılmasının kendisi için bir ulusal güvenlik tehdidi oluşturduğunu dile getirmiştir.⁹³

⁹¹ Özçelik ve Acun, *Terörle Mücadelede*, 9.

⁹² TSK, *TSK Basın Açıklamaları*, <https://www.tsk.tr/Home/Detay/536>, (erişim 30.12.2020).

⁹³ Merve Demir, “Savunma Sanayinde İşbirliği Problemi: Kıbrıs Barış Harekâtı Ve Zeytin Dalı Harekâtı Örnekleri” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2020, s. 75

ZDH üç askeri safhadan meydana gelmektedir. Birinci safha; Afrin bölgesinin terör örgütlerinden temizlenmesidir. İkinci aşama; şehir merkezinin terör unsurlarından temizlenmesidir. Üçüncü ve son aşama ise; Afrin bölgesinde istikrar girişimlerinin devamlılığını sağlamaya yöneliktir, ZDH ile terör örgütlerinden temizlenmiş olan bölge diğer harekât sahalarıyla da birleştirilerek sonra yapılabilecek harekâtlara alan sağlayacaktır.⁹⁴

Türkiye siyasi bilgi ve askeri bilgi konularında denge geliştirmek amacıyla, İran ve Irak gibi bölge devletleri, Rusya ve ABD gibi küresel aktörler, AB gibi uluslararası organizasyonlar, BM ve NATO gibi uluslararası örgütlerle askeri ve diplomatik bir mücadele vermektedir.⁹⁵

Askeri hareketler siyasi bir amacı gerçekleştirmek için planlanmakta ve yapılmaktadır. FKH ve ZDH Türkiye'nin iç güvenliğini tehdit eden unsurlara yönelik yapılmıştır. Türkiye bu konuda kararlılığını ortaya koymuştur ve bölgede tehdit unsurları yok olana kadar hareketlerin devam edeceğini belirtmiştir. Türkiye hareketler esnasında müttefiki olan ABD ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin topraklarını tehdit eden terör örgütlerine karşı takındığı tavrı her fırsatta dünya kamuoyuna durulmasına rağmen başta ABD olmak üzere bazı batılı ülkeler Türkiye'nin söylemleri ile yeterince ilgilenmemiştir. ABD'nin DAESH terör örgütü ile mücadelesinde YPG'yi silahlandırma çalışması bu durumun örneğidir. Türkiye'nin sert tepkileri karşısında, DAESH ile mücadelede başarı sağlandığı vakit silahların YPG'den geri alınacağı yönünde açıklamalar yapan ABD, Türkiye çıkarlarına zarar veren olayların içerisinde olmaya devam etmiştir. Tezin ileri bölümlerinde ele alınan “Süleymaniye Olayı”, “2017 Vize Krizi” gibi olaylar müttefiklik ilişkilerinin sarsıldığını ortaya koymaktadır. Türkiye, ulusal egemenliğine, halkının güvenliğine, ulusal çıkarlarına karşı herhangi bir tehdit karşısında geri durmayacağını ortaya koymaktadır. ABD, küresel terör ile mücadelede güçlü müttefikinin Türkiye olduğunu anlayamamış ve müttefiklik konusunda gerekliliklerini yerine getirememiştir.

Türkiye'ye PKK-PYD'ye verdiği desteği keseceği üzerine söz veren ABD'nin PYD'den düzenli bir sınır ordusu kuracağına dair açıklama yapması, Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekatı'na olduğundan daha da büyük önem vermesini sağlamıştır.

⁹⁴ Demir, “Savunma Sanayinde”, s. 77

⁹⁵ Yeşiltaş, Seren ve Özçelik, *Fırat Kalkanı*, s. 10.

ABD'nin Suriye'nin kuzey kesiminde yapay bir devletimsi yapı kurma ihtimali Türkiye'nin ZDH hazırlıklarını hızlandırmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin ZDH ile birlikte PYD'nin Akdeniz'e geçiş noktası olarak gördüğü Afrin bölgesinde PYD terör örgütünün emelleri boşa çıkarılmıştır. PKK-PYD-YPG bölgede ABD'nin askeri olarak insan maliyetine girmek istemediği bölgelerde piyon olarak kullanılmıştır.

Barış Pınarı Harekâtı (BPH); 9 Ekim 2019 tarihinde başlatılan, Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlamak, Suriye'nin kuzeyinde yaşayan bölge halkına güvenli bir yaşam ortamı oluşturmak, terör örgütü PKK/YPG'nin yasadışı faaliyetlerini engellemek ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün devamı için yapılmış sınır ötesi bir harekâttir.⁹⁶

Türkiye BPH sonucunda, sınırında oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu engellemiştir. Aynı zamanda küresel güce sahip ülkelerin çıkarları doğrultusunda bölgede var olan planlarını bozmuştur. Suriye iç savaşının başladığı tarihten itibaren, 4 milyona yakın Suriyeli mülteciyi kendi topraklarına kabul ederek onların barınma, gıda, sağlık ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamakta olan Türkiye, Suriye halkının kendi evlerine dönebilmesi için Suriye'de güvenli bölge tesis etmiştir. Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerden 400.000'e yakını bu bölgelere yerleştirilmiştir.⁹⁷

Harekât sonrası ABD, yıllardır konuşlanmış olduğu Suriye'nin kuzeyindeki alanların çoğundan çekilmiş, desteklediği PYD-YPG'nin uğramış olduğu zararlardan etkilenmiştir. Kuzeyden çektiği askerlerini petrol yataklarının olduğu Rakka, Deyr-i Zor ve Haseke Vilayetlerine yerleştirerek Suriye'nin kritik noktalarındaki varlığını sürdürmektedir.⁹⁸

Rusya Federasyonu açısından bakıldığında ise, Rusya süreçten önemli kazanımlar elde etmiştir. 2015'ten itibaren Rusya, Suriye Rejiminin daveti ile Suriye'de asker konuşlandırmakta ve Suriye hava sahasını kontrol etmektedir. Barış Pınarı Harekâtının sonucunda, ABD'nin Suriye'nin kuzeydoğusundan çekilmesiyle, bu bölgelerde de saha devriyesine başlamıştır. Rusya Federasyonun desteklediği Suriye Rejimi de bu süreçte birçok kazanım elde etmiştir. Harekâtın en büyük zararı PKK/PYD-YPG terör

⁹⁶ Metin Erol, "Batı Basınında Barış Pınarı Harekâtı", *Seta Analiz Dergisi*, 297, (2019), s. 8

⁹⁷ Enes Demir, "Barış Pınarı Harekâtı'nın Türkiye Açısından Sonuçları", *Diplomatik Gözlem Dergisi*, 96, (2020), s. 2-8

⁹⁸ Demir, "Barış Pınarı Harekâtı", s. 3

örgütüne olmuştur. Örgütün, Irak'tan Akdeniz'e uzanan planları tamamen ortadan kaldırılmıştır.⁹⁹

Barış Pınarı Harekâtı sonucunda, ABD ve Rusya ile diplomatik ortam sağlanmıştır. 17 Ekim 2019'da ABD ile Ankara Mutabakatı, 22 Ekim 2019'da da Rusya ile Soçi Mutabakatı imzalanmıştır. Bu mutabakatları, Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'ndaki kazanımlarının iki büyük devlet tarafından tanınmasının göstergesidir.

Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin, sahada terör örgütlerini kullanarak bölgesel oyun kuran ve bölgeyi kendi çıkarları içerisinde şekillendiren büyük güçlere karşı kararlı duruşunu ortaya koymuştur.

Astana Görüşmeleri'nde Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşın sona ermesi ve kalıcı barışın sağlanması amacıyla çeşitli adımlar atılmakta olup bunlardan biri Astana görüşmeleridir. Astana görüşmeleri 2017 yılının Ocak ayında yapılmaya başlanmıştır. İktidar mücadelesine dayalı küresel, bölgesel ve yerel dinamikler Suriye'deki krizi savaşın sürdüğü 9 yıl boyunca artırmıştır. Öte yandan önce Arap ülkeleri, ardından BM aracılığıyla düzenlenen barış girişimleri ve bu barış girişimleri sırasında yaşanan güç rekabeti nedeniyle ateşkes çalışmaları geçici olmuştur. Bunun yanı sıra, 2016 yılının Aralık ayında ülke çapında ateşkes ilanı (Radikal cihatçılar ve YPG hariç), muhalefetin garantörleri altında (Türkiye) ve rakip rejim olan (Rusya) Suriye'deki çatışma yönetimi önlemlerinde yeni aşamaya öncülük etmiştir. Bu ateşkes, Ocak 2017'den itibaren devam eden çatışmayı yönetmiş; İran, Rusya ve Türkiye arasındaki koordinasyona zemin sağlamayı amaçlayan Astana sürecine öncülük etmiştir.¹⁰⁰

Suriye Krizinin çözülmesi için aralarında Kofi Annan, Lakhdar Brahimi ve Staffan de Mistura'nın da bulunduğu tecrübeli diplomatlar çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak temelde üç sebepten ötürü girişimleri başarısız olmuştur. Bu sebeplerden ilki Başkan Esad'ın pozisyonunu korumak istemesi, ikincisi siyasi şartlardan ödün vermek istemeyen muhalefetin bölünmüş durumda olması ve sonuncusu ise dış güçlerin ayrı tarafları beslemesidir. Suriye'nin içinde bulunduğu karmaşada; belirsizlikleri en aza indirmek, zorlukları yok etmek, garantörler arasında uzlaşmaya varmak ve muhalefet

⁹⁹ Demir, "Barış Pınarı Harekâtı", s. 3

¹⁰⁰ Mehmet İlber Çoban, "Astana Process in Context With Iranian, Russian and Turkish Foreign Policies on Syrian Complexity", Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2020, s. 6

ile Esad arasında barış sürecinde etkili olmak amacıyla Astana görüşmeleri yapılmıştır.¹⁰¹

30 Aralık 2016 tarihinde Suriye'de ateşkes kararı alınmış olup bu kararın güçlendirilmesi için 23-24 Ocak 2017'de Kazakistan'ın Astana kentinde Türkiye ve Rusya liderliğinde görüşmeler düzenlenmiştir. ABD bu görüşmelere gözlemci statüde davet edilmiş ve toplantıda; Türkiye, İran, Rusya, BM, rejim heyetleri ve muhalefet heyetleri, ateşkesi izlemek ve kontrol etmek için üçlü mekanizma kurulması konusunda anlaşmıştır. Ocak ayında yapılan bu görüşmelerin ardından 6 Şubat 2017 tarihinde, yalnızca garantör ülkelerin katıldığı bir toplantı daha yapılmıştır. Bu görüşmelerde ise izleme mekanizmasına ilişkin teknik detaylar ele alınmıştır. Tüm tarafların katıldığı ikinci toplantı 15-16 Şubat 2017'de yapılmış olup Suriye hükümeti ve muhaliflerin heyetleri ile ateşkesi izleme mekanizmaları tartışılmıştır. Ancak büyük bir uzlaşmaya varılamamıştır. Üçüncü toplantı 14-15 Mart 2017 tarihlerinde yapılmış olup Türkiye ve Rusya'nın yanı sıra İran da garantör ülkeler arasına girmiştir. Mart ayında yapılan bu toplantılarda sivillere yönelik hava saldırılarının devam ettiği gerekçesiyle muhalif gruplar bu görüşmeleri boykot etmiştir. Astana süreci Suriye iç savaşının barışçıl yollarla çözülmesini amaçlamakta olup sürecin dördüncü toplantısı 3-4 Mayıs 2017 tarihlerinde Soçi'de yapılmıştır. Dördüncü görüşmelerde Türkiye-Rusya-İran'ın garantörlüğüne tarafların anlaşmasıyla ülkede çatışmasızlık bölgelerinin kurulmasına karar verilmiştir. Söz konusu plan yürürlüğe girmeden önce ABD, Mısır ve Ürdün ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Astana görüşmelerinin beşincisi 4-5 Temmuz 2017'de yapılmış ve garantör ülkeler, çatışmasızlık bölgelerinin sınırları üzerine çalışması kararı almıştır. Toplantı esnasında ABD ve Rusya'nın, Suriye'nin güney bölgesindeki Kuneytra ve Deraa kentlerini içine alan çatışmasızlık bölgesinde, ABD'nin de söz hakkına sahip olacağı güvenli bir bölge kurmak amacıyla ayrı bir anlaşma yaptığı ortaya çıkmıştır. 14-15 Eylül 2017'de bahsi geçen görüşmelerin altıncısı düzenlenmiş olup toplantıda İdlib'de gerginliği düşürme bölgesinin sınırları konusunda mutabakat sağlanmıştır. Ayrıca üç garantör ülkenin çatışmasızlık bölgelerinde gözetim amacıyla ortak bir koordinasyon merkezi kurması ve bu bölgelerde her bir garantör ülkeden 500 olmak üzere toplamda 1500 gözlemci konuşlandırılması kararlaştırılmıştır. Yedincisi 30-31 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen

¹⁰¹ Çoban, "Astana Process", s. 76

toplantıda güven artırıcı önlemler ön plana çıkmıştır. Sekizincisi 21-22 Aralık 2017 tarihlerinde yapılan görüşmelerde zorla alıkonan kişilerin gruplar arasında özgür bırakılmasına ve insani mayın temizleme faaliyetleri yürütülmesine ilişkin iki belge kabul edilmiştir. Ayrıca bu toplantıda Suriye heyeti, Türk ve ABD askerlerinin Suriye topraklarını terk etmesini talep etmiştir.¹⁰²

Astana görüşmelerinin genel amacı barış sürecine yol çizmek ve hızlandırmaktır. Bu doğrultuda Astana süreci, katılan liderlerin de üzerinde durduğu, altı ana nokta ile özetlenebilmektedir. Bunlar¹⁰³;

1. Suriye'nin barış ve istikrar ve egemenliğini, birliğini ve toprak bütünlüğünü korumak,
2. IŞİD, Jabhat al-Nusra ve diğer aşırılık yanlısı grupları tamamen yok etmek için işbirliği yapmak,
3. Ateşkesin ve gerilim azaltma bölgelerinin sürdürülebilir işleyişinin güçlendirilmesini sağlamak,
4. Çatışmanın tarafları arasındaki güven düzeyini artırmak,
5. Suriyeli nüfusun tüm kesimlerinin temsilcilerinin katılımıyla BM Güvenlik Konseyi Kararı ve Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nin duyurusu temelinde kapsayıcı Suriye içi diyalogu hızlandırmak,
6. Suriye'nin geleceğini tartışmak ve Suriye'nin yeni anayasasını geliştirmek için koşullar yaratmak, gelecekteki devlet olma parametrelerini belirleyecek ve buna dayanarak BM gözetiminde seçimler yapmaktır.

Türkiye Astana sürecinde Rusya ve İran ile işbirliği içerisinde bulunmuştur. Astana Görüşmeleri, Türkiye ve ABD arasında çıkmaza giren bir güvenlik problemini ortaya koymaktadır. Bu süreç içerisinde ABD'ye karşısında Rusya ve İran'ın desteği Türkiye için önem arz etmektedir. Bu sürecin devamında S-400'lerin alım süreci ve Türkiye'ye

¹⁰² Ali Bilgin Varlık, Astana-Soçi Görüşmeleri, "Çatışmasızlık Bölgeleri ve İdlib'de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları", *Merkez Strateji Enstitüsü Güncel Değerlendirme*, (2018), s. 1-2

¹⁰³ Indrani Talukdar, Omair Anas, *The Astana Process and the Future of Peaceful Settlement of the Syrian Crisis: A Status Note*, https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=4930&lid=1744 (erişim 18.09.2020).

uygulanacağı belirtilen yaptırımlar ve F-35 meselesi gibi pek çok konu gündeme gelmiştir.

Bahar Kalkanı Harekatı ile 27 Şubat 2020 tarihinde, Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin, Suriye'nin İdlib şehrinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı tabura düzenlediği hava saldırısı sonucunda 34 Türk askerinin şehit düşmesi ile sonuçlanan İdlib saldırısı sonrasında, 1 Mart günü “Bahar Kalkanı Harekâtı (BKH)” başlatılmıştır. Harekâtın temel amaçları; İran, Türkiye ve Rusya'nın imzaladıkları Soçi Mutabakatı'nı ihlal eden Rus destekli Esad rejim güçleri ile İran destekli teröristlerin İdlib'e yönelik saldırılarını durdurmak, ılımlı muhalifleri desteklemek ve rejim güçlerini anlaşma sınırları dışına püskürtmeyi sağlamaktır.¹⁰⁴

Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar da ;

*“Tüm çabamız öncelikle; ateşkesin sağlanması, göçün önlenmesi ve akan kanın durdurulması ve bu suretle bölgeye barış, huzur ve istikrarın bir an önce getirilmesidir. Bunda, bunu gerçekleştirmekte kararlıyız. Tüm bunların yanı sıra Terörizmle Mücadele Harekâtı, hudut güvenliği ve diğer yurt içi ve yurt dışı faaliyetlerimiz de başarıyla devam etmektedir. Burada bir kez daha vurgulamak isterim ki bugüne kadar şehitlerimizin kanını yerde bırakmadık, bundan sonra da bırakmayacağız.”*¹⁰⁵

ifadeleriyle hareketin amacını ortaya koymuştur.

Harekat sonucunda, 5 Mart'ta Moskova'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Putin bir araya gelerek İdlib'de ateşkes için anlaşmaya vardılar. Anlaşmaya varılan konular¹⁰⁶;

- “1. 6 Mart 2020, saat 00.01'le birlikte İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi'ndeki temas hattı boyunca tüm askeri faaliyetler durdurulacaktır.
2. M4 Karayolunun kuzeyinde 6 km ve güneyinde 6 km derinliğinde bir güvenli koridorun kurulması sağlanacaktır. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu

¹⁰⁴ Riad Domazeti ve Mesut Özcan, “Bahar Kalkanı Harekâtı: Askerî, Siyasi ve Stratejik Hedefler”, *İNSAMER Analiz*, 2020, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-bahar-kalkani-harekati-askeri-siyasi-ve-stratejik-hedefler.pdf>, (erişim 06.04.2023).

¹⁰⁵ Anadolu Gazetesi, “MSB açıkladı! İdlib'de harekâtın adı 'Bahar Kalkanı'”, <http://www.anadolugazetesi.com/amp/msb-acikladi--idlib-de-harekatin-adi--bahar-kalkani--120412.html>, (erişim 10.09.2020).

¹⁰⁶ Ömer Tuğrul Çam, Türkiye ve Rusya İdlib'de Ateşkes Üzerinde Anlaştı, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/turkiye-ve-rusya-idlibde-ateskes-uzerinde-anlasti/1756201>, (erişim 10.09.2020).

Savunma Bakanlıkları güvenli koridorun işleyişine dair ayrıntılı esas ve usulleri yedi gün içinde kararlaştırılacaktır.

3. Türk-Rus ortak devriyeleri 15 Mart 2020 tarihinde M4 karayolunun Turumba'dan ve Ayn El-Havr'a kadar olan kesimi boyunca başlatılacaktır.”

BKH ile Türkiye bölgesel anlamdaki rolünü ve caydırıcılığını ortaya koymuştur. Rejim ve destekçilerinin saldırganlığına karşı caydırıcılık unsuru olarak öne çıkan BKH ve daha önce terör örgütlerine karşı düzenlenen askerî operasyonlar, Türkiye'nin bölgedeki güvenlik risklerinin önleminde etkili olmuştur.

2.3.5. Mavi Marmaraya Yapılan Saldırı

İnsan Hak ve Hürriyetleri (İHH) İnsani Yardım Vakfı ve Özgür Gazze Hareketi tarafından organize edilen ve Gazze'ye insani yardım taşıyan beş gemiye İsrail Savunma Kuvvetleri tarafından yapılan saldırı Mavi Marmara Saldırısı, Gazze filosu saldırısı, Mavi Marmara katliamı veya Deniz Meltemi Harekâtı olarak adlandırılmaktadır. Saldırı; Akdeniz'de, İsrail'den 70-80 mil açıktaki uluslararası sularda 31 Mayıs 2010 tarihinde yapılmıştır. Saldırı neticesinde bahsi geçen beş gemide bulunan aktivistlerden bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı yaralanmış ve gemiler yolcularıyla birlikte rehin alınmıştır. Gemilerde 32 ayrı devletten, 347'si Türk vatandaşı olmak üzere yaklaşık 600 kişi bulunmaktadır. Mavi Marmara adlı Komor adaları bandıralı gemide bulunan 9 Türk vatandaşı yapılan saldırıda hayatını kaybetmiştir. Ayrıca İsrail tarafından yapılan saldırılar neticesinde 23'ü ağır olmak üzere 54 kişi yaralanmıştır. İsrail tarafından rehin alınan Mavi Marmara Gemisi Aşdod limanına demirlenmiş olup gemi 3 ay sonra Türkiye'ye gönderilmiştir.¹⁰⁷

Filo fikri, Türk menşeli İHH ile işbirliği yapan Özgür Gazze Hareketi tarafından ortaya atılmıştır. Özgür Gazze Hareketi, İsrail'in Gazze Şeridi ablukasına karşı kurulmuş Kıbrıs merkezli bir ittifak olup köklerini İsrail'in Filistin topraklarındaki işgalini sona erdirmesine adanmıştır. Ayrıca ittifak şiddet içermeyen bir hareket olan Uluslararası Dayanışma Hareketi'ne dayanmaktadır. Özgür Gazze Hareketi üyeleri daha önce birkaç kez Gazze'ye gitmişlerdi ancak Dökme Kurşun Operasyonu'ndan sonra İsrail, Özgür Gazze Hareketi gemilerini Gazze'ye ulaşmadan durdurmaya

¹⁰⁷ Hayati Aktaş ve Vahit Güntay, “Mavi Marmara Krizi”, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)*, ed. H. Çakmak, Ankara: Kripto Yayınları, 2011, 384

başlamıştır. 2010 yılında Özgür Gazze, bir “özgürlük” filosunda İHH dahil diğer gruplarla işbirliği yapmaya karar vermiştir.¹⁰⁸

Mavi Marmara Saldırısı sonucunda Türkiye ile İsrail ilişkileri kopmuş olup iki ülkenin ilişkileri 3 yıl sonra tekrar başlamıştır. Dönemin ABD Başkanı Barack Obama’nın Orta Doğu turu ziyareti esnasında, 22 Mart 2013 tarihinde, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, Recep Tayyip Erdoğan’ı arayarak Gazze filosu saldırısındaki can kayıpları için özür dilemiş ve sonlanan ülke ilişkilerinin normalleşmesi amacıyla saldırıda hayatlarını kaybeden vatandaşların ailelerine tazminat ödemeyi kabul etmiştir.

2.3.6. Halkbank Davası

Türkiye ile ABD ilişkilerini uzun süre etkileyen sorunlu alanlardan biri de Halkbank davası olmuştur. Dava süreci hem Türkiye’nin iç meseleleri bakımından hem de Türkiye-ABD-İran üçgenindeki ilişkiler bakımından yüksek gerilimde cereyan etmiştir. Süreci anlamak bakımından Türkiye-ABD-İran arasındaki ticari ilişkiyi, bu ilişkiye Halkbank’ın nasıl dâhil olduğunu, Türkiye’de bu süreçte yaşanan kritik olayları ve bu olaylarda yer alan kişilerin rolünü bilmek önem taşımaktadır. Davanın geldiği son aşama ancak nasıl başladığının ve nasıl geliştiğinin bilinmesi ile anlaşılması mümkündür.

ABD ile İran arasındaki tarihsel çatışma İran ile komşu, ABD ile müttefik olan Türkiye’yi de doğrudan etkileyen bir mesele olmuştur. Bu meselenin en kritik boyutu ise İran’ın yaptığı nükleer çalışmalar ve bu çalışmaların engellenmesi için ABD tarafından uygulanan yaptırımlardır. İran’ın nükleer çalışmalarına yönelik yaptırımların genişletilmesi bakımından en kritik evreyi temsil eden ve Türkiye’nin de tutumunu belirlediği yıl 2010 yılıdır. 2010 yılının Haziran ayında Birleşmiş Milletler İran’a yönelik sert yaptırım kararları almış, Türkiye ile Brezilya bu kararlara ‘hayır’ oyu kullanmıştır.¹⁰⁹ BM’nin aldığı karardan yaklaşık bir ay sonra Avrupa Birliği ve ABD, yaptırımların yetersiz kalacağını düşünerek yeni kararlar aldılar. Bu kararlar İran ekonomisinin merkezi olan enerji sektörünü hedef aldı ve bu yaptırımlarla petrol rafinerileri ve doğalgaz üretimiyle bağlantılı malzeme ve teknoloji satışına yasak

¹⁰⁸ Carol Migdalovitz, *Israel’s Blockade of Gaza, the Mavi Marmara Incident, and Its Aftermath* <https://fas.org/sfp/crs/mideast/R41275.pdf> (erişim 06.04.2023).

¹⁰⁹ BBC; “BM İran’a yeni yaptırımları onayladı”, BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/06/100609_un_iran (erişim 16.12.2022).

getirildi.¹¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanı Mehmet Şimşek yaptığı açıklamada BM'nin aldığı karara harfiyen uyacaklarını ancak AB yaptırımlarının kendileri için bağlayıcı olmadığını belirtti. Bununla birlikte ABD özellikle Türkiye ve Brezilya'nın altın ticaretini dikkate alarak İran ile iş yapan ülkelere uyarılarını sürdürdü.

2010 yılından 2012 yılına kadar Türkiye'nin İran ile olan ihracatının önemli ölçüde artması ABD'nin Türkiye'ye yönelik uyarılarının sertleşmesine neden oldu. Nisan 2013'te ABD'li 47 vekil İran'a yönelik yaptırımların delinmesinde aracılık yaptığı gerekçesiyle Halkbank'a yaptırım uygulanmasını ve İran ile iş yapan diğer şirketlerin de cezalandırılmasını istedi.¹¹¹ Bu olaydan birkaç ay sonra ise Türkiye'de 17-25 Aralık olayları meydana geldi. Bu tarihlerde yolsuzluk ve rüşvet başlığıyla yapılan operasyonlarda aralarında AK Partili dört bakan, İranlı iş adamı Reza Zarrab, Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan ve Genel Müdür Yardımcısı Hakan Atilla'nın da bulunduğu önemli isimler soruşturma dosyasına girdiler. Reza Zarrab kaçakçılık ve rüşvet suçlamasıyla tutuklanırken, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, İçişleri Bakanı Muammer Güler, Avrupa Birliği Bakanı Egemen Bağış ve Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan "haksız maddi menfaat ilişkisi" kurmakla suçlandılar.¹¹² Haklarında fezlekeler hazırlanan isimlerle ilgili daha sonra takipsizlik kararı verildi. Kara para aklama, rüşvet, dolandırıcılık gibi suçlamaların bulunduğu soruşturma siyasi ve hukuki zemindeki tartışmalarla sürerken, süreç ABD'nin devreye girmesiyle Türkiye'nin iç meselesi olmaktan çıktı. ABD'de New York Güney Bölgesi Başsavcısı Preet Bharara tarafından başlatılan soruşturma kapsamında önce Mart 2016'da tatil için ABD'ye giden Reza Zarrab ardından da Mart 2017'de ABD'de göz altına alınan Hakan Atilla tutuklanarak cezaevine gönderildi. Türkiye Hükümetinin ABD'deki girişimleri Trump yönetiminin davayla ilgili Türkiye'ye karşı yumuşak bir tavır takınmasına katkı sağladı. Trump yönetimi 2017'de başsavcı Bharara'yı görevden aldı ve yerine Geoffrey Berman'ı atadı. Daha sonra Amerika lehine tanıklık yapacağı söylenen Reza Zarrab FBI gözetiminde cezaevinden çıkarken, Hakan Atilla

¹¹⁰ BBC; "AB'den İran'a yeni yaptırımlar", *BBC*, 26 Temmuz 2010.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/07/100726_eu_iran (erişim 16.12.2022).

¹¹¹ Kenan Kıran; "Halkbank Kumpası nasıl başladı?", *Sabah*, 25 Temmuz 2019.
<https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/07/25/halkbank-kumpasi-nasil-basladi-hakan-atilla-davasinda-abd-feto-isbirligi> (erişim 16.12.2020).

¹¹² Seda Sezer Bilen; "Sarraf Nasıl Türkiye'nin Milli Davası Oldu?", *DW*, 27 Kasım 2017.
<https://www.dw.com/tr/sarraf-nas%C4%B1l-t%C3%BCrkiye-nin-milli-davas%C4%B1-oldu-a-41510474> (erişim 16.12.2020).

Temmuz 2018’de 32 aylık hapis cezasını tamamlayıp serbest kaldı ve Türkiye’ye döndü. Dava bir tüzel kişilik olarak Halkbank’a karşı devam etti.

Davanın seyrini etkileyen olay Ekim 2019’da yaşandı. Türkiye’nin 9 Ekim 2019’da terör örgütü PKK’nın Suriye uzantısı olan YPG’yi sınırdan uzaklaştırmak ve güvenli bölge oluşturmak amacıyla Barış Pınarı Harekatı’nı başlatması ve Trump yönetiminin aynı dönemde Suriye’den çekilme kararı alması Başkan Trump’ın üzerinde büyük baskı oluştururken Türkiye’ye karşı yaptırım fikri gündeme geldi.¹¹³ Bu süreçle birlikte Halkbank davasının 45 sayfalık iddianamesi hazırlandı ve 15 Ekim 2019’da kamuoyuna açıklandı. New York Güney Bölgesi Başsavcısı Berman’ın hazırladığı iddianamede Halkbank’a altı suçlama yöneltildi: İran’a yönelik ABD yaptırımlarını delmesinden ötürü ABD kurumlarını dolandırma, Uluslararası Acil Ekonomik Güç Yasası’nı ihlal etmeye yönelik komplo kurma, Amerikan bankalarını dolandırmak için komplo kurma, Amerikan finans ve bankacılık sistemini dolandırabilmek için komplo kurma, kara para aklama ve kara para aklama amacıyla komplo kurma. Ayrıca Halkbank’ın 2012-2016 yılları arasında İran’ın petrol ve doğalgaz satışından elde ettiği geliri harcaması için paravan şirketler üzerinden kurulan ağa yardımcı olduğu ve yaklaşık 20 milyar dolarlık transfer işlemini gerçekleştirdiği iddia edildi. Halkbank bu suçlamaların tümünü reddetti. İddianamenin Hakan Atilla dosyasındaki suçlamaların tekrarı olduğunu ve Suriye’de yaşananlarla bağlantısı bulunduğunu vurgulayan Halkbank yönetimi, yaptığı açıklamada ABD’nin ikincil yaptırım kararları hakkında yargılama yetkisinin bulunmadığını ve uluslararası hukuktan kaynaklanan tüm yasal hakların kullanılacağını bildirdi.¹¹⁴ Bu arada Trump’ın beklentilerini karşılamadığı söylenen Başsavcı Berman 2020’de görevinden alındı ve yerine vekaleten yeni bir isim atandı. Tutuklu sanığın olmadığı ve sadece tüzel kişi olarak Halkbank’ın yargılandığı davanın bir sonraki duruşması 1 Mart 2021’de yapılacak.

Halkbank davası arka planında konjonktürel çıkar çatışmalarıyla şekillenen ama temel olarak da Türkiye, İran ve ABD arasındaki ilişkilerin sertleşmesine yol açan bir dava olmuştur. Davanın seyri yukarıda açıklandığı gibi Trump yönetimi ile Türkiye

¹¹³ Hasan Yücel; ‘‘5 soru: ABD’de Halkbank Davası’’, SETA, 19 Ağustos 2020. <https://www.setav.org/5-soru-abd-de-halkbank-davasi/> (erişim 16.12.2020).

¹¹⁴ Euronews, ‘‘ABD’de Halkbank’a ‘dolandırıcılık’ ve ‘kara para aklama’ iddianamesi’’, 16 Ekim 2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/16/abd-de-halkbank-a-dolandiricilik-kara-para-aklama-iddianamesi-halk-bankasi-iran-yaptirim> (erişim 17.12.2020).

Hükümeti arasındaki ilişkilerle şekillenirken bir aşamada Trump'ın savcı değişikliklerine yol açmış, başka bir aşamada ise ABD'nin Türkiye'ye yönelik yaptırımlarının aracı olabilmıştır. Ancak davanın içeriği hem Türkiye ekonomisine etkisi bakımından hem de İran ile ilişkilerin seyri bakımından Türkiye'nin, müttefiki ABD ile olan ilişkilerini belirleyici bir önem taşımaktadır.

2.3.7. S400'lerin Alınması ve F-35 Programı

S-400, Rus yapımı, S-300'den geliştirilmiş orta menzilli hava ve füze savunma sistemidir. 1980'lerden itibaren geliştirilmeye başlanmış, 1993 yılında Rusya Hava Kuvvetleri tarafından duyurulmuştur. 2007 yılında ise, hizmete giriş için onay almıştır.¹¹⁵

Türkiye Rusya ile 2017 yılında S-400'lerin alımı konusunda anlaşma imzalamıştır. 2.5 milyara mal olan bu anlaşmaya göre, Türkiye ödemenin %45'lik kısmını peşin olarak ödeyecek, %55'lik kısmını ise, Rusya'dan kredi olarak ödeyecektir. Bununla birlikte, 2019'da Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, S-400'lere yönelik olarak Türk personelin Rusya'da eğitim aldığını ve gereği halinde Rus personelin de Türkiye'ye geleceğini ifade etmiştir.¹¹⁶

Türkiye ve Rusya arasında S-400 ile ilişkin anlaşma, Türkiye ve ABD arasındaki ittifak ilişkisini olumsuz etkilemiştir. Deutsch ve Singer'in ittifaklığın doğasıyla ilgili fikirlerinin aydınlatıcılığıyla, uluslararası sistemde bağımsız aktörlerin çoğalması sistemdeki total ortakları ve ittifakları arttıracaktır. Bir devlet bir ittifaka katıldığında özgür hareket alanı eskisine göre kısıtlanmış olacaktır ve bu durum söz konusu devleti ittifaklara karşı daha duyarlı hale getirecektir. Başka bir deyişle ittifakın diğer üyeleri ittifak dışında yaşanan etkileşimlere veto uygulama ve hoşnutsuzluk yaşama gibi davranışlara girebilecektir.¹¹⁷

İttifak içerisinde olan devletlerin ittifak dışından olan tepkisine dayanarak, Türkiye'nin Rusya ile S-400 anlaşması yapması, Türkiye-Amerikan ilişkilerinin

¹¹⁵ S-300PMU3 / S-400 Triumf / SA-21 Growler,

<https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/s-400.htm> (erişim 13.01.2021).

¹¹⁶ Göktuğ Sönmez, S-400 ile F-35 Arasında Türkiye-ABD ve Türkiye- Rusya İlişkileri, *Orta Doğu Araştırma Merkezi*, 90, (2019), 3-4

¹¹⁷ Karl W. Deutsch, and J. David Singer "Multipolar Power Systems and International Stability" *World Politics*, 16/3, (1964), s. 393.

gündem maddesi haline gelmiştir. Anlaşmanın tesis edilmesi, teslimat zamanına kadar iki ülke arasında siyasi ve askeri alanda artan gerilime neden olmuştur.

Türkiye'nin ABD'nin baskısına rağmen S-400 hava savunma sistemlerini almak istemesinde en önemli etkenler; Rusya'nın teknolojisi transferinde diğer hava savunma sistemlerine sahip devletlere göre daha detaylı aktarıma sahip olması. Bununla birlikte Türkiye'nin bölgesindeki balistik füzelere karşı güvensizlik hissetmesi ve NATO'nun müttefiki olan bir devlete yeterince yardım etmediğini düşünmesi ve hatta Türkiye' de mevcut bulunan Patriot hava savunma sistemlerini ABD ve Almanya'nın geri çekmesine dayandırmasıdır.

ABD, Türkiye'nin S-400 savunma sistemini almasını, NATO birliğindeki ülkelerin çıkarlarına uygun olmadığı tezini ortaya koyarak, ikili kurulan ilişkileri çok taraflı bir düzleme taşımıştır. NATO karşıtı bir ülke olan Rusya tarafından üretimi sağlanan S-400'ün Türkiye'ye konuşturulmasını ve bu süre zarfı içerisinde Rus mühendislerin Türkiye'de bulunmasını NATO ve F-35 sistemi için tehdit oluşturacağını ileri süren ABD, Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası'nı (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act, CAATSA) yürürlüğe koymuştur. Yürürlüğe giren yasa doğrultusunda, ABD yönetimi Türkiye'yi "F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi" ortaklığından çıkarma kararını almıştır.¹¹⁸

İlerleyen süreç içerisinde ABD, Ulusal Savunma Yetki Kanunu'nda Türkiye'ye F-35 savaş uçaklarının verilmesini süre sınırlaması olmadan yasaklayan kanuni hükmü kabul etmiştir. Kanun'da Türkiye'nin S400'lerden vazgeçmesi halinde konulan F-35 yasağının kaldırılabileceği yer almaktadır.¹¹⁹

ABD yönetiminin diplomaside diyalog yerine yaptırımları tercih etmesi, iki ülke arasında sorunların var olduğunu ortaya koymaktadır. Savunma alanında tırmanışa geçen sorunlar, diğer alanlarda da kendini göstermektedir.

Uluslararası sistemde bağımsız aktörlerin çoğalması sistemdeki total ortakları ve ittifakları arttıracaktır. Bir devlet bir ittifaka katıldığında özgür hareket alanı eskisine göre kısıtlanmış olacaktır ve bu durum söz konusu devleti ittifaklara karşı daha duyarlı

¹¹⁸ Hasan Yücel, "Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi", *SETA Analiz Dergisi*, 302, (2020), s. 8-11

¹¹⁹ Yücel, "Türk-Amerikan", s. 30

hale getirecektir. Başka bir deyişle ittifakın diğer üyeleri ittifak dışında yaşanan etkileşimlere veto uygulama ve hoşnutsuzluk yaşama gibi davranışlara girebilecektir.

İttifaka üyelik, bir ulusun etkileşim fırsatlarını yeterince değerlendirememesine sebep olmakla beraber ittifaka girmeden önce sürdürdüğü ilişkilerin de kalitesini etkilemektedir. Sürdürülebilir bir ittifak şekli için müttefiklikler arasında çatışmaya neden olabilecek meselelerin ve izin verilen çatışmaların en aza indirgenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte ittifak içi ve ittifak dışı olarak keskin bir ayrım yapılması ittifak üyesi olmayan devletlerle çatışma ihtimalini arttırmaktadır. S-400 Hava Savunma Sistemleri'nin alınması yukarıdaki bilgiler ışığında ABD-Türkiye-NATO ittifakını sınavan bir gelişmedir. Türkiye'nin ABD'den hava savunma sistemi almak yerine Rusya'yı tercih etmesi ittifaklığın doğasında olan hareket alanının kısıtlanmasına bir eleştiridir.

2.3.8. 2017 Türkiye-ABD Vize Krizi

ABD'nin Suriye'de YPG'ye destek vermesi, ABD'de tutuklu bir halde olan Rıza Sarraf'ın sanık olarak katıldığı davada eski bakanlardan Zafer Çağlayan hakkında tutuklama kararı çıkarılması, terör örgütü lideri Fethullah Gülen'in Türkiye'ye iadesi, gibi konularda iki ülke arasındaki gerilim oldukça artmıştır. 2017 Ekim ayında ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu görevlisi Metin Topuz'un FETÖ soruşturması kapsamında tutuklanmasıyla birlikte, ABD, Türkiye'deki temsilciliklerinde göçmen olmayan vize hizmetlerini süresiz olarak askıya almıştır.¹²⁰

Amerika Birleşik Devletleri, 8 Ekim 2017'de ;

“Son zamanlarda yaşanan olaylar, ABD Hükümeti’ni, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin ABD Misyonu’nun tesisleri ve personelinin güvenliğine ilişkin taahhütlerini yeniden değerlendirmek zorunda bırakmıştır. Söz konusu değerlendirme sürecinde, Büyükelçiliğimiz ve Konsolosluklarımıza gelen ziyaretçi sayısını en aza indirmek amacıyla, şu andan itibaren geçerli olmak üzere, Türkiye’deki tüm ABD diplomatik misyonlarındaki göçmen olmayan vize hizmetleri askıya alınmıştır.”

açıklamalarıyla duyurduğu kararının üzerine Türkiye de ABD vizelerini askıya almıştır.¹²¹

¹²⁰ Şeyhmus Doğan ve Elif Sesen, “2017 Türkiye – ABD Vize Krizi Haberlerine Yönelik Çerçeve Analizi”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 12, (2019), s. 821.

¹²¹ Tolga Korkusuz, “ABD ile Vize Krizinin Muhtemel Sebepleri”, <https://www.stratejikortak.com/2017/10/abd-turkiye-vize-krizi.html> (erişim19.12.2022).

Diplomatik bir kriz oluşturan vize olayı, 28 Aralık 2017 tarihinde iki devletin de karşılıklı olarak bütün vize kısıtlamalarını iptal etmesiyle sona ermiştir.

2.3.9. Rahip Brunson Krizi

Türkiye-Amerika ilişkilerinde dönem dönem yaşanan gerilimlerin en ciddi evrelerinden biri 2018 yılında cereyan eden Rahip Brunson krizi olmuştur. Aslında Brunson krizi bir süredir çeşitli sorunlarla karşı karşıya gelen NATO müttefikleri iki ülkenin restleşmesinin simgesel ama kritik bir boyutunu temsil etmiştir. Davos krizi ve Mavi Marmara saldırısı sonrası yaşanan Türkiye-İsrail gerginliği, ABD’de süren Halkbank davasının yarattığı gerilim, Arap Baharı ve özellikle de Suriye’de devam eden iç savaş sürecindeki anlaşmazlıklar iki ülkenin karşı karşıya geldiği aşamalardan bazılarıdır. Ancak Türkiye açısından bunlardan daha önemlisi 15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişimi ve sonrasında ABD’nin Türkiye’ye karşı gösterdiği olumsuz yaklaşımın neticesinde, Türkiye’nin beklentilerinin sonuçsuz kalmasıdır. Bu krizler silsilesinin sonucunda iki ülkenin doğrudan karşı karşıya geldiği olay Rahip Brunson krizi olmuştur. Siyasi çatışmanın yanı sıra ekonomik alana da sıçrayan kriz iki ülke arasında bir süredir devam eden negatif ivmenin doruk noktası olarak görülmüştür.

Krizin alt nedenleri arasında yukarıda sayılan ve yıllar içinde biriken sorunlar silsilesi bulunsa da, krizi başlatan esas neden Brunson’un tutuklanması ve bu tutukluğun uzun süre devam etmesidir. Yaklaşık 20 yıldır Türkiye’de yaşayan Rahip Andrew Craig Brunson 15 Temmuz darbe girişimi sonrası başlayan FETÖ soruşturmalarında bir gizli tanığın ifadesiyle 9 Aralık 2016’da FETÖ terör örgütüne üyelik ve casusluk suçlamasıyla tutuklanmıştır.¹²² 2017’nin Mart ayında ABD Dışişleri Bakanlığı’na mektup yazan Brunson’un yardım çağrısı 18 Mayıs 2017’de ABD Başkanı Donald Trump’ın yaptığı açıklamayla karşılık bulmuştur. Trump yaptığı açıklamada, Türkiye Hükümeti’ne seslenerek Rahip Brunson’un serbest bırakılıp ABD’ye gönderilmesini talep etmiştir. ABD’nin çağrıları sürerken 28 Eylül 2017’de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, medyada ‘‘ver papazı al papazı’’ şeklinde yankı bulan açıklamasında ABD’nin terörist başı Fethullah Gülen’i Türkiye’ye teslim etmedikçe Türkiye’nin de Brunson’u serbest bırakmayacağını ifade etmiştir.¹²³ Brunson’un tutukluğunun devam

¹²² Sertaç Akman, ‘‘Adım adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı, nasıl çözüldü?’’, *Eorunews* 12 Ekim 2018. <https://tr.euronews.com/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abd-turkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi>, (erişim 20.12.2022).

¹²³ Akman, ‘‘Adım adım Brunson Krizi’’.

ettiği ve iki ülke arasında yaptırım restleriyle geçen sürecin ardından terör faaliyeti içinde olmaktan yargılanan Brunson'un tahliye talebi 18 Temmuz 2018'deki duruşmada da reddedilmiştir. Bir gün sonra Donald Trump, kararı bir yüz karası olarak değerlendirmiş ve Brunson'un rehin tutulduğunu ifade etmiştir. 25 Temmuz'da Brunson'un tutukluluğu, yapılan itiraz üzerine sağlık sorunları nedeniyle ev hapsine çevrilmiştir. ABD Dışişleri, kararı yetersiz bulurken, Washington'dan Türkiye'ye ağır yaptırımlar uygulanacağı mesajları gelmiştir. Türkiye Hükümeti bu açıklamalara sert karşılık vermiş ve geri adım atılmayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine ABD'den iki Türk Bakana (İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Adalet Bakanı Abdülhamit Gül) yaptırım kararı gelirken, Türkiye de aynı şekilde iki ABD'li bakana yaptırım kararı almıştır. Bu kararın ardından Türk Lirası ABD Doları karşısında rekor bir değer kaybı yaşamış ve 5 liranın üzerine çıkmıştır. ABD hükümeti Ağustos ayında Türk ekonomisini hedef alan iki yaptırım kararı (çelik ve alüminyum ithalatında gümrük vergilerinin iki katına çıkarılması ve F-35 uçaklarının teslimatının askıya alınması) daha almıştır. Bu kararların ardından 13 Ağustos tarihinde dolar kuru 7,21 TL'yi görmüş ve Türk ekonomisi ağır bir yara almıştır.¹²⁴ 12 Ekim'de yapılan duruşmada Brunson hakkında 3 yıl 1 ay 15 gün hapis cezasına hükmedilmiş ve hapis yattığı süre göz önünde bulundurularak serbest bırakılmasına karar verilmiştir. Karar sonrası Brunson özel bir uçakla Türkiye'den ayrılırken ABD Başkanı Trump Türkiye Hükümetine teşekkür etmiş ve yaptırımlar karşılıklı olarak 2 Kasım 2018'de kaldırılmıştır. Dolar kuru da takip eden günlerde 5,20 seviyelerine kadar gerilemiştir.

Türkiye ile ABD arasında yaşanan Rahip Brunson krizi yukarıda da belirtildiği üzere birçok yan unsuru olan ve bu nedenle yüksek gerilimde cereyan eden bir kriz olmuştur. Krizin yan unsurlarını hem Ortadoğu'da farklı ülkeler arasında ortaya çıkan bölgesel ilişkiler hem de ABD ile Türkiye arasındaki ikili ilişkiler oluşturmuştur. Böylece kriz normal şartlarda oluşturacağı etkiden daha fazla derinleşmiştir. Türkiye Rahip Brunson üzerinden 15 Temmuz darbe girişimi ve terörist başı Fethullah Gülen'le ilgili sonuçlar elde etmeye çalışırken ABD'nin ekonomik yaptırımlarıyla karşı karşıya kalmış ve Türk ekonomisi ciddi bir yara almıştır. Bu krizin ürünü olan yaptırımların

¹²⁴ Sedat Ergin, "Rahip Brunson krizinin bıraktığı izler", *Hürriyet*, 27 Kasım 2018. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/rahip-brunson-krizinin-biraktigi-izler-41032054> (erişim 16.12.2022).

ihracat, ithalat ve döviz üzerinde önemli etkileri olmuştur.¹²⁵ Bu süreçte Türkiye'nin müttefikine olan güveni bir kez daha sarsılmış ve özellikle FETÖ lideri Fethullah Gülen'in teslim edilmesine yönelik beklenti epey zayıflamıştır. ABD ile ilişkilerin gerilmesi, 2018 sonrası Türk dış politikasında Rusya ile yakınlaşmanın önemli etkenlerinden biri olmuş ve bu ilişki Suriye sorunu, S400 meselesi gibi konularda açıkça görülmüştür.

¹²⁵ Yunus Emre Sürmen, “Siyasi Krizlerin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi: Rahip Brunson Davası”, *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 2/2, (2019), s. 192

3. 11 EYLÜL SALDIRILARI VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

3.1. I. Körfez Savaşı

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak Kuveyt'i işgal ederek, Türkiye, Ortadoğu ve Dünya siyaseti için bir dönüm noktası olan Körfez Krizi'ni başlatmıştır. Kriz, Birleşmiş Milletlerin kararı ile uluslararası bir boyut kazanmış, 17 Ocak 1991 tarihinde Irak'ın işgal ettiği topraklardan çekilmemesinden dolayı Körfez Savaşı'na dönüşmüştür.¹²⁶

Irak 4 Ağustos 1991 tarihinde Kuveyt'ten çekileceğini açıklamış olsa da ABD Irak'a karşı ekonomik ambargo uygulama çağrısında bulunmuştur. Bu çağrıya İngiltere, Fransa, Japonya ülkeleri uymuş, Arap ülkelerinin Dışişleri Bakanları ise Kahire'de toplanarak işgali kınamışlardır. Türkiye ise BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 661 sayılı kararı uygulayarak, Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatıp her türlü ekonomik faaliyetten uzak durmuştur ve Kuveyt ile Irak'ın Türkiye'deki mal varlıklarına el koymuştur. Bölgede üst düzeyde bir diplomatik süreç başlamıştır.¹²⁷

8 Ağustos tarihinde Irak, Kuveyt'i topraklarının bir parçası olduğunu ve Arap dünyasının Irak'ın yanında savaşa girmesinin gerektiğini duyurmuştur. Saddam Hüseyin başlayacak olan savaş için geniş çaplı önlemler almaya başlarken, BMGK, Irak'ın Kuveyt işgalini tanımadığını bildiren 662 sayılı kararı yayınlamıştır. Savaş hazırlıkları devam ederken, Avrupa Topluluğu, Irak'ın Türkiye'ye olası bir saldırısı olmasına karşılık NATO güvencesinin verileceğini söylemiştir. TBMM olası Irak saldırısı için 12 Ağustos tarihinde savaş hali ilan etme ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ni kullanma yetkisini Bakanlar Kurulu'na vermiştir.¹²⁸

Diplomatik süreçler gergin bir biçimde devam ederken; Amerikan Kongresinde konuşma yapan ABD başkanı Bush, ABD yönetiminin nihai hedefinin Irak yönetimi olduğunu, Irak yönetiminin diktatör ve saldırgan olduğunu dile getirmiş, Irak halkı ile hiçbir sıkıntının olmadığını ifade etmiştir. Irak yönetimi ise, Ulama Konseyi ile “cihat”

¹²⁶ Tekin Önal ve Abdullah Özdağ, “Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11, (2016), s.53.

¹²⁷ Alptan Ulutaş, “I. ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006, s. 51-52

¹²⁸ Ulutaş, “I. ve II. Körfez Savaşı”, s. 51

çağrısı yapmıştır ve ABD'nin Müslüman halkın saygınlığını ve onurunu yok ettiğini söyleyerek Müslüman halkı cihada davet etmiştir.¹²⁹

20 Eylül 1990 tarihinde, Irak Devrim Komuta Konseyi'nin çıkarmış olduğu kanunla, Irak'a yapılacak herhangi bir saldırı halinde, tüm petrol yataklarının imha edileceği ve bunu Filistin'i kurtarmak için yapılacağı dünya kamuoyuna bildirilmiştir. 22 Eylül ise Saddam Hüseyin, halka “*savaşa hazır olun*” uyarısında bulunmuş, Ürdün ve Suudi Arabistan'la ABD'ye yardım ettikleri gerekçesiyle diplomatik ilişkilerine son vermiştir.¹³⁰

Irak'a karşı uygulanan ambargolar neticesinde Saddam Hüseyin, yıllardır savaş halinde olduğu İran ile ikili ilişkilerini iyileştirmiştir ve iki ülkede de karşılıklı elçilikler açılmıştır. Bu yakınlaşma batılı ülkeleri endişelendirirken, Irak lideri Saddam Hüseyin, ABD'nin bir savaşı göze alamayacağını varsaymıştır. Irak Sanayi Bakanı General Hüseyin Kamil, “*ABD'nin Irak'la çıkacak bir savaşın faturasının hazır olduğunu sanmıyoruz*” demiştir.¹³¹

Bütün bu süreçler, “askeri güç kullanımını” gündeme getirmiştir. 15 Kasım 1990 tarihinde, ABD tarafından 1100 savaş uçağı, 16 savaş gemisi ve binlerce asker ile “Yaklaşan Fırtına” adlı tatbikat, Kuveyt'in 100 km güneyinde bulunan bölgede gerçekleşmiştir. Irak ise bu harekate karşılık, 20 Kasım'da Kuveyt'e 250.000 asker gönderilmeye başlandığını ve Kuveyt'te bulunan Irak askeri kuvvetlerinin sayısının 700.000 civarında olacağını açıklamıştır.¹³²

Türkiye sınırında meydana gelen tehlike karşısında attığı adımlardan ötürü yönetsel olarak sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Dönemin cumhurbaşkanı ile meclis ve bürokrasi birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Farklı görüşler sonucunda Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay Türkiye'nin körfez politikasını yanlış bulduğunu belirtmiş ve görevinden istifa etmiştir. Siyasi karışıklık içerisinde ABD'nin Irak'ı işgal etmek için Türk topraklarını kullanmak istemesi 20 Aralık 1990 tarihinde reddedilmiştir. 2 Ocak 1991 tarihinde ise Irak'ın olası saldırısına karşı Türkiye'yi

¹²⁹ Ulutaş, “I. ve II. Körfez Savaşı”, s. 54.

¹³⁰ Mehmet Kocaoğlu, *Körfez Krizi*, İstanbul: Hak Yayınları, 1990, s.52

¹³¹ Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, s.210

¹³² Ulutaş, “I. ve II. Körfez Savaşı”, s. 58.

korumak amacıyla NATO ittifakına bağı kuvvetler Türkiye’de kullanılması kararlaştırılmıştır.

Savaş 17 Ocak 1991 tarihinde 4 gün süren hava bombardımanı ile başlamıştır. 28 Şubat tarihine kadar da kara harekatı devam etmiştir. Irak ordusu, çok kuvvetli askeri kuvvete mağlup olmuştur. Savaş fiili olarak, 3 Mart 1991 tarihinde yapılan ateşkes görüşmesinin sonrasında Irak’ın Kuveyt’i işgal kararını kaldırması ile sona ermiştir. Nisan ayında da Irak’ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından belirlenen ateşkes şartlarını kabul ettiğini beyan eden yazılı başvurusu ile de resmen sona ermiştir.¹³³

Savaşı ABD-Türkiye müttefikliği çerçevesinde değerlendirdiğimizde; Türkiye ABD ile müttefiklik ilişkisinden kaynaklı savaşa dolaylı olarak katılmıştır. ABD kriz esnasında Türkiye’den üç talepte bulunmuştur. Bunlardan ilki, Irak’a yönelik düzenlenen hava hareketlerinde Türkiye’de bulunan üslerinin kullanılması, ikincisi Türkiye’nin Irak sınırına asker yerleştirmesi ve böylece Saddam Hüseyin’in askeri gücünün bölünmesi, son olarak da Türkiye’nin Suudi Arabistan’da toplanan müttefik güçlere askeri yardımda bulunması. Türkiye bu isteklerin ilk ikisine olumlu cevap vermiş fakat asker gönderme isteğine Türkiye’nin askeri kanadından olumsuz cevap gelmiştir.

Savaşı Türkiye-ABD ittifakını şekillendiren temel alan olan NATO açısından değerlendirdiğimizde, savaş esnasında NATO’nun verdiği kararlar, NATO’nun asli görev alanından ayrılmasıyla birlikte karşılaşabileceği sıkıntılar bakımından yol gösterici olmuştur. NATO’daki ittifak üyeleri, NATO’nun alan dışına çıkmasının etkilerini tartışmış olmakla birlikte, ABD öncülüğündeki koalisyon kuvvetlerine göreceli yardımlarda bulunmuştur.

Savaşı Türkiye açısından değerlendirdiğimizde, Saddam Hüseyin uğradığı yenilgi sonucunda, ülkenin kuzeyinde bulunan Kürtleri ve Türkmenleri göçe zorladı ve Türkiye mülteci sorunu ile karşı karşıya kaldı. Güneydoğu bölgesini güvenlik, işsizlik gibi sosyal ve ekonomik alanda olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Türkiye’nin Irak’a uyguladığı ve yaklaşık 13 yıl süren ambargo, Kerkük- Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı’nın kapatılması Türkiye’yi ekonomik açıdan derinden sarsmış ve kayba

¹³³ Ulutaş, “I. ve II. Körfez Savaşı”, s. 65-66.

uğratmıştır. Kürt devletinin kurulması ve PKK terör örgütünün güçlenmesine karşı askeri ve diplomasi faaliyetlerde artış görülmüştür.

Irak-İran Savaşı'nın aksine tarafsızlığını bozan Türkiye, ABD'nin Irak'a müdahalesine İncirlik Üssü'nün kullanımına izin vererek, savaşa katkı vererek taraf olmuştur. Bu durum Arap ve İslam dünyasındaki prestijinin azalmasına sebep olmuştur. Türkiye hem maddi hem de saygınlığından verdiği tavizin karşılanmasını beklerken, ABD'den istediği yardımı alamamıştır. I. Körfez Savaşı'nın asli amacı olarak gözüken Kuveyt'in kurtarılması sonrası, Kuveyt'in petrol gelirlerinin zarara uğrayan devletlerin zararını karşılamak için kullanılmasına rağmen Türkiye bu grubun dışarısında kalmıştır.¹³⁴

3.2. 11 Eylül Saldırıları

11 Eylül Saldırıları, devletlerin terör karşısındaki çaresizliklerini vurgulamayı başarabilmiş, nadir milenyum saldırılarından bazılarının birlikte anılması sonucu ortaya çıkmış, dünyada yaşanan mevcut siyasi gerilimlerin seyrini değiştirmiş ve terör saldırılarının ve saldırganlarının boyut atlamasına neden olmuş terör dalgası olarak tanımlanabilir. ABD 'nin öncülüğündeki koalisyonun, hedef grup olarak terör örgütlerini uluslararası sahneye koyması, Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu özelinde dünya politikasının ana sahnelerinin geçiş klipsinin terörizm olmasına neden olmuştur.

SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve ABD'nin hayata geçirdiği yeşil kuşak projesiyle birlikte silah edinen Afgan savaşçıların Irak ve İran üzerinden bütün Ortadoğu coğrafyasına entegre olmasıyla yükselen keskin terör dalgaları, 11 Eylül sonrasında Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) ve Hizbullah'ın Levant Bölgesi'nde yoğun fakirlik duygusunu sömürmesine ve halkın içinden destek bulmasına neden olmuştur.

Mao Zedong'un 20.yüzyıl başlarında ortaya koyduğu “Balık ve Su” uyumu farklı bir coğrafyada kendine yeniden hayat bulmuştur. Halkı suya; savaşçıları ise balığa benzeten Zedong, balıkların suya küsme şansı olmadığını vurgulamıştır.

Balıkların suya kendilerini hatırlattığı en büyük terör saldırılarından biri olan 11 Eylül Saldırıları sonucu, Pentagon, Washington D. C. ve Dünya Ticaret Merkezi binalarına gerçekleştirilen bu saldırılar, 2800 den fazla kişinin hayatını kaybetmesine neden

¹³⁴ Cihat Yayı, “Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15/30 (2019), s. 338.

olmuş, 120 milyar doların üzerinde bir ekonomik zarar vermiştir. Birçok kişi tarafından dünyanın değişime uğradığı gün olarak önemi belirtilen bu terör saldırıları manzumesi, güvenlik politikaları ve diplomasi alanında değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.¹³⁵

Tüm dünya kamuoyunun ABD'ye destek açıklamaları yapmak için yarıştığını gördüğümüz bu süreçte Irak'tan *"Amerikan kovboyları, insanlığa karşı işledikleri suçların meyvesini topluyor."*¹³⁶ açıklaması gelmiştir. Bu açıklamanın yanı sıra Usame Bin Ladin,

*"Amerika kuzeyden güneye, doğudan batıya dehşetle doldu ve Allah'a şükürler olsun. Amerika'nın şimdi tattığı şey, bizim daha önce tattığımızın sadece bir kopyası. İslam ümmeti 80 yıldan fazla bir süredir aynı şeyi tadıyor, aşağılama ve rezalet, oğulları öldürüldü ve kanları döküldü, kutsallarına saygısızlık edildi."*¹³⁷

açıklamasıyla 11 Eylül saldırılarını öven ve tüm Müslümanların ortak düşman karşısında birleşmesini tavsiye eden bir video kaset yayınlamıştır.

11 Eylül saldırıları ile birlikte dünyada yeni bir dönemin başladığına dair görüşler ortaya koyulmuştur. Küreselleşmenin öncüsü olan ABD'nin büyük bir yara almasıyla birlikte var olan gücü sorgulanmıştır. NATO, ABD'ye yapılan bu terör saldırılarının sadece ABD'ye yapılmadığını aynı zamanda ABD müttefiklerine de yapıldığını kabul etmiş ve ortak savunma sorumluluğunu gündeme taşımıştır. NATO, bu kararıyla birlikte işbirliği alanının artacağını sinyali vermiş ve işbirliği alanını da genişletmeyi hedeflemiştir.

Bu bağlamda ABD, terörizm ile mücadele etme amacıyla 9 ayrı ülkede 13 üs oluşturma kararı vermiştir. Bu ülkelerin içerisinde Özbekistan, Pakistan gibi ülkeler bulunmaktadır. Hindistan ve Malacca denizinde tatbikatlar düzenlemiş, birçok ülke ile ikili anlaşmalarda bulunmuştur. Filipinler'de bulunan radikal İslami gruplarla mücadele amacıyla ülkeye asker göndermiştir.

¹³⁵ BBC, "11 Eylül saldırıları: 2001'de neler yaşandı, 19 yılda neler değişti?" <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49653233> (erişim 10.11.2022).

¹³⁶ John F. Burns, "A Nation Challenged: The Wanted Man; Bin Laden Taunts U.S. And Praises Hijackers", <http://www.nytimes.com/2001/10/08/world/a-nation-challenged-the-wanted-man-bin-laden-taunts-us-and-praises-hijackers.html> (erişim 15.11.2022)

¹³⁷ Burns, "A Nation Challenged" s. 2.

ABD küresel terörle mücadele sürecinin en etkili unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. 11 Eylül 2001'den itibaren meydana gelen terör olaylarının merkezinde yer almış ve işgal süreçlerinin meşruiyetini terör eylemleri ile sağlamıştır.

3.3. ABD'nin Afganistan'a Operasyonu

11 Eylül sonrasında Bush, BM'yi göreve çağırarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 1368 sayılı kararın alınmasını sağlamıştır. Kararda, 11 Eylül Saldırıları lanetlenmiş ve bu saldırıların uluslararası barış ve istikrara zarar verdiği bildirilmiştir. Bunun yanında terörist saldırıları, saldırganları, finansman sağlayanları ve destekçileri bertaraf edebilmek için tüm devletleri işbirliğine çağırmıştır. Bu karar ABD'nin gelecek politikasını BM 51. Maddesinde geçen meşru müdafaa hakkına dayandırılması açısından önemlidir.¹³⁸

Bu kararın yanı sıra güvenlik konseyi 28 Eylül 2001 günü 4385 inci oturumunda kabul edilen (2001) 1373 sayılı karara göre;

“Birleşmiş Milletler Şartı'nın VII nci Bölümü gereğince hareketle,

1. Tüm Devletlerin:

- a) Terörist eylemlerin finansmanını önlemesiyle birlikte cezalandırmasına;*
- b) Hangi şartla olursa olsun, doğrudan veya dolaylı olarak uyrukları tarafından toprakları üzerinde terörist eylemleri işlemek için veya bunların terörist eylemleri işlemek için kullanılacağı bilinerek kasıtlı olarak malî kaynak temini ve toplanmasını suç haline getirilmesine;*
- c) Terörist eylemlerde bulunmak suçunu işleyenlerin ya da işlemeye kalkışanların, bu nev'i eylemleri kolaylaştıran ya da onlara katılanların, bu şahıslara ait veya bu şahıslar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak denetlenen kuruluşların ve anılan şahıs ya da kuruluşlar adına veya bu şahıs ya da kuruluşların talimatları doğrultusunda hareket eden şahıs ya da kuruluşların, ve bu şahıslar ve kuruluşlarla ortak olan veya onlar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol edilen bu şahıslara ait mal varlıklarından doğan anapara da dahil olmak üzere, anaparalarının ve diğer malî varlıklarının ve ekonomik kaynaklarının vakit geçirmeksizin dondurulmasına;*

2. Aynı şekilde tüm Devletlerin:

- a) Aktif ya da pasif, hangi şartlarda olursa olsun, özellikle terörist gruplara aza toplanmasını ve teröristlere mühimmat sağlanmasını cezalandırarak, terörist eylemlere katılmış şahıs ya da kuruluşlara destek sağlanmasından imtina etmelerine;*

¹³⁸ Gül Seda Acet ve Fazlı Doğan, “11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 33/17, (2017), s. 61.

b) Terörist eylemlerin işlenmemesi için istenen bütün önlenmeleri, özellikle bilgi değişimi suretiyle diğer Devletlerle acil uyarıyı sağlayarak almalarına;

c) Terörist eylemlere malî kaynak sağlayanlara, örgütleyenlere, destekleyenlere ya da bu eylemleri işleyenlere ya da faillerine yataklık edenlere sığınma hakkını vermeyi reddetmelerine

Bütün Devletlerden:

a) Bilhassa teröristlerin ya da terörist şebekelerinin hareketlerine, taklit edilmiş seyahat belgelerine, silah, patlayıcı veya hassas maddelerin kaçakçılığına, teröristlerin iletişim teknolojilerinin kullanımına ve terörist grupların sahip olduğu kitlesel imha silahlarının tehdidine ilişkin işlemsel bilgilerin değişiminin yoğunlaştırılması ve hızlandırılması imkânlarını bulmalarını;

b) Uluslararası ve ulusal hukuka uygun olarak bilgilerin değişimini ve idarî ve adli temelde terörist eylemlerin önlenmesi amacıyla işbirliğine gidilmesini;

c) Özellikle, ikili ve çok taraflı sözleşmeler çerçevesinde, terörist eylemleri önlemek ve cezalandırmak ve bu nev'i eylemlerin faillerine ilişkin önlemler almak amacıyla işbirliğine gitmelerini karar verir. ”¹³⁹

11 Eylül’ün hemen sonrasında, ABD "teröre karşı savaş" ilan etmiş ve Afganistan'a bir saldırı başlatmıştır. Amacı, yataklık ettiği için Taliban'ı, 11 Eylül saldırganlarıyla işbirliği yapmakta olanları ve 11 Eylül saldırılarına karışanları cezalandırmak olmuştur. Askeri operasyonla birlikte Taliban'ı devirmeyi hedefleyen ABD, kendisine yakın bir rejim kurmayı planlamıştır. Operasyon 7 Ekim 2001’de, hava saldırılarıyla seçilmiş askeri hedefler ve daha sonra politik ve altyapılara yönelik olarak başladı. Taliban’ın savaş çabalarını ve direniş katsayısını azaltmak ana hedef olarak belirlenmiştir. ABD ve NATO kuvvetleri Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’daki ölen sivil sayısının neredeyse 2 katına yakın sayıda sivili öldürmüştür.¹⁴⁰

Operasyon ’un başlangıcından önce Bush’un Afgan liderlerden isteği, Bin Ladin’in başını çektiği teröristleri teslim etmeleri ya da onlarla aynı kaderi paylaşmaları olmuştur. Bu istek ve operasyonun temelinde Afganistan’ı daha önce işgale çalışmış SSCB’ye karşı girişilen yerel savaşçıları destekleme politikasının ABD’ye pahalıya patlaması ön plana çıkmaktadır. Öyle ki Bush bir açıklamasında, SSCB’nin

¹³⁹ Güvenlik Konseyi’nin 28 Eylül 2001 günü 4385 inci oturumunda kabul edilen (2001) 1373 sayılı KARARI, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/BM-G%C3%BCvenlik-Konseyi-1373-Say%C4%B1%C4%B1-Karar%C4%B1.docx> (erişim 20.10.2022).

¹⁴⁰ İmtiyaz Gul Khan, “Afghanistan: Human Cost of Armed Conflict since the Soviet Invasion”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, 17/4, (2017), s. 209.

Afganistan'dan çekilmesi ABD için görevin tamamlandığı anlamına geldiğini söylemiştir.¹⁴¹

11 Eylül Saldırılarıyla birlikte ABD zamanında desteklediği savaşçıların artık ayağına dolandığını görmüş ve saldırılardan sorumlu olarak gördüğü Taliban'ı yıpratmak ve komutanlarını yakalamak için Afgan milislere destek vermiştir. Komşu devletleri ürkütmeden, gerektiği kadar baskı ve güç uygulamaya karar veren ABD, Sonsuz Özgürlük Harekatı'nda hava operasyonlarına yoğunluk vererek, nokta atışı saldırılar gerçekleştirerek Taliban'ın çok kısa bir sürede teslim olmasını sağlamıştır. Dağlarda süren çatışmalar da yüksek kayıplar veren Bin Ladin ve El Kaide üyeleri Afganistan'dan Pakistan'a geçiş yapmışlardır.¹⁴²

Afganistan'ın işgali sürecinde Türkiye, BMGK'nin işbirliği çağrısına uymuş ve ABD ile birlikte olan koalisyona katılmıştır, ancak hava saldırılarında yer almamıştır. Savaş sonrası yapılan Bonn Konferansı uyarınca Afganistan'ın yeniden düzenlenmesi ve kalkınması için alınan kararlar gereğince çalışmalar yürütmüştür. Afganistan'ı modernize etmek için Aralık 2001'de Bonn Petersberg bölgesinde yapılan toplantıya 10'u danışman 33'ü görüşmeciden oluşan 4 grup katılmıştır. Gruplar, Kuzey İttifakı, Zahir Şah'ın temsilcileri, İran destekli Şii Hazara azınlığı; Peştun kökenli mücahit komutan Gülbeddin Hikmetyar'ın heyeti ve Pakistan destekli Peşaver merkezli Taliban muhalifi Peştun liderlerden oluşmuştur. Toplantıda:

- 1- *Geçici hükümetin kurulması, düzenli bütçenin oluşturulması,*
- 2- *Yeniden inşa ve iyileşme stratejileri için Ulusal Gelişme Taslağı hazırlanması,*
- 3- *Ulusal Gelişme Bütçesi hazırlanması,*
- 4- *Haziran 2002'de Loya Jirga'nın toplanması,*
- 5- *Geçici olarak Devlet Başkanı Hamid Karzai'ye destek verilmesi ,*
- 6- *Afganistan'ın tutarlı bir yönetime geçmesi ve kalkınması için iyi bir zemin hazırlanması* kararları alınmıştır.¹⁴³

Bonn Konferansı ile kara müdahalesinin önünü iyice açılan ABD tarafından takdirle karşılanan Türkiye'nin bu çabaları ikili ilişkileri güçlendirmiştir. Bu dönemde Türkiye, gerek nüfusu gerekse Müslüman devletler içerisindeki İsrail ile tek iyi

¹⁴¹ Steven W. Hook ve John Spanier, *Amerikan Dış Politikası*, çev. Özge Zihnioğlu, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2020, s.293

¹⁴² Hook ve Spanier, *Amerikan Dışı*, s. 295.

¹⁴³ DEİK, Afganistan Ülke Bülteni, <https://www.deik.org.tr/uploads/afganistan-ulke-bulteni.pdf>, (erişim 20.10.2022).

ilişkilere sahip olan ülke konumu sebebiyle, ABD tarafından “Pivot” ülke olarak görülmüş ve bölgede her zaman işbirliği içerisinde olunması gereken, yerine ikamesi zor olan bir devlet rolüne soyunmuştur.¹⁴⁴

3.3.1. El Kaide Terör Örgütü ve İŞİD’e Giden Yol

SSCB’nin Afganistan’ dan geri çekilmesiyle beraber gerekli altyapı ve zamanı yakalayan grupların “temel-taban” anlamına gelen El Kaide’yi kurması beklenen bir gelişme olarak görülmüştür. El Kaide’nin ismini, Abdullah Azzam, Arap cihatçılardan oluşturduğu ordusunu sürekliliği olan bir hale getirmek için çabalarken icat etmiştir ve örgütün ismi başlangıçta El Kaide el Sulbah’ken Bin Ladin’ le birlikte El Kaide olmuştur. Kuruluşunda sadakat, özveri, kararlılık, irade ve sadelik gibi ahlaki değerleri yüceltme ihtiyacı gören El Kaide 1988 yılında cihat için toplanmış grupların bir araya gelmesiyle kurulmuştur.¹⁴⁵

Başlangıçta Abdullah Azzam’ın cihat anlayışıyla şekillenen mücadele Ladin ve Zevahiri’nin farklı görüşleriyle boyut değişmiştir. Azzam, cihadın Sovyetlerin çekilmesiyle birlikte sona erdiğini düşünürken Ladin ve Zevahiri cihadın küresel bir boyuta ulaşması için çabalamış ve bu çabalarını ilk olarak kendi ülkelerindeki yönetimlerin yani Suudi Arabistan ve Mısır’ın yönetimlerini İslam dışı olarak addederek devam ettirmişlerdir. Daha sonrasında ise ABD’ye karşı küresel bir cihat ilan ederek eylemlerini hızlandırmıştır.¹⁴⁶

El Kaide, Darüsselam ve Naiorabi’de ABD büyükelçiliklerine yapılan saldırılarla adını duyurmuştur. Daha sonrasında 11 Eylül saldırılarının faili olarak benzer gruplar arasında saygınlığı ve küresel bilinirliği oldukça artan El Kaide, ABD’nin, Afganistan ve Irak müdahalelerine zemin hazırlayan yegâne aktör olmuştur.¹⁴⁷

Bin Ladin, Abdullah Azam ‘ın suikasta uğramasının ardından doğduğu yer olan Suudi Arabistan’a giderek, elde ettiği prestiji, yazılı ve görsel medyada fazlaca yer edinerek

¹⁴⁴ Emre Erşen ve Seçkin Köstem, *Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in A Changing World Order*, London: Routledge, 2019, s. 2.

¹⁴⁵ Philippe Migaux, “Mücahidin Hareketinin yer altı mücadelesi: El Kaide’nin Federasyon Oluşturma Stratejisi”, *Terörizmin Tarihi*, ed. Gerard Chaliand, Arnaud Blin, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Nora Kitap, 2016, s. 391.

¹⁴⁶ Selim Öztürk, “Küresel Terör Örgütü el-Kaide’nin Gelişimi ve Ön Plana Çıkan Liderleri Bağlamında “Cihad” Anlayışının Geçirdiği Değişimler”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6/2, (2019), s. 193.

¹⁴⁷ Göktuğ Sönmez, “El-Kaide’den DEAŞ sonrası döneme: Küresel militan selefi hareketin dönüşümü ve geleceği.” *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 21/2, (2019), s. 136-138.

sağlamlaştırmıştır. Suudi Kraliyet ailesiyle oldukça yakın ilişkilere sahip olan Ladin, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında gitgide Kraliyet'in dini ve yönetsel amaçlarından uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşmanın başlıca sebebi Müslüman olmayan askerlerin kutsal topraklara ev sahipliği yapan Suudi Arabistan'a yerleşmesidir. Ladin, Afganistan'daki başarısını Irak'a karşıda gösterebileceğini düşünüp Suudi yönetimine bu düşüncesini iletmiş ancak müspet bir cevap alamayınca yabancı askerleri bölgeye yerleştiren devletler, özellikle ABD, Ladin'in başlıca hedefi haline gelmiştir.¹⁴⁸

El Kaide'nin üstlendiği 11 Eylül Saldırıları, uluslararası ilişkilerde bir dönüm noktası olarak görülmüş ve daha sonrasında El Kaide'nin ardından gelen Boko Haram, el-Şebap, Irak ve Şam İslam Devleti'nin uzantısı olan DAESH gibi örgütlerin yayılmasında ve halef- selef ilişkisine girmesinde önemli bir yer edinmiştir.¹⁴⁹

El Kaide, Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi sürecinde direniş için dünyanın dört bir tarafından savaşçıların toplanması sonucu temelleri atılmış, Bin Ladin tarafından da sistemli bir terör örgütüne dönüşmüştür. Örgüt Sovyet işgaline karşı direniş gösterirken ABD ve Suudi Arabistan tarafından desteklenmiştir, 1991'de ABD'nin Irak harekâtından sonra örgüt ABD'yi ve harekâta destek verdiğini düşündüğünü hükümetleri hedef alarak silahlı eylemler gerçekleştirmiştir.

Bin Ladin Afganistan'ı ulaşılması güç arazi yapısı, karasal zorlayıcı iklimi, geniş yüzölçümü ve demografik yapısından dolayı merkez olarak görüyordu ve bu yönden çocukluğunu yaşadığı çöllerden huzuru burada bulduğunu ima eden açıklamalar yapıyordu. El Kaide ve Ladin için selefi savaşçıları eğitmek ve Pakistan ve Suudi Arabistan tarafından kolayca desteklenmek adına Afganistan, en elverişli lokasyonu sağlıyordu.¹⁵⁰ Burada yetiştirilen ve eğitilen radikal İslamcılar'dan bazıları ülkelerine dönüp bazıları da başka gruplara katılarak edindikleri savaş bilgisi ve cihat anlayışını çevrelerine yayarak Ortadoğu'dan Asya'ya kadar geniş bir yelpazede faaliyete geçtiler. 11 Eylül saldırılarının ardından, ABD öncülüğündeki koalisyonun, Afganistan'ı işgaliyle birlikte ses getirecek eylem hazırlama ve planlama yetileri sekteye uğrayan El-Kaide, Azzam'dan Ladin'e örülü yapıdaki cihat anlayışını dünyaya yayarak kontrolün kontrolsüzlüğe geçmesine imkân vermiştir.

¹⁴⁸ Migaux, *Mücahidin Hareketinin*, s. 394.

¹⁴⁹ Öztürk, "Küresel Terör Örgütü", s. 169.

¹⁵⁰ Migaux, *Mücahidin Hareketinin*, s. 398.

Bin Ladin ve Eymen el Zevahiri'nin propaganda için kullandıkları görsel ve yazılı medya, ikilinin ve genel olarak örgütün ideolojisini dünyadaki tüm Müslümanlara yaymak için başarıyla kullanılmıştır. Ladin, ABD'nin Afganistan'a başlatmış olduğu operasyondan saatler sonra, 11 Eylül saldırılarında kullanılan uçakları kaçırdığı tespit edilen 19 saldırgana övgüler yağdırmıştır. *“Allah, Amerika'yı yok etmeleri için İslam'ın ön cephesi olan bir grup öncü Müslümanı kutsadı”* ve *“ Filistin'de barış hüküm sürmeden, Amerika'nın barış içinde yaşamayacağına Allah'a yemin ederim”* açıklamalarını yaptığı bir video kaset yayınladı, aynı kasette Eymen el-Zevahiri'nin *“Amerika, bu İsrail'i, bu sürekli suçu 50 yıldır yaratarak suçluların başı olmuştur. Müslüman âlemi bu suçu asla kabul etmeyecektir.”* açıklaması da bulunmaktadır.¹⁵¹

Amacı, Müslüman bir diaspora toplumu oluşturmak ve kendine yakın olan grupları radikalize etmek olan bu yayınlar Afganistan'daki kamplarda yetiştirilmek üzere binlerce cihatçıya ulaşmıştır.¹⁵² ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte Ladin ve Ladin'in cihat anlayışını benimseyen Ebu Mus'ab ez- Zerkavi'nin elindeki cihatçılar ve onlara aşıladıkları cihat anlayışı Irak üzerine yoğunlaşmıştır. İşgal sırasında Irak ordusu tarafından önemli bir direnişle karşılaşmayan ABD, Irak ordusunu dağıtarak mevcut güvenlik boşluğunu arttırmıştır. Böylelikle ABD'ye karşı direnişler yavaş yavaş başlamıştır. Bu direnişin en organize ve faal gruplarından biri olarak Ebu Mus'ab ez-Zarkavi liderliğindeki “Cemaat et-Tevhid ve'l Cihad” isimli örgüt ön plana çıkmıştır.¹⁵³

Bin Ladin ve Zarkavi'nin birlikte hareket etmesiyle birlikte binlerce Müslüman savaşı Irak topraklarına giriş yapmıştır. 2004 yılında Zarkavi El Kaide'ye tamamen biat ederek örgütün Irak El Kaidesi olarak anılmasına yol açmıştır.¹⁵⁴ Zarkavi Irak'ta bazı Sünni grupları ve Şiileri 2005 seçimleri öncesi kâfirlikle itham etmiş ve bu durum 2005 senesinde El Kaide'nin ikinci ismi olan Zevahiri tarafından kınanmıştır. Zarkavi'ye dışlayıcı mesajlardan vazgeçmesi için salık vermiştir.¹⁵⁵ Ancak Zarkavi için hedefin Şiiler olması değişmemiş ve El-Kaide ile yol ayrımına gelmiştir. Yeni bir

¹⁵¹ Burns, “A Nation Challenged” s.2

¹⁵² Rohan Gunaratna, “El Kaide'nin Yeni Yüzü: 11 Eylül'den Sonra İslamcı Terörizm Tehtidi”, *Terörizmin Tarihi*, ed. Gerard Chaliand, Arnaud Blin, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Nora Kitap, 2016, s. 526.

¹⁵³ Can Acun, “Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)”, *SETA Perspektif*, 53, (2014), s. 2

¹⁵⁴ Acun, “Neo el-Kaide”, s. 2.

¹⁵⁵ Eylül Beyza Ateş Çiftçi, “İŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri”, *Lectio Socialis Dergisi*, 1/1, (2017), s. 49.

yapılanmaya giden Zarkavi birkaç Sünni grupla birlikte Irak İslam Devleti olarak örgütü yenilemiştir.

Zarkavi'nin 2006 yılında bir hava saldırısında öldürülmesiyle birlikte Ebu Hamza el-Muhacir örgütün yeni liderliğini geçici bir süreliğine üstlenmiştir. Muhacirden sonra İslam Devleti olma yolunda liderliği Ebu Ömer el-Bağdadi devralmıştır. ABD'nin Irak İslam Devleti'nin eylem ve politikalarından rahatsız olan grupları örgütleyip desteklemesi sonucu Irak İslam Devleti güç kaybetmiştir.¹⁵⁶

2010 yılında Ebu Ömer el Bağdadi'nin öldürülmesi sonucu başa gelen Ebu Bekir el-Bağdadi, 2011 yılında El-Kaideye biat ettiğini duyurdu ancak sonrasında 2013 yılına gelince örgütün ismini Irak ve Şam İslam Devleti olarak değiştirdi. Suriye El Kaide'si olan El Nusra Cephesiyle birleştiğini duyuran Bağdadi, hem El Nusra Cephesi lideri Ebu Muhammed el Cevani hem de Eymen el Zevahiri tarafından yalanlandı.¹⁵⁷ Zevahiri'den IŞİD'in iptal edilmesini, Suriye'deki faaliyetlerin sona erdirilmesini isteyen bir ultimatom alan Bağdadi yine de hem Irak hem de Suriye'de faaliyetlerini devam ettirmiştir.¹⁵⁸

3.4. II. Körfez Savaşı

2000 yılı seçimlerinde başa gelen George W. Bush, Irak'ın BM denetçilerini tekrardan ülkeye sokmaları için baskı yapmıştır. Bu baskıdan sonuç alamayan ABD Başkanı Bush, 18 Mart 2003 tarihinde, Irak lideri Saddam Hüseyin'e oğulları ile terk etmelerine yönelik ultimatom vermiştir. Bunun üzerine Saddam Hüseyin askeri üniformayla ultimatomu reddetmiştir. Bu ultimatom birçok ülke tarafından tepki görmüştür. Birleşmiş Milletlerin süreci tamamlamadan ABD'nin Irak üzerinde tek taraflı karar vermesinin ve savaşın başlamasının yanlış bir karar olacağı üzerinde devlet başkanları tarafından açıklamalar yapılmıştır. Dünyanın birçok yerinde de savaş karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. Fakat bu duruma rağmen ABD askeri alanda hazırlıklarını devam ettirmiş ve bölgede ki askeri birlik sayısını artırmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Çiftçi, "IŞİD: Oluşum", s. 49-50.

¹⁵⁷ Gerard Chaliand, "IŞİD Döneminde Cihatçılık", *Terörizmin Tarihi*, ed. Gerard Chaliand, Arnaud Blin, Çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Nora Kitap, 2016, s. 598.

¹⁵⁸ Çiftçi, "IŞİD: Oluşum", s. 53.

¹⁵⁹ Ulutaş, "I. ve II. Körfez Savaşı", s. 128.

20 Mart 2003 tarihinde ABD ve İngiliz savaş gemilerinde 40'a yakın Tomahawk Füzesi ile ABD hava kuvvetlerine mensup F-117A317 hayalet uçakları ve B-52318 ağır bombardıman uçakları, Bağdat ve çevresini vurmuştur. Bu saldırının sonrasında ABD Başkanı Bush *“Benim emrimle koalisyon kuvvetleri, Saddam Hüseyin’in savaşıma kabiliyetine zarar verecek askeri önem taşıyan hedefleri vurmaya başladı.”* açıklaması yaparken, savaşın başlamasından kısa süre sonra Irak lideri Saddam Hüseyin:

“Soylu Arap halkının temsilcileri olarak sizlere, bu konuda daha önce söylemiş olduklarımı tekrarlamak istiyorum. Bu değerli vatanı savunma ilkeleri konusunda, daha öncede sizlere çağrılarda bulundum. Şu anda Irak’taki ailelerden her birinin bu şer güçlerine karşı bu zorlu günlerde onurumuzu korumak konusunda, Allah’ın huzurundaki sorumluluğumuza sahip çıkarak, Allah’ın düşmanlarına karşı sizler Iraklılar olarak zaferi elde edeceksiniz.”

ifadeleriyle Müslümanlara cihat çağrısında bulunmuştur.¹⁶⁰

Müttefik iki ülke ABD ve İngiltere’nin ana hedefleri arasında Basra’nın alınması ve petrol kuyularının güvence altında olmasıydı. Bundan dolayı, müttefikler güneyde bir kara harekatı düzenleyerek ve yoğun hava taarruzunda bulunarak Bağdat’a doğru ilerlemişlerdir. ABD Türkiye’den hava sahasını kullanma talebinde bulunmuş, bu talebe Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Kuzey Irak’ gönderilmesi kararıyla karşılık verilmiştir. Gönderilen kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek kurallar çerçevesinde kullanılmasına ve olası askeri hareket durumunda Yabancı Silahlı Kuvvetlere Mensup Hava Unsurlarının Türk Hava Sahasını Türk Makamları Tarafından Belirlenecek Esaslara ve Kurallara Göre Kullanılmaları İçin Gerekli Düzenlemelerin Yapılmasına, Anayasanın 92. Maddesi Uyarınca 6 Ay Süreyle İzin Verilmesine Dair Karar 20 Mart 2003 tarihinde TBMM’de kabul edilmiştir. 21 Mart’ta Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Alınan karar doğrultusunda, Türk Hava Sahası 21 Mart 2003 tarihiyle ABD’ye, 24 Mart 2003 tarihiyle İngiliz uçaklarına açılmıştır. Böylece Irak’ın kuzeyinde de kuzey cephesi açılmıştır.¹⁶¹

ABD, hem güneyden hem de kuzeyden hızla ilerleme sağlarken, başkent Bağdat’a yaklaştıkça daha büyük bir dirençle karşı karşıya kalmış, Türkiye’nin kara yollarını

¹⁶⁰ Ulutaş, “I. ve II. Körfez Savaşı”, s. 132.

¹⁶¹ Ulutaş, “I. ve II. Körfez Savaşı”, s. 134.

kullanamaması ise ilerlemenin yavaşlamasına neden olmuştur. Savaş ABD açısından tahminlerinin ötesinde mali yükümlülükler getirmiş ve uzun sürmüştür.

28 Mart 2003 tarihinde, Milli Güvenlik Kurulu olağan toplantısında ABD' ye yönelik uyarılarda bulunmuştur.

Bu uyarılar;

1- Kuzey Irak'ta kurulabilecek bağımsız Kürt devleti konusunda Türkiye'nin hassasiyetini korunmalıdır.

2- Terörizmden kaynaklı büyük problemler yaşayan bir ülke olarak Türkiye'nin olası bir tehdit karşısında adım atmaktan kaçınmayacağı ortadır.

3- Türkiye, meydana gelebilecek insan göçü hareketinin önlenmesi ve Kuzey Irak'ta bulunan gruplar arasında çatışma olmaması için gerekli önlemleri uygulama kararlılığındadır.¹⁶²

Savaş, ABD'nin istediği ve tahmin ettiği hızda ilerlemese dahi, 7 Nisan 2003 tarihinde ABD Bağdat'ın kontrolünü ele geçirmiş ve Saddam Hüseyin yönetimi sona ermiştir. Merkezin ele geçirilmesiyle birlikte ABD hızla diğer bölgelerde ki hâkimiyetini sağlamaya çalışmıştır. ABD Başkanı Bush 1 Mayıs'ta savaşın bittiğini resmen açıklamıştır.

Savaşı Türkiye-ABD ittifaklığı açısından değerlendirdiğimizde, Türkiye savaş döneminde yönetsel sıkıntılar yaşamaktaydı. Hükümette meydana gelen istifalar, Genelkurmay Başkanı'nın görev süresinin dolmasına az bir zaman kalması Türkiye'nin ABD'nin taleplerine cevap vermesini yavaşlatan etkenlerdi. ABD bu süreç içerisinde Türkiye'nin coğrafi koşullarını avantaja çevirmek ve olanaklarından yararlanmak adına Türkiye'ye taleplerde bulunmuş ve diplomasi trafiğini artırmıştır.

20 Haziran 2002 tarihinde, Genelkurmay Harekât Plan ve Prensipler ve Özel Kuvvetler Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığının Ortadoğu Genel Müdür Yardımcılığı ve Mit Müsteşarlığı yetkilileri Dışişleri koordinatörlüğünde koordinasyon toplantısı düzenlemiş ve Irak konusunu gündeme alan 2, 10 ve 24 Temmuz 2002 tarihli üç toplantı düzenlemişlerdir. Çalışmaların sonucunda Irak konusuyla ilgili bir rapor ortaya koyulmuş, rapor 27 Ağustos MGK toplantısında ele alınmıştır. Rapor

¹⁶² Ulutaş, "I. ve II. Körfez Savaşı", s. 138.

Türkiye için kırmızıçizgi olan konulara yer verilmiştir. Bunlar, Kuzey Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt Devleti'nin ilanı, Irak Türkmenlerinin Irak'ta yeni kurulacak yeni düzende temel unsur olarak yer almaması, Irak'ta federatif bir düzen kurularak Kürtlerin bağımsızlığını sağlayacak yapının inşa edilmesi, Musul ve Kerkük illerinin Kürtlerin kontrolü altında olması, Irak'a yapılacak uluslararası bir müdahalenin meşruiyet zemininde olmaması ve son olarak ABD'nin bölge üzerindeki amaçlarının ve hedeflerinin Türkiye açısından kabul edilemez olması.¹⁶³

Türkiye savaşa girmek istememesine rağmen, Irak'ın yeniden yapılanmasında dışarıda kalmak istememiş ve ABD ile ilişkilerini de zarar vermek istememiştir. ABD'nin isteklerini geri çevirme durumunda ve ABD'nin bölgeyi işgal etmesi durumunda Türkiye'ye karşı tehdit oluşturma olasılığı Türkiye'yi endişeye sürüklemiştir. ABD ise, Türkiye'nin lojistik desteğini talep etmekte ve Irak'a Türkiye üzerinden giriş yapmak isterken, Türk askerlerinin Irak'a girmesini istememiş, Kuzey Irak'ta etkin Türk askeri istememiştir. Irak üzerinde tek söz sahibi olmayı hedeflemiştir.

3.5. ABD'nin Geliştirdiği Yeni Stratejiler

3.5.1. Bush Doktrini

Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD'nin yeni düzene hâkim olması ve küreselleşen sistemde teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesiyle birlikte devletlerin güvenlik algısında değişim yaşanmıştır. 11 Eylül 2001'de El Kaide terör örgütleri tarafından ABD' de Dünya Ticaret Merkezi ve ABD Savunma Bakanlığına yapılan saldırılar ile birlikte terörizmin karakteristik özelliğinde değişim yaşanmıştır. Hedef olarak siyaset adamlarından ziyade tüm dünyayı etkileyecek olan sembol hedefler tercih edilmiştir. Bu durum sonucunda saldırı ve tehdit kavramlarının yeniden yorumlanması ihtiyacı doğmuştur.¹⁶⁴

Bu kapsamda Amerikan dış politikası da 11 Eylül saldırılarından sonra yeni şekline bürünmüştür ve bahsi geçen terör saldırılarından bir yıl sonra Bush Doktrini olarak bilinen Önleyici Savaş Teorisi oluşturulmuştur. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un 27 Eylül 2001'de yapmış olduğu konuşma

¹⁶³ Ulutaş, "I. ve II. Körfez Savaşı", s. 146-147.

¹⁶⁴ Kenneth W. Stein, "The Bush Doctrine: Selective Engagement in the Middle East." *Middle East Review of International Affairs*, 6/2, (2002), s. 43.

“Emrimizdeki tüm kaynakları, her türlü istihbarat aracını, her türlü hukuki yaptırımı, her türlü mali etkiyi ve gerekli her türlü silahı kullanarak küresel terör örgütlerini mahkûm edeceğiz. Teröristlerin mali kaynaklarını bitireceğiz, birini diğerine düşüreceğiz, onları bir yerden başka bir yere kaçacakları ve saklanacakları yer kalmayınca kadar takip edeceğiz. Teröristlere yardım eden veya onları içlerinde barındıran devletleri takip edeceğiz. Dünyanın neresinde olursa olsun devletlerin bir karar vermesi gerekir: Bizimle misiniz yoksa teröristlerle mi? Bugünden itibaren teröristleri barındırmaya ve desteklemeye devam eden bir devlet, ABD tarafından düşman bir rejim olarak dikkate alınacaktır. Ulusumuzun şunu bilmesi gerekir ki, saldırılardan muaf sayılamayız. Fakat teröristlere karşı Amerikalıları korumak için gerekli savunma önlemlerini alacağız.” Bush Doktrini hakkında bilgi vermektedir.¹⁶⁵

ABD’nin yeni güvenlik stratejisi; insanlık onurunu, ekonomik ve siyasi özgürlükler vasıtasıyla yükseltmek, terörizmle birlikte kitle imha silahlarına karşı güvenlik sağlamak ve müttefiklerle birlikte itilaf alanlarına müdahalede bulunmak şeklinde belirlenmiştir.¹⁶⁶

Bush doktrini, ABD’ye geniş bir hareket alanı sağlamaktadır. Aynı zamanda ABD’nin dış politikada gerçekleşen olaylara kendi çıkarları doğrultusunda müdahale etmesine olanak sağlamaktadır. Benimsenen yeni strateji, tehditlerin tam olarak gerçekleşmesinden önce harekete geçilmesini öngörmektedir. Ayrıca bu doktrin Avrupa Birliği (AB), NATO ve Çin dışındaki diğer Uzakdoğu ülkeleri ile ekonomik iş birliğinin yapılmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda ABD’nin yeni güvenlik politikası, terörizmi küresel bir tehdit olarak kabul edip, uluslararası alanda ortaya çıkan tehditlere önleyici bir sistem oluşturmak ve kendi sorumluluğunu tüm dünyaya duyurmak olmuştur. Terörizm tehdidini dengelemek üzere müttefiklik ilişkilerine birincil önem verilmemekte olup, müttefikler ile ilişkilerde “tek taraflılık” planlanmamaktadır.¹⁶⁷

Bush doktrinin özelliklerinden biri de, Soğuk Savaş döneminde uygulanan caydırıcılık ve çevreleme politikalarının uluslararası terörizm ve kitle imha silahları ile yeni bir

¹⁶⁵ Stein, “The Bush Doctrine”, s. 43

¹⁶⁶ Arif Behiç Özcan, “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD’nin Güvenlik Stratejileri”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11/22, (2011), s. 454

¹⁶⁷ Eyyub Kandemir, “ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S. Walt’un İttifak Teorisi”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10/2, (2011), s. 137

boyut kazanan yeni güvenlik ortamında yetersiz kaldığını vurgulaması ve bu yetersizliğin de ön alıcı meşru müdafaa hakkı ile giderileceğini savunmasıdır.¹⁶⁸

Meşru müdafaa hakkı BM Antlaşmasının 51. maddesine dayanmaktadır. Bu maddenin yorumlanması geniş ve dar olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Dar anlamdaki yorumlamaya göre; meşru müdafaanın geçerli olabilmesi için silahlı saldırının gerçekleşmesi gerekmektedir. Geniş anlamdaki yorumlamaya göre ise, silahlı saldırının gerçekleşme ihtimalinin olması gerekmektedir. ABD'nin ön alıcı savaş stratejisini anlamak adına aşağıdaki ifadelerle dikkat etmek gerekmektedir.¹⁶⁹

- “ABD, gerektiğinde, teröristlere karşı halkımıza ve ülkemize zarar vermelerini engellemek için ön-alıcı eylemde bulunarak meşru müdafaa hakkını uygulamaktan çekinmeyecektir.
- Haydut devletler, gelişmiş askeri teknolojiler ile birlikte kitle imha silahlarını elde etme amacındadır. Bu haydut devletleri ve onların terörist işbirlikçilerini kitle imha silahlarını ABD'ye dostlarımıza ve müttefiklerimize karşı kullanmadan veya bizi tehdit edecek boyuta gelmeden durdurmak zorundayız.”

Önleyici Savaş Teorisinin uygulama alanı olarak ABD'nin 2003'de Irak'ı işgal etmesi gösterilebilir. ABD Irak işgalinin gerekçesi olarak; Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve El Kaide terör örgütleri ile bağlantı olduğunu öne sürmüştür. Bu gerekçelere dayanarak Irak işgalini haklı gösterebilecek olan Bush Doktrinine dayandırmıştır.

“ABD, kendi halkına karşı kimyasal silah kullanan Saddam Hüseyin'e yaptırım uygulanması kararı almış ve Irak'ın sahip olduğu kimyasal-biyolojik silahları ve balistik füzeleri yok etme bahanesiyle Irak'a müdahale etmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra yakaladığı meşruiyet ortamının kendisine fayda sağlayacağına inanan Bush, 19 Mart 2003'te Irak'a yönelik operasyonlar başlatmış ve Irak rejiminin iktidardan düşmesinden iki gün sonra, 11 Nisan 2003'te, zaferini ilan etmiştir.”¹⁷⁰

Her ne kadar ABD bu işgali, haklı gerekçelere dayandırmaya çalışsa da işgalin uluslararası hukuka aykırı olduğu reddedilemez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁶⁸ Fatma Taşdemir, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 2015, s. 238.

¹⁶⁹ Haris Ubeyde Dünder, “Yeni Hegemonya Anlayışı Çerçevesinde Bush Doktrini Üzerine Bir İnceleme”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9/17, 2018, s. 52-71.

¹⁷⁰ Merve Aksoy, “Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı Bağlamında Bush Doktrini ve ABD'nin Irak'ı İşgali”, *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, (2016) 7 <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2016/01/Önleyici-Meşru-Müdafaa-Hakkı-Bağlamında-Bush-Doktrini-ve-ABD'nin-Irak'ı-İşgali-.pdf>, (erişim 09.08.2022).

Bush doktrini uluslararası alanda bazı eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu eleştiriler üç noktada toplanmaktadır. Birincisi, önleyici savaş stratejisinin sonuca ulaştırdığından daha çok soruna yol açmasıdır. Doktrin, Amerika'nın elinde bulundurduğunu iddia ettiği çok taraflı karakterini tartışmaya açmanın yanında savaşların daha çok yayılmasına sebep olmaktadır. İkincisi, devlet egemenliği ve rejim değişikliğinin sınırlarının dipsiz sorgulamalara yol açmasıdır. Üçüncüsü, Amerikan saygınlığının, kapsayıcılığının ve üstünlüğünün problemli olması biçimindedir.¹⁷¹ Aynı zamanda Bush Doktrini kapsamında silahlı saldırı gerçekleşmeden saldırıyı gerçekleştirme ihtimali olanlara karşı müdahalede bulunulması uluslararası barış ve güvenliğin ortadan kalkmasına sebep olmaktadır.

3.5.2. Barack Obama Döneminde Geliştirilen Strateji Anlayışı

Bush'un Amerika'nın üstünlüğü ve ön alıcı savaşı önceleyen doktrininin ardından yıpranan ABD ekonomisi, 2008 seçimleriyle birlikte Barack Obama'nın seçilmesi için uygun ortamı sağlamıştır. Görev başlangıcından itibaren ABD'nin sarsılan prestij ve nispeten azalan gücünü arttırmaya yönelmesi gereken Obama, hedef olarak 3 temel politika belirledi.¹⁷²

İlk hedefi ABD'nin uluslararası toplumla yeniden düzeyli ve belirli ilişkiler kurması olmuştur. Obama, ABD Başkanı sıfatıyla yaptığı ilk konuşmasında ABD'nin barış ve huzur isteyenler için liderliğe hazır olduğunu vurgulamıştır. *“Sadece güç bizi koruyamaz. Canımızın her istediğini yapamayız.”* cümlesiyle de uluslararası örgütlerin çalışmalarına Bush'un aksine önem verdiğini belirtmiştir.¹⁷³

İkinci hedef olarak yumuşak güç ve çekicilikle istediğini almayı planlayan Obama'ya göre, ABD, ilke ve kurallara sıkıca uyarak ve yurtdışındaki yönetim ve halklara ilham kaynağı olmalıdır. İkinci hedef ayrıca ABD'nin ABD düşmanlarıyla ulusal değerleriyle çelişmeden mücadele etmesini içermektedir, zafer konuşmasında Obama bu konu hakkında; *"Hayatı algılayış şeklimiz için özür dilemeyeceğiz ya da savunmamızın seviyesini düşürmeyeceğiz. Terörü amaçlarına ulaşmak için*

¹⁷¹ Dündar, “Yeni Hegemonya”, s. 55

¹⁷² Cumhuriyet Gazetesi, “ABD'de Yeni Dönem”, 20 Ocak 2009, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/abdde-yeni-donem-35932>, (erişim 10.10.2020).

¹⁷³ Cumhuriyet Gazetesi, “ABD'de Yeni Dönem”.

kullananlara karşı kararlılığımızı güçlendireceğiz ve onları mağlup edeceğiz" demiştir.¹⁷⁴

Son hedefte ise diplomasinin ABD'nin dış politikada ilk kullanılacak silahının diploması olduğu belirlenmiştir. Liderlerle ikili görüşmeler için ayırım yapmadan istekli olan Obama aynı konuşmasında "*Unutmayın ki halklarınız sizi, yaktıklarınızla değil, inşa ettiklerinizle hatırlayacak*" ve "*Eğer yumruğunu açmaya niyetliysen, biz de elimizi uzatacağız.*" ifadeleriyle pozitif bir dış politika resmi çizmiştir.¹⁷⁵

Barack Obama'nın başkanlığının başlangıcında, Amerikalıların ve dünyanın geri kalanının Obama'nın başarabileceğine dair bir değişim inancı ve umudu vardı. Başkanlık kampanyası sırasında, Bush Doktrini'nden memnun olmayıp değiştirmek istediği belliydi, başkanlık yarışı ve sonrasında gelen başkanlık döneminde "*Teröre Karşı Savaş*" söylemini kullanmamaya dikkat eden Obama, yine de Amerika'nın savaşta olmadığı anlamına gelen ifadeler vermekten de uzak durdu. ABD'nin bir mücadele içinde olduğunu ve bu mücadelenin Müslümanlara karşı değil, bazı terör örgütlerine, yani El Kaide ve ortaklarına karşı olduğunu açık bir şekilde dile getirdi. Müslüman toplumlarla uzlaşma çabasında kullandığı dil ve üslup değişikliği Bush yönetiminden ayrıldığı en temel noktalardan biridir.¹⁷⁶

Başkan Obama göreve geldiğinde, Irak'taki savaşı bitirme sözü verirken, Afganistan ve Pakistan'daki El Kaide tehdidine yeniden odaklanacağına söz verdi. Afganistan ve Pakistan'ın teröre karşı devam eden mücadelenin merkezi olduğunu biliyordu. Obama'nın terörle mücadele stratejisi, "*El Kaide'yi bozmaya, parçalarına ayırmaya ve yenmeye*" odaklanmak ve gelecekte ABD'yi veya müttefiklerinden herhangi birini tehdit etmesini önlemek olarak söylenebilir.¹⁷⁷

Göreve geldikten sonra, Obama seçim vaatlerini yerine getirmek için zemin yoklamaya başladı. Guantanamo'daki hapishanenin bir yıl içinde kapatılmasını emretti, ancak hâla daha kapatılması başarısız oldu. Bush'un da yapmayı planladığı,

¹⁷⁴ Cumhuriyet Gazetesi, "ABD'de Yeni Dönem".

¹⁷⁵ Steven W. Hook ve John Spanier, *Amerikan Dış Politikası*, çev. Özge Zihnioğlu, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2020, s. 330

¹⁷⁶ Peter Baker, "Obama's War Over Terror", *The New York Times*, 04.01.2010, <https://www.nytimes.com/2010/01/17/magazine/17Terror-t.html>, (erişim 10.10.2020).

¹⁷⁷ Baker, "Obama's War".

ancak başaramadığı bir şey olan bu hapishanenin kapatılma fikri Trump tarafından da eleştirildi.¹⁷⁸

ABD’de başkanların geliştirilen strateji belgelerine uyması gerektiğini söyleyen Obama;

*“Bu belgeyi dış politika kurumu hazırlıyor, strateji belgesi her olaya farklı yaklaşımlar sunuyor ve bu yaklaşımlar ağırlıklı olarak askeri yöntemler içeriyor. Amerika doğrudan tehdit ediliyorsa, strateji belgesi işe yarıyor. Ama bu aynı zamanda kötü kararlarla sonuçlanan bir tuzak da olabiliyor”*¹⁷⁹

ifadesiyle strateji belgesinin önemine vurgu yapmıştır.

Kendi başkanlık döneminde yayınlanan 2010 ve 2015 Ulusal Güvenlik ve Strateji Bölgeleri’nde arka plandan bir yönetimin daha faydalı sonuçlar doğuracağını söyleyen Obama, güç dengesinin gözetilmesi gerektiğine dikkat çekip, güç dengesinin bozulması durumunda sürece müdahil olunması gerektiğini savunmuştur. Her iki belgede de genel itibariyle global liderliğin sürdürülmesi ve ABD çıkarlarının korunması esası teşkil etmektedir.¹⁸⁰

2010 yılındaki belgede, ABD için devamlı olması gereken dört ana ilgi alanı olarak güvenlik, refah, değerler ve uluslararası düzen gösterilmiştir. Güvenlik kapsamında ABD’nin ulusal güvenliğini, vatandaşlarının, müttefiklerinin ve partnerlerinin güvenliğini öncelemiştir. Refahta, serbest bir ekonomide güçlü, yenilikçi ve büyüyen, fırsatı ve refahı teşvik eden bir politik çerçeve belirlenmiştir. Değerler kısmında, ABD’deki ve bütün dünyadaki evrensel değerlere saygı gösterilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Uluslararası düzende ise barışı, ABD öncülüğünde teşvik eden bir uluslararası toplumdan bahsedilmiştir.¹⁸¹

2010 Ulusal Güvenlik ve Strateji Belgesi’nde İran ve Kuzey Kore tehdit sıralamasında zirvede yer edinmiştir. Her iki devletin ortak özelliği olarak nükleer silahlara sahip olma çabasını gösterebiliriz. Obama Dönemi’nde de, Bush Dönemi’nde olduğu gibi

¹⁷⁸ Baker, “Obama’s War”.

¹⁷⁹ Amerikanın Sesi, *Obama’nın Ağzından ‘Obama Doktrini’*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/obama-nin-agzindan-obama-doktrini/3229726.html>, (erişim 10.2020).

¹⁸⁰ Merve Seren, *ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi: Amerikan Savunması ve Caydırıcılığı*, <https://thinktech.stm.com.tr/detay.aspx?id=89>, (erişim 20.10.2020).

¹⁸¹ *National Security Strategy*, (2010) 17. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, (erişim 20.10.2020).

kitle imha silahları radikal grupların ve radikal grupları destekleyen devletlerin elinde bulunmaması gereken uluslararası bir tehdit olarak görülüyordu.

2015 Ulusal Güvenlik ve Strateji Belgesi'nde iş ve yeni istihdamlar oluşturan ABD'nin ekonomik potansiyelinin altı çizilmektedir. Bunun yanı sıra sıcak çatışmaların Obama Döneminde azaldığı, Afganistan ve Irak'ta görevli asker sayısının 180.000'den 15.000'e gerilediğine vurgu yapılmaktadır. Rusya tehdidi, iklim krizi, siber saldırılarda belgede ABD'nin önemli güvenlik problemleri olarak sıralanmıştır. El Kaide ve DAESH ile Suriye özelinde bahsedilen belgede aynı zamanda Hindistan'la geliştirilen ticari ilişkilerin önemine ve Afrika açılımına yer verilmiştir. ABD'nin daimî liderliğiyle birlikte müttefiklerle olan ilişkilerin altı çizilerek uluslararası arenada güçlenen devletlerle ilişkilerin derinleştirilmesi düstur edinilmiştir. Belgede temel olarak 6 hedef belirlenmiş olup bunlar;¹⁸²

- Evrensel değerler ve uluslararası hukuk içerisinde ABD'nin gelişmekte olan ekonomisi ve güvenliği için “amaçlara dayalı liderlik etme” hedefi
- Amerikan Ordusu ve Amerikan ekonomisinin güçlü ve girişimci bir şekilde öncülük edeceği “güçlü liderlik” modelini inşa etme hedefi
- Hukukun üstünlüğü, demokrasinin korunması ve uluslararası alanda mümkün olduğunca savunulması gibi kriterlere dayanan “örnek liderlik etme” hedefi
- İstikrar ve dünya barışı gibi mühim değerleri sağlamak konusunda mesuliyeti müttefiklere de paylaştırmayı öngören “partnerlerle birlikte yönetmek” hedefi
- ABD'nin kültürel, askeri, ekonomik ve diğer bütün unsurlarını birleştiren “bütün enstrümanlarla liderlik etmek” hedefi
- Gücün dinamik, izafi ve değişken bir olgu olarak uluslararası sistemde arz etmesinin etkisiyle ortaya çıkan “uzun vadeli liderlik etme” hedefleridir.

Obama Dönemi'nde Türk-Amerikan İlişkileri, Ulusal Güvenlik ve Strateji Belgesi'nde değinildiği gibi müttefiklik bağlamında umut veren bir şekilde başlamış ancak inişli çıkışlı grafik çizmekten de kurtulamamıştır. İkili ilişkilerde geliştirilen “Stratejik

¹⁸² Ozan Örmeci, *ABD'nin 2015 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi*, <http://politikaakademisi.org/2015/02/13/abd-nin-2015-ulusal-guvenlik-strateji-belgesi/>, (erişim 11.10.2020).

Ortaklık” modeli yerini Obama’yla birlikte “model ortaklığa” bırakmıştır. Temel fark olarak Türkiye’nin masada eşitlikçi bir paylaşım istemesi ve Obama’nın Bush’tan farklı olarak “ya hep ya hiç” yerine her bir sorunu o sorun sınırlarında çözüme kavuşturma isteği olarak gösterebiliriz. Bu istekte temel motivasyonun ABD’nin eskiye nazaran azalan gücü ve buna müteakip ittifaklar ve müttefiklerle bu eksikliğin kapatılma çabasını gösterebiliriz. Obama, Türkiye’ye İslam Dünyası için bir anahtar gözüyle bakmasına ve ilişkilerin Bush döneminde aldığı yaraları iyileştirmek amacıyla çabalamasına rağmen Türkiye-İsrail arasındaki gerginlik ve Türkiye’nin İran politikası ilişkilerin seyrine negatif ivme katmıştır.¹⁸³

3.5.3. Trump Dönemi ve 2017 Ulusal Güvenlik Stratejisi

ABD’de 2016 yılında yapılan seçimler birçok bakımdan ABD’nin iç ve dış politikasını etkilemiştir. Trump’ın başkan seçilmesiyle birlikte ABD halkı ayrıştırılmış olup göz ardı edilen, reddedilen, marjinalleştirilen veya kendilerini egemen toplumdan gönüllü olarak ayıran fikirler, inançlar ve örgütler toplumdan dışlanmıştır. Trump başkanlığı ile bu kesim sistematik olarak ana akım kültürel ve politik yaşam üzerindeki herhangi bir etkiye erişimden mahrum bırakılmıştır. Trump ve yönetimi, söz konusu dışlanmayı yaygınlaştırmıştır, bu dışlanma halkın kendi içindeki şiddet vakalarını artırmıştır.¹⁸⁴

Amerikan İstisnacılığı; ABD’nin diğer ülkelerden farklı olduğunu öne süren bir akımdır. Günümüzde dünyada bulunan milletler kendilerini istisnai bir konumda görmekte olup bu durum ABD’ye özgü bir durum değildir. Bu doğrultuda ABD’nin mevcut hali istisnai olmadığı gibi ABD istisnacılığının kendisi de istisnai bir olgu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Amerikan istisnacılığının temelini oluşturan değerler ABD’nin kuruluşunda var olan ilkeleriyle de ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bu değerler İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir uluslararası düzenin inşasında da önemli bir işlev görmüş olup ABD’nin dış politikada nüfuzunun artmasına katkı sağlamıştır. Ancak 2016 yılında Trump’ın başkan seçilip yönetime gelmesiyle birlikte bahsi geçen değerler zarar görmeye başlamıştır. Bu durum Trump’ın uzun süredir varlığı devam eden pratiklerden uzaklaşması sebebiyle meydana gelmiştir. Söz konusu değerlerin

¹⁸³ Ömer Kurtbağ, “Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar”, *Siyaset, Ekonomi, Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3/2, (2015), s. 191.

¹⁸⁴ Michael Barkun, President Trump and the “Fringe”, *Terrorism and Political Violence*. 3/29, (2017), s. 438.

zarar görmesi geçici bir durum olsa dahi Amerikan dış politika paradigmasında bir kırılmaya işaret etmektedir. Trump, evrensel değerler ve ilkeler üzerine kurulmuş bir dış politikayla ilgilenmemekte olup bunun sinyallerini vermiştir. Trump'ın gerek 2016 gerekse de 2020 yılı seçimlerinde sıkça vurguladığı vizyonu “Önce Amerika”nın arkasında, ABD'nin yükleri üstlenmeyi diğer ülkelere bırakması yer almaktadır. Trump'a göre ABD yurttaşlarının çıkarları her zaman önce gelmelidir ancak Amerikan dış politikası ve dış ticaretinde uzun sayılabilecek bir süredir bu öncelik görmezden gelinmektedir.”¹⁸⁵

18 Aralık 2017 tarihinde ABD'nin yeni Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Trump Yönetimi tarafından açıklanmıştır. Yapılan incelemeler ve tartışmalar neticesinde belgenin Amerika'nın toplumsal refahından veya iç güvenliğinden ziyade uluslararası sistemdeki yeni görev ve rollerinin savunma, güvenlik ve dış politika eksenlerinde tutumu yer almaktadır. Belgeye göre Trump'ın güvenlik stratejisi; ABD'nin liberal çok taraflılık olarak bilinmekte olan “Büyük Amerikan stratejisini” gündeme taşıyan bir politika önermektedir. Ayrıca belge Amerikan yalnızlığını vurgulamakta olup Trump'tan önceki ABD başkanlarının ulusal güvenlik belgelerinin aksine küresel ısınmaya hiç değinmemiş olup ekonomik büyümenin önündeki engellerden biri olan enerji ajandasını eleştirmiştir.¹⁸⁶

Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi 2017'de partnerlerden ve müttefiklerden; ihtimali bulunan ortak tehditlere karşı adilane bir mesuliyet paylaşımı üstlenmeleri beklenmektedir. Günümüzde ABD, uluslararası arenada etkili bir ülke konumunda olup bu durum başat bir güç olduğunu göstermektedir. Ayrıca ABD'nin bulunduğu bu güçlü konum maliyetleri artırmaktadır. Başta askeri harcamalar olmak üzere maliyetler ekonomik bakımdan potansiyeli aşma eğilimi gösterdiğinde sorunlar başlamaktadır. Trump Dönemi'nde ABD bu durumu yaşamıştır ve ABD'nin gücünde nispi gerileme görülmüştür. Trump'ın yük paylaşım konusundaki ısrarı bu durumdan kaynaklanmaktadır ancak Trump müttefiklerine ve partnerlerine yönelik saldırgan tutum ve işbirliğine saygı duymayan yaklaşıma sahiptir. Bu durum dış politikada

¹⁸⁵ *National Security Strategy* (2017), <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (erişim 18.10.2022).

¹⁸⁶ Murat Yeşiltaş, Retorik ile Gerçeklik Arasında Trump'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/retorik-ile-gerceklik-arasinda-trump-in-ulusal-guvenlik-stratejisi/10099088>, (erişim 19.10.2022).

sorunlara sebep olmaktadır. Öte yandan Trump'ın bu üslubu müttefikleri uzlaştırmadan uzaklaştırmaktadır. Trump müttefikleriyle ilişkileri sebebiyle eleştirilmekte olup Trump'a gelen eleştirilerden bir diğeri de Trump'ın otoriter liderlere daha samimi bir politika izlemesidir. Bu tutum ABD'nin de bağlı olduğu liberal taahhütleri bölüşen hayati müttefikleri uzaklaştırmaktadır.¹⁸⁷

Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, ABD'nin uluslararası arenadaki misyon ve rolünün savunma, güvenlik ve dış politika eksenlerinde ne şekilde tanımlandığı bakımından incelenmekte ve ilgi görmekte olup Trump yönetimi tarafından yayınlanan belge ABD'nin uluslararası konumuna odaklanmıştır. ABD yönetiminin temel prensipleri Beyaz Saray kadrosuna bağlı olarak değişmemektedir. Yönetime gelenler tarafından belirlenen politikalar ve açıklanan belgelerde ABD'nin temel ilkeleri korunmaktadır. Öte yandan söz konusu politikalar Amerikan halkının değerlerini, güvenliğin sağlanması, barış, özgürlük ve refahı temel almaktadır. Özetle belgelerle amaçlanan temel olgu ABD'nin hegemonik gücünün korunmasıdır. Bu gücün korunması birincil olarak çoğulculuk esasına dayalı demokratik ve gelişmiş yapının, insan haklarına saygılı, çok kültürlü ve toplumsal değerlerin hayatta tutulmasıyla mümkündür. ABD liderliğinin uluslararası arenada devamlılığı temel olarak altı parametreye dayanmakta olup bunlar: ABD'nin toplumsal değerlerinin, toprak bütünlüğünün ve ulusal kimliğinin korunması; uluslararası arenada Amerikan liderliğinin sürmesinin ve bunun uluslararası bakımdan tanınmasının sağlanması; ekonomik gücü; bilimsel ve teknolojik gücü; askeri gücü ve son olarak savunma ve caydırıcılık gücüdür.¹⁸⁸

¹⁸⁷ *National Security Strategy* (2017), <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (erişim 18.10.2022).

¹⁸⁸ Seren, "ABD Ulusal Güvenlik", s. 6.

4. AFGANİSTAN VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

4.1. Afganistan'ın Stratejik Önemi

Afganistan, tarihsel, coğrafi, siyasi, kültürel ve stratejik olarak Orta Asya'nın bir parçası olan dağlık bir ülkedir. Dinî, siyasi ve coğrafi özellikleri nedeniyle hem Güney Asya hem de Batı Asya'nın bir parçasıdır. Çin, Pakistan, İran, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan; Afganistan ile komşu olan ülkelerdir. Coğrafya ve tarihi serüveni, Afganistan'ı parçalanmış bir manzara haline getirmiştir. Ülkenin çöl ve dağlarla kaplı coğrafyası, birçok imparatorluk hevesini sona erdirmiştir. Afganistan'ın yüzölçümü 652,200 km²'dir. Afganistan'ın kuzey ve güney kısımları, Hindikuş Dağları tarafından sarmalanmıştır. Kuzeydoğuda yer alan Pamir dağları, Tacikistan, Afganistan ve Çin arasındaki kavşaktır. Doğuda, ünlü Hayber geçitleri gibi Süleyman dağlarındaki geçitler Hint alt kıtasına erişim sağlamaktadır.¹⁸⁹

Afganistan'ı daha iyi anlayabilmek adına etnik yapısına baktığımızda ise; Afganistan, ülkenin etnik, dini ve dilbilimsel çeşitliliğinin karmaşıklıklarına bağlı olarak birleşik bir devlet oluşturma ve milliyet üzerinde tutarlılık sağlama konusunda siyasi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Afganistan'ın 5 büyük ve düzinelerce küçük etnik gruptan oluştuğunu söylemek mümkündür. Etnisiteyi inelediğimizde;

Peştunlar, dünyanın en büyük kabile topluluklarından biri olarak bilinirler. "Akrabalık, kabilenin sosyal organizasyonlarında önemli bir faktördür, ancak Peştunlar, bu eski bağın geçmişte olduğu kadar değerli olmadığını kabul etmektedirler. Peştunlar, Afganistan'ın güney ve doğu bölgelerinde yoğunlaşmış olup ülkenin en büyük etnik grubunu oluştururlar ve toplam nüfusun "yüzde 50 ila 54"ünü kapsarlar. 18. yüzyıldan bu yana egemenlikleri mevcuttur. Ana kabile birlikleri Durrani ve Ghilzai'dir ve toprakları ülkenin güneyine ve doğusuna kadar uzanmaktadır. İki kabile arasında düşmanlık vardır. Peştunların diğer önemli kabileleri Mohmand, Afridi ve Yusufzai'dir. Peştunlar, toplumunda sıkı bir rol ayrımıyla tanınırlar, kadınlar genellikle evlerinin içinde izole edilmiş durumdadırlar. Sovyet işgalinin ve beraberinde getirdiği

¹⁸⁹ Abdullah Fahimi, Paul Upham, ve Sybille Münch, "Afghanistan's Energy Sociotechnical Imaginaries: Alternative Visions in a Conflict Zone", *Political Geography* 98 (01 Ekim 2022): 102657, <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102657>.

kabileler arasındaki siyasi bölünme ve diğer etnik grupların güçlenmesi sonucunda, Peştunların Afgan toplumundaki rolü ve ortaya çıkan güç yapısı azalmıştır.¹⁹⁰

Tacikler, daha iyi eğitimli ve yetenekli olan Tacikler, Peştunlardan sonra ikinci en büyük etnik gruptur ve nüfusun %26 ila %30'unu kapsar. Sovyet savaşı ve Afganistan'daki Peştunlarla yaşanan iç savaş, Taciklerin daha rahat hareket edebilmelerine ve daha ön planda olmalarına neden olmuştur.¹⁹¹

Özbekler, etnik bir grup olarak, Özbekler Hindu Kuş dağları ile Amu Derya'nın ötesindeki Orta Asya bölgesi arasında önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Toplam nüfusun yaklaşık %8'ini oluşturan Özbekler, Afganistan'daki en küçük etnik gruplardan biridir. Orta Asya'daki Rus ordularından ve ardından Sovyet güçlerinden kaçan mülteciler ve savaşçılar olarak gelmişlerdir. Özbekistan halkıyla birçok ortak yanları olmasına rağmen, ikinci dil olarak Dari konuşmaktadırlar.¹⁹²

Hazaralar, 13. yüzyılda Cengiz Han'ın ordularının bir parçası olarak gelmişlerdir. Hazaracat bölgesinde yerleşmişlerdir ve Dari veya Farsça'yı dilleri olarak benimsemişlerdir. Ülkenin en yoksul ve en dışlanmış etnik topluluğudurlar. Hazaralar, köken olarak göçebe bir halk ve Moğol soyundan gelmektedirler. Zenginlikten yoksun ve dağlık alanlara sürülmüşlerdir. Şii Müslümanlardır ve bu nedenle İran ile belirli bir bağları vardır. Hazaralar, Farsça'nın bir lehçesini konuşurlar ve ülkenin nüfusunun %9'unu oluştururlar.¹⁹³

Aymaklar, batıdaki Herat ile doğudaki Hazaracat'ın yüksek platoları arasındaki bölgelerde bulunmaktadırlar ve yarım milyondan civarı bir nüfusa sahiptirler. Ayrıca 4 klanla ayrılırlar; Camşedi, Teymani, Teymuri ve Firozkohi bu klanlardır.¹⁹⁴

Türkmenler, Nuristanlılar ve Beluçlar, toplam nüfusun %4'ünü oluştururlar. Türkmenler, Türkmenistan sınırları boyunca komşu olan insanlarla sınır, etnisite ve dil paylaşmaktadırlar. Nuristanlılar, Pakistan'ın kuzeybatısında yer alan Kafiristan bölgesindeki “Kafirlerle” kültür ve tarih paylaşmaktaydılar. Ancak 19. yüzyılın

¹⁹⁰ Akhbarshah Khawarnasab ve Mücahit Avcı, “Afganistan’da Etnik Gruplar ve Siyasal Yapı” *Ethnic Groups and Political Structure in Afghanistan*, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28/1, (2023), s. 133.

¹⁹¹ Muhammad Saleem Mazhar, Samee Ozair Khan, ve Naheed S Goraya, “Ethnic Factor in Afghanistan”, *Journal of Political Studies; Lahore*, 19/2, (2012), s. 100.

¹⁹² Mazhar, Khan ve Goraya, “Ethnic Factor”, s. 101.

¹⁹³ Khawarnasab ve Avcı, “Afganistan’da Etnik Gruplar”, s. 135.

¹⁹⁴ Mazhar, Khan ve Goraya, “Ethnic Factor”, s. 101.

sonlarında İslam'ı kabul ettiklerinde, bölge Nuristan olarak yeniden adlandırılmıştır. Beluçlar ise Pakistan'ın Belucistan eyaletindeki insanlarla ortaklık paylaşırlar.¹⁹⁵

Afganistan'da etnik denge çoğunluk ve azınlık grupları ile sağlanmıştır. Bu denge kavramı, etnik gruplar arasındaki ilişkilerin senkronizasyonu, simetrisi ve kalıcılığı temelinde oluşmaktadır. ve herhangi bir "toplumsal, ekonomik veya siyasi tarafsızlık" açısından değil, gerçek sosyal durumda nadiren uygulanabilmektedir. Afgan devletinin kökeni kabul edilen Peştun grupları, iki yüzyıldan fazla süren bir zaman diliminden beridir devletin üst yapısına hakim olmuşlardır. Afgan yöneticileri, etnik köken olarak Peştun olsalarda Afganistan ve Pakistan sınırlarındaki Peştunların ulusal dili olan Peştu dilinin yanı sıra sosyal etikleri, gelenekleri ve dilleri de benimsemişlerdir. Farsça dilini benimsemişlerdir fakat yerel ağız ve tonlama farkıyla bu dil Dari olarak bilinmektedir.¹⁹⁶

Çeşitli etnik unsurlara sahip olan Afganistan'ın tarihi, dış güçlerin müdahaleleriyle doludur. Afganistan, Orta Asya, Batı Asya ve Güney Asya arasında bir kavşak noktadadır. Orta Asya, Batı Asya ve Güney Asya'nın jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik önemi, bölgesel, bölge dışı ve büyük güçler arasında Afganistan'ın önemini arttıran ve güç projeksiyonunun bu coğrafyaya yönelmesine sebep olmaktadır. Güçlü devletlerin ana amacı, ticaret yolları, petrol ve doğal gaz kaynakları üzerinde kontrolü sürdürmektir. Afganistan'ın önemli miktarda nadir toprak elementleri rezervine sahip olduğu bir gerçektir. Tahmini olarak, Afganistan'ın Helمند vilayetinde yaklaşık 1 milyon metrik ton nadir toprak elementi kaynağı olduğu düşünülmektedir. Bu toprak metalleri, İHA'lar, türbinler, elektrikli araçlar ve diğer gelişmiş teknoloji ekipmanlarının yapımında kullanılmaktadır. Bugün enerji güvenliği ihtiyaçları nedeniyle boru hatları, demiryollarının 19. yüzyılda önemli olduğu gibi önemli bir rol oynamaktadır, demiryolların ticaret ortaklarını birbirine bağlamasının ve bölgeleri kalkındırmasının devamı niteliğindedir. TAPI (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan) projesi bu konuda önemli bir örnektir. Afganistan'ın denize açılan bir kapısının olmamasından dolayı ticaretinin ve sınır

¹⁹⁵ Carol J. Rhipenburg, "Ethnicity and civil society in contemporary Afghanistan", *The Middle East Journal*, 59/1 (2005), s. 36.

¹⁹⁶ Muhammad Fahim Khan, Sajid Ali, ve Hashmat Ullah, "Ethnic Conflict and the Political Instability in Afghanistan", *Pakistan Journal of International Affairs*, 4/2, (2021), s. 420.

güvenliğinin ivmesi komşu ülkelere bağlıdır.¹⁹⁷ Bununla birlikte elektrik nakil projesi olan CASA 1000'da 2007 yılında başlatılmış olup bölgesel bağlantı projesi niteliğiyle, Orta Asya ile Güney Asya arasında elektrik ticaretini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu proje, Kırgızistan ve Tacikistan'daki fazla enerji kaynaklarının Afganistan üzerinden Pakistan'a ihracatını sağlayarak güç iletim hattı inşa ederek gerçekleşmektedir. Hat, Kırgız Cumhuriyeti'ndeki Datka'dan başlayıp Tacikistan, Afganistan ve nihayetinde Pakistan'ın Peşaver şehrinde sona ermektedir.¹⁹⁸

Bu proje, Orta Asya ve Güney Asya'nın iki bölgesi arasında işbirliğini teşvik etmesi ve katılımcı ülkeler için ekonomik faydalar sağlaması açısından önemlidir. Pakistan, özellikle yaz aylarında elektrik talebinin arttığı dönemlerde ciddi elektrik sıkıntısı yaşamaktadır. Diğer yandan, Kırgızistan ve Tacikistan yaz aylarında fazla hidroelektrik enerjisine sahiptir. Pakistan, daha ucuz elektrik ithal ederek enerji ihtiyacının bir kısmını karşılayacak ve elektrik satışı yaparak gelir elde edebilecektir. Bu projeden elde edilen gelir, Kırgızistan'ın enerji sektörüne "önemli bir katkı" olarak değerlendirilmektedir. Bu projeden Kırgızistan'ın yıllık gelirinin 40-55 milyon ABD doları civarında olması tahmin edilmektedir. Bu projeden elde edeceği gelire Tacikistan, daha fazla hidroelektrik altyapı inşa etmeye yatırım yapabilme kapasitesine sahip olacaktır. Zira Tacikistan, su kaynakları açısından zengin bir ülke olarak daha fazla hidroelektrik enerjisi üretme potansiyeline sahiptir ve bu da uzun vadede Güney Asya'ya daha fazla hidroelektrik enerjisi ihraç ederek Tacikistan'ın ekonomik gelişimine katkı sağlayacaktır. Afganistan ise bu projeden çifte şekilde faydalanacaktır. Afganistan, transit vergisi olarak yıllık toplam 26 milyon ABD doları alacak ve ihracat edilen toplam 13.000 megavatlık elektriğin 300 megavatını tüketerek elektrik enerjisi sağlayacaktır. Projenin Afganistan ayağının temeli 2020 yılında atılmıştır.¹⁹⁹

Bir diğer proje olan Trans-Afganistan Ulaşım Koridoru Projesi ise diğer projeler gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından, ülkede göreceli

¹⁹⁷ Clayton Thomas, "Afghanistan: Background and U.S. Policy", https://www.everycrsreport.com/files/20190718_R45818_f33fa5bb446aabfc4238b1ae8f604fcfc33b5415.pdf, (erişim 06.03.2023).

¹⁹⁸ TRT Avaz, "CASA-1000 yüksek gerilimli elektrik hattı projesinin Kırgızistan ayağına başlandı" <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/casa-1000-yuksek-gerilimli-elektrik-hatti-projesinin-kirgizistan-ayagina-baslandi/6068c13101a30a25a8cd8a14>, (erişim 07.03.2023).

¹⁹⁹ TRT Avaz, "CASA-1000 yüksek gerilimli elektrik hattı".

güvenlik ve istikrarın sağlanması, çeşitli projelerin uygulanması için teşvik edici olmuştur. Bu projelerden biri, Trans-Afganistan Ulaşım Koridoru'dur. Söz konusu koridor, Özbekistan ile Pakistan arasında Afganistan üzerinden en kısa coğrafi bağlantının kurulmasını sağlayacaktır. Ayrıca, Tirmiz-Mazar-ı Şerif-Kabil-Peşaver güzergahı sayesinde hem Özbekistan, Orta Asya hem de Afganistan, en kısa rota üzerinden okyanuslara ulaşabilecektir.²⁰⁰

Bu proje gerçekleştirilmesi konusunda Özbekistan ve Pakistan güçlü bir irade göstermiştir. Tarafların Afganistan politikaları da Trans-Afganistan Ulaşım Koridoru'nun uygulanma fikrinden güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Çünkü Özbekistan ve Pakistan arasında kurulacak güçlü bağlantı, sadece iki devletin ve Afganistan'ın değil, aynı zamanda Orta ve Güney Asya'nın başarılarını da artıracaktır. Bu nedenle, Afganistan'a karşı kazan-kazan temelinde bir pragmatik dış politika uygulanmaktadır. Bu bağlamda, proje finansmanı için çeşitli adımlar atılmakta ve kaynaklar aranmaktadır. Ancak, proje kaderiyle ilgili hem finansman sorunu hem de Afganistan'daki tehdit unsurları nedeniyle belirsizlikler olduğu da aşıkardır. Bununla birlikte, son bir gelişme, proje'nin yavaş ancak kararlı bir şekilde devam ettiğini göstermektedir. Çünkü 13 Mayıs 2023 tarihinde bir açıklama yapan Özbekistan Demiryolları, Taşkent'te bir proje koordinasyon ofisi açılacağını duyurmuştur. Açıklamaya göre, ofisin ana işlevi, Özbekistan, Afganistan ve Pakistan arasında yakın işbirliği kurarak fizibilite çalışmalarını geliştirmek, demiryolu inşaatını hızlandırmak ve önlemleri koordine etmektir.²⁰¹

Görüldüğü gibi, Trans-Afganistan Ulaşım Koridoru çerçevesinde üç devletin de çeşitli hedefleri ve çıkarları bulunmaktadır. Yeni pazarlara ulaşmak, ekonomik kalkınmalarını sağlayacak ilişkiler kurmak, enerji ticaretini kolaylaştırmak, jeopolitik kazanımlarını artırmak, yeni ekonomik gelirler elde etmek ve istihdam sağlamak gibi önceliklerinin olduğu söylenebilir. Ancak, söz konusu proje sadece üç devletle sınırlı değildir. Genel olarak, Trans-Afganistan Ulaşım Koridoru üzerine çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Ancak atılan adımlar, projenin yavaş da olsa gerçekleştirileceğini göstermektedir. Bu noktada, projede teşvik edici bir rol oynayan başlıca aktörler

²⁰⁰ Ankasam, “Trans-Afgan Ulaştırma Koridoru’nda Yaşanan Gelişmeler ve Afganistan”. <https://www.ankasam.org/trans-afgan-ulastirma-koridorunda-yasanan-gelistmeler-ve-afganistan/> (erişim 17.03.2023).

²⁰¹ Ankasam, “Trans-Afgan Ulaştırma Koridoru’nda”.

Özbekistan ve Pakistan'dır. Afganistan ise sınırlı siyasi ve ekonomik kapasitesine rağmen koridora destek vermektedir. Koridorun gerçekleşmesinden başlıca fayda sağlayacak olan ülkeler Özbekistan, Afganistan ve Pakistan olacaktır. Bununla birlikte, diğer Orta Asya ülkeleri, Rusya ve Körfez ülkeleri de önemli kazançlar elde edecektir. Projenin kapasitesinin artırılması ve etkilediği ülkelerin sayısının artması, siyasi ve ekonomik kapasitesini artırmaya çalışan Afganistan için büyük bir fayda olacaktır. Paralel olarak, Afganistan'ın diğer bölgesel projelere daha güçlü bir şekilde katılması da mümkün olacaktır. Bundan dolayı Afganistan'ın komşularına göz gezdirmek tezin bütünlüğü için faydalı olacaktır:

Çin: Afganistan, ABD'nin çekilmesi nedeniyle stratejik ve jeoekonomik açıdan Çin'in ilgisini çekmektedir ve Çin'in etkisi bu bölgede giderek artmaktadır. Afganistan, Çin için diplomatik bir önceliktir çünkü Yeni İpek Yolu projesi için Afganistan önemli bir kavşak durumundadır. Afganistan, Çin'in "her yönlü diplomasi" stratejisine ideolojik olmayan bir yaklaşımla önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Bu strateji, Çin'in diplomatik, stratejik ve ekonomik politikalar dahil olmak üzere birçok bölgedeki devletleri kapsayan politikalarıyla gerçekleştirilmektedir. 11 Eylül saldırılarından bu yana, Çin'in Afganistan politikaları, ticaret ve kalkınma yardımı ile stratejik konular arasında ayırım yapma çabalarını içermiştir. Bu çabalar, Pekin'e önemli dış politika kazanımları sağlamıştır. Ancak, Batılı müdahalenin üzerinden 10 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen, Afganistan'daki iç güvenlik sorunları ve geri kalmışlık hala yaygındır. Ülke, sadece ABD tarafından değil, aynı zamanda Hindistan ve Pakistan tarafından da büyük ilgi görmektedir.²⁰²

2014 yılında, Çin'in Kabil ile yürüttüğü her yönlü diplomasi, daha belirgin bir pragmatizme yerini bırakmaya başlamıştır. Bu pragmatik yaklaşım, Çin'in Afganistan ile ilişkilerini daha çok ekonomik çıkarlarına dayandırma eğilimini yansıtmaktadır. Çin, Afganistan ile enerji kaynaklarına erişim, ticaret potansiyeli ve bölgesel istikrar gibi konular üzerinde odaklanmaktadır. Bu şekilde, Çin, Afganistan'da daha aktif bir rol oynamayı hedeflemekte ve dış politika açısından kazanımlar elde etmek istemektedir. Bu ilginin önemli bir sebebi Afganistan'ın sahip olduğu zengin yer altı kaynaklarıdır. Ekim 2011'de Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Saripul eyaletinde bulunan ve toplamda yaklaşık 80 milyon varil petrol içerdiği tahmin edilen Kashkari,

²⁰² Gerald Segal, "China and Afghanistan", *Asian Survey* 21, 11, (1981), s. 1159.

Bazarkhami ve Zamarudsay petrol sahalarının araştırılması için bir petrol geliştirme anlaşması imzaladığını duyurmuştur. Bu anlaşmayla birlikte, Çin, Avustralya ve Kanada gibi Batılı rakiplerini geride bırakarak Afganistan'daki çıkarlarını korumayı başarmıştır. Anlaşmanın şartlarına göre, CNPC projede %75 hisseye sahip olacak ve Afganistan hükümeti, petrol gelirlerinden elde edilen telifler, vergiler ve harçlar yoluyla 10 yıl içinde yaklaşık 5 milyar dolar kazanacaktır. Afganistan'daki fosil yakıt tahminleri, araştırma eksikliği nedeniyle hala tartışmalı olmasına rağmen, Amerikan rakamlarına göre, ülkedeki petrol rezervlerinin yaklaşık 1,6 milyon varil ve doğal gaz rezervlerinin 444 milyar metreküp olduğu belirtilmektedir. Bu anlaşma, Çin'in Afganistan'daki enerji kaynaklarına erişim ve enerji güvenliğini sağlama stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. CNPC'nin yatırımı, Çin'in enerji talebinin karşılanmasına katkıda bulunması ve aynı zamanda Afganistan'ın ekonomik kalkınmasına da destek olmasından dolayı oldukça önemlidir.²⁰³

Pakistan: Güvenlik ve ekonomik çıkarları nedeniyle Pakistan, Afgan Barış sürecinde önemli bir aktör olmak için büyük bir ilgi göstermektedir. Pakistan'ın Afganistan'daki öncelikleri genel olarak bu bölgede Hindistan etkisini önlemek ve bu koşullarda Taliban rejimini desteklemektir çünkü Taliban ideolojik olarak güvenilir ve Hindistan'ın bu bölgedeki artan etkisine karşı askeri olarak dirençlidir. Orta Asya'ya kadar ekonomik ve enerji güvenliği bağlantıları kurmak, Hindistan ile yaşanan karşı karşıya durumda stratejik olarak Afganistan'ı kullanmak, Pakistan tarafından eğitilen aşırı gruplara güvenli bir sığınak oluşturmak için Pakistan'ın istihbarat teşkilatının Taliban ve El-Kaide ile bağlantısı olduğu öne sürülmektedir.²⁰⁴

İran'ın Batı Asya'da jeopolitik bir aktör olarak önemi kesinlikle büyüktür. İran, bölgedeki mezhepsel ve ideolojik farklılıklarla birlikte Şii nüfusunun yoğunluğuyla dikkat çeken bir ülkedir. İran, Sünni nüfustan daha fazla Şii nüfusa sahip olmasıyla öne çıkmaktadır. Afganistan ile İran arasındaki ilişkiler karmaşıktır. İki ülke sınırdaş olmakla birlikte mezhepsel ve ideolojik farklılıkların ilişkilere etkisi göze çarpmaktadır. Tahran-Taliban rekabeti, İran İslam Cumhuriyeti ve "İslami Emirlikler" arasındaki rekabet olarak ifade edebilir. İran, ABD'yi bölgedeki istikrarsızlığın en

²⁰³ Segal, "China", s. 1160.

²⁰⁴ Abdullah Fahimi, Paul Upham, and Sybille Münch. "Afghanistan's energy sociotechnical imaginaries: Alternative visions in a conflict zone", *Political Geography* 98, (2022), s. 102.

büyük tehdidi olarak görmektedir. İran, ABD'nin Afganistan'daki askeri varlığına karşı çıkmıştır ve Amerikan birliklerinin bölgeden çekilmesini talep etmiştir. İran, bölgede jeopolitik ve jeoekonomik etkisini artırmak için Çin ve Rusya gibi ülkelerle iş birliği yapma eğilimindedir.²⁰⁵

Türkmenistan, Afganistan'ın kuzeybatı sınırı boyunca yer almaktadır. Türkmenistan hükümeti, Afganistan'ın yasadışı afyonun %90'ını üretmesi nedeniyle bu ülkeden gelen uyuşturucu sevkiyatını durdurmak için çaba gösterilmesini beklemektedir. Ayrıca, Türkmenistan, Afganistan ile ekonomik bağlantılara da ilgi duymaktadır. Bu süreçte Türkmenistan, sürekli olarak Afganistan'a enerji sağlamak ve büyük indirimlerle enerji temin etmektedir. Türkmenistan, dünyadaki en büyük gelişmemiş petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir ve Trans-Afgan doğal gaz boru hattı aracılığıyla doğal gazı Hindistan'a, Afganistan ve Pakistan üzerinden tedarik etmektedir.²⁰⁶

Özbekistan'ın Afganistan'da merkezileşmeden ve devamlılıktan çıkarı genellikle iki yönlüdür. İlk olarak, Özbekistan Devlet Başkanı Şavkat Mirziyoyev, Mart 2018'de "Güvenli Afganistan, güvenli Özbekistan demektir" şeklinde ifade etmiştir. İkinci olarak, Özbekistan, Afganistan'da daha büyük bir ekonomik rol oynamayı hedeflemektedir. Ülke, Güney Asya ve Orta Doğu'daki deniz limanlarına erişimi olan uluslararası ulaşım koridorlarıyla bağlantı kurmak için ekonomik projelere ilgi duymaktadır.²⁰⁷

Tacikistan'ın Afganistan'a bakış açısı güvenlik ve ekonomik noktalarda yoğunlaşmaktadır. Afganistan, gayriresmi afyon üretiminin %90'ından fazlasından sorumludur ve bu narkotik ürünler, Tacikistan'ın da dahil olduğu Orta Asya ülkeleri aracılığıyla dünya geneline tedarik edilmektedir. Tacikistan, 2008 yılında İran ve Afganistan ile birlikte Farsça konuşan Üçlü Ekonomik Konseyi'ni oluşturarak ulaşım bağlantılarını -karayolu ve demiryolu- ve bu üç ülke arasındaki ticareti geliştirmeye yönelik çabalarını arttırmıştır. Ayrıca, Afganistan'ın kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamak için Tacikistan'dan enerji ithal etme yolunu tercih etmesi Tacikistan

²⁰⁵ Fahimi, Upham ve Münch, "Afghanistan's Energy", s. 103.

²⁰⁶ Saadatullah Ahmadzai and Alastair Mckinna, "Afghanistan electrical energy and trans-boundary water systems analyses: Challenges and opportunities", *Energy Reports* 4, (2018), s. 438.

²⁰⁷ Kuralay Baizakova and Zhulduz Baizakova, "Connect Central Asia: Role of Afghanistan", *Public Administration and Regional Studies*, 2, (2014), s. 99.

açısından önem arz etmektedir. Tacikistan, Afganistan'daki güvenlik sorunlarıyla mücadele etmek ve bölgesel ekonomik iş birliğini geliştirmek için çaba sarf etmektedir.²⁰⁸

Rusya'nın başlıca güvenlik endişesi, Orta Asya'da radikalleşmenin yükselmesidir. Bir diğer tehdit ise , yasadışı uyuşturucu ticaretidir. Rusya, ekonomisini canlandırmak ve uluslararası alanda itibarını yeniden kazanmak için çaba göstermektedir. Bu bağlamda, Rusya, Orta Asya'nın önemli bir rol oynayacağı tek bir ekonomik bölge oluşturmayı hedeflemektedir. Afganistan'ın potansiyel var olan tehditleri, her zaman birliğin ekonomisine zarar verme ihtimali taşıyacaktır. Ayrıca, Afganistan mineral kaynakları açısından zengindir ve keşfedilmemiş trilyonlarca dolar değerinde mineral yatakları bulunmaktadır. Afganistan'daki değerli yer altı kaynaklarının Rus ekonomisi için önemi büyüktür ve Rusya bu kaynakların çıkartılması ve işletilmesi konusunda avantaj yakalayabilmek adına, Çin ve İran ile işbirliği yapmaktadır.²⁰⁹

Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan'ın jeopolitik ortamını etkileyen en etkili ve belirleyici ülkelerden biridir. Afganistan'ın 1979'dan itibaren Amerikan jeopolitik çıkarlarının odağı haline gelmiştir. Amerika, SSCB'nin müdahalesine karşı Mücahitlere silah ve lojistik destek sağlayarak önemli bir rol oynamıştır. Ancak 11 Eylül terör saldırıları sonrasında, Bush yönetimi ve NATO, Afganistan'da küresel teröre savaş ilan etmiştir. ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesinden önce dünyaya deklare ettiği hedefler, ABD'ye ve müttefiklerine yönelik bir terör saldırısını engellemek ve terörün ABD'yi, diğer yerlerdeki insanları ve varlıklarını tehdit etmesinden kaçınmaktır. Ayrıca, Afganistan'ın topraklarının dünya çapında terörizmi desteklemek için kullanılmasını engellemektir. ABD'nin Afganistan'daki diğer çıkarları, bölgesel güç dengesini korumaktır ve Çin, İran ve Rusya'nın Güney Asya, Orta Asya ve petrol zengini Batı Asya'daki etkisini sınırlamak ve engellemektir.²¹⁰

4.2. Taliban Hareketi

Taliban Hareketi, 1993-1994 yıllarında, çoğunlukla kırsal, Peştun kökenli Afgan Sünni Müslüman din adamları ve öğrencileri tarafından kurulmuştur. Kurucuların

²⁰⁸ Rüştü Kaya ve Erdal Bayar, "Afganistan'da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği." *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (2022), s. 156.

²⁰⁹ Kaya ve Bayar, "Afganistan'da Taliban", s. 149.

²¹⁰ Kaya ve Bayar, "Afganistan'da Taliban", s. 152

birçoğu eski Sovyet karşıtı savaşçılar olarak bilinen mücahitlerdir. Sovyetlerin 1989'da geri çekilmesi ve ardından 1992'de Sovyet destekli Afgan hükümetinin çökmesiyle birlikte mücahit partileri arasında bir iç savaş başlamıştır. Bu iç savaşta hayal kırıklığına uğrayan ve aradıklarını bulamayan eski savaşçılar, Taliban'ın temelini oluşturmuştur. Hareketin birçok üyesi, Pakistan'daki medreselerde eğitim görmüş ve kendilerini mücahitlerden ayırtırmak için Taliban adını seçmiştir. Taliban, Arapça talib kelimesinin çoğulu olup "İslam öğrencisi" anlamına gelir.²¹¹

Taliban'ın inançları ve uygulamaları, Afganistan'ın karmaşık etnik yapısının bir bölümünü temsil eden ve geleneksel olarak Afganistan'ı yöneten Peştun kabile geleneğinden türemiş ve uyumlu hale gelmiştir.

Taliban, Sovyet sonrası işgal dönemindeki Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani yönetimini zayıf, yolsuz ve Peştun karşıtı olarak değerlendiriyordu. Mücahit gruplar arasındaki dört yıllık iç savaş (1992-1996), Taliban'a geniş halk desteği sağladı çünkü yolsuzlukla mücadele edebildikleri ve daha iyi bir istikrar sağlayacakları halk tarafından düşünülüyordu. Zalmay Halilzad, daha sonra Afganistan'a Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi ve Afganistan Uzlaşma Özel Temsilcisi olarak atanacak olan, 2016 yılında kaleme aldığı anılarında, "Ben de birçok kişi gibi Taliban konusunda başlangıçta iyimserdim" şeklinde yazmıştır. Taliban, Kasım 1994'te güneydeki Kandahar şehrini ele geçirmiş ve ülke genelinde silahlı kampanyalar başlatmıştır; bu kampanyalar, 27 Eylül 1996'da Kabil' in ele geçirilmesiyle başarılı olarak sonuçlanmıştır. Taliban'ın bu kampanyalarda Pakistan'dan doğrudan önemli miktarda askeri destek aldığı bilinmektedir.²¹²

Taliban, kontrol ettikleri bölgelerde katı bir şerri yönetim sistemine sıkı bir şekilde bağlı durarak bir yönetim tahsis etmiştir ve bu anlayışla, halka yönelik sert cezalar, hatta halka açık infazlar gibi katı uygulamalarıyla uluslararası ve yerel destekleri hızla kaybetmiştir. Televizyon, Batı müziği, dans gibi şeyler gibi unsurlara yasaklar getirmişlerdir. Kadınları okula gitmekten veya genel olarak evin dışında çalışmaktan men etmiş ve varsayımsal zina suçlamalarıyla kadınları halka açık bir şekilde idam etmiştir. Mart 2001'de Taliban, Bamiyan şehri üzerindeki tepelere oyulmuş altıncı

²¹¹ Antonio Giustozzi, "The Taliban Beyond the Pashtuns", *The Afghanistan Papers*, Waterloo: The Centre for International Governance Innovation, 2010, s. 8.

²¹² Barnett R. Rubin, "Afghanistan under the Taliban", *Current History*, 98/625, (1999), s. 79.

yüzyıl Budist heykellerini yıkarak uluslararası toplumun tepkisine neden olmuştur. Taliban, bu heykelleri ve ziyaret edenleri putperestlikle suçlamış ve İslami normlara aykırı olduğunu ifade etmiştir.²¹³

Taliban'ın tezin önceki bölümlerinde de açıklandığı üzere El Kaide lideri Usame bin Ladin'e barınak sağlaması, sonunda Taliban'ın uluslararası görünüşünü ve ilişkilerini etkileyen merkezi bir konu haline gelmiştir. Daha önce mücahitlere yardım etmek için finansman ve organizasyon faaliyetlerinde bulunan bir kişi olan Bin Ladin, 1996 yılında Sudan'dan Afganistan'a taşınmıştır. Bin Ladin, Taliban ile ittifak kurmuş; bu ittifakta Bin Ladin, Taliban'a mali yardım sağlamış ve ülkenin tamamen ele geçirilmesi için askeri destek sunmuştur. Bunun karşılığında Taliban, El Kaide üyelerine ve eğitim kamplarına güvenli bir sığınak sağlamıştır. Afganistan'daki El Kaide kamplarında 10.000'den fazla savaşçının eğitim görmüş olabileceği tahmin edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Bill Richardson, Nisan 1998'de Kabil'i ziyaret etti ve bu, on yıllardır böyle bir ziyareti gerçekleştiren en üst düzey Amerikalı yetkili oldu. Richardson, Taliban'a Bin Ladin'i sınır dışı etmelerini talep ettiğinde, grup onun nerede olduğunu bilmediklerini belirtti. Taliban, Bin Ladin'in Amerika Birleşik Devletleri için bir tehdit oluşturmadığını iddia etmiştir.²¹⁴

1998 yılı Ağustos ayında, El Kaide'nin Afrika'daki Amerika Birleşik Devletleri büyükelçiliklerine düzenlediği saldırılara yanıt olarak, Amerika Birleşik Devletleri seyir füzeleriyle Afganistan'daki El Kaide hedeflerine saldırmıştır. Ancak bu saldırılar, ne Bin Ladin'in öldürülmesini sağlayabilmiş, ne de Taliban'ı onu sınır dışı etmeye ikna edebilmiştir. ABD, Taliban'ı Bin Ladin'i sınır dışı etmeleri için Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkeler üzerinden ikna etmeye çalışmış ancak bu çabalar başarısız olmuştur. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşmiş Milletler, Taliban'a yaptırımlar uygulayarak geri adım atmaya zorlamış ancak Taliban liderliği ise bu yaptırımlardan pek etkilenmemiştir; Bin Ladin ile ilişkileri zaman zaman gergin olsa da temelde derin ve kişisel bir bağları vardı ve bu bağlar ekonomik olarak Taliban'ı rahatlatıyordu.²¹⁵

²¹³ Dire Tladi and Gillian Taylor, "On the Al Qaida/Taliban Sanctions Regime: Due Process and Sunsetting", *Chinese Journal of International Law*, 10/4, (2011), s. 775.

²¹⁴ Tladi ve Taylor, "On the Al Qaida", s. 777.

²¹⁵ Amalendu Misra, "The Taliban, Radical Islam and Afghanistan", *Third World Quarterly*, 23/2, (2002), s. 579.

2001 yılında, El Kaide mensupları 11 Eylül'de Amerika Birleşik Devletleri'nde bir dizi terör saldırısı gerçekleştirmiş ve yaklaşık 3.000 kişinin ölümüne neden olmuştur. Bu olayın ardından, 20 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George W. Bush, Kongre'nin ortak oturumu önünde yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında Taliban'a çağrıda bulunmuş; Bush, Taliban'a El Kaide liderlerini teslim etmelerini, terörist eğitim kamplarını kalıcı olarak kapatmalarını ve Amerika Birleşik Devletleri'ne bu kamplara erişim sağlamalarını talep etmiştir. Aksi takdirde, Taliban'ın da aynı kaderi paylaşacağını belirtmiştir. Ancak Taliban liderleri, Bin Ladin'in konukları olduklarını iddia ederek ve saldırılara dahil olduklarına dair yeterli kanıt olmadığını öne sürerek talebi reddetmiştir.²¹⁶

11 Eylül saldırısının sorumlularına ve onlara yardım eden veya barınak sağlayanlara karşı kullanılacak askeri güç için verilen yetkilendirme (AUMF) uyarınca, ABD'nin Afganistan'daki askeri harekatı 7 Ekim 2001 tarihinde başlamıştır. Ülke genelinde Taliban hedeflerine hava saldırıları düzenlenmiş ve anti-Taliban ,Kuzey İttifakı olarak bilinen, birliklerine yakın hava desteği sağlanmıştır. Sınırlı sayıda Amerikan Özel Kuvvetler, Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) paramiliter güçleri ve konvansiyonel kara birlikleri, Afganistan'a gönderilmeye başlanmış ve bu sevkیاتların ardından, 13 Kasım'da Taliban, Kabil'i terk etmiş ve Kabil kısa sürede ABD destekli Afgan güçleri tarafından geri alınmıştır.²¹⁷

Kasım 2001'in sonlarında, Taliban güçleri Kandahar'da son kalelerinde savaşıırken, Birleşmiş Milletler (BM) Afganistan muhalefet liderlerini Almanya'nın Bonn şehrinde bir araya getirmiş ve geçici bir hükümet oluşturmak amacıyla bir toplantı düzenlemiştir. Taliban, bu görüşmelere dahil edilmemiş ve Afgan muhalefet liderleri Hamid Karzai'yi ülkenin geçici lideri olarak seçmiştir. Taliban lideri Molla Muhammed Ömer ve ekibi, Aralık 2001'de Karzai'yi tanımaya ve silahlarını bırakarak Kandahar'ı Afgan muhalefet güçlerine teslim etmeye yönelik bir teklifte bulunmuş, karşılığında ise evlerine dönmelerine izin verilmesini istemiştir. Ancak hemen

²¹⁶ Misra, "The Taliban, Radical", s. 582.

²¹⁷ Christopher Michaelson, "The Security Council's Al Qaeda and Taliban Sanctions Regime: 'Essential Tool' or Increasing Liability for the UN's Counterterrorism Efforts?", *Studies in Conflict & Terrorism*, 33/5, (2010), s. 448.

ardından Afganistan'da bazı Taliban liderleri tutuklanmış ve gözaltına alınmış, kalanlarının çoğu ise Pakistan'a kaçarak orada sığınmışlardır.²¹⁸

ABD yetkilileri, 1 Mayıs 2003 tarihinde Afganistan'da büyük çaplı çatışma operasyonlarının sona erdiğini açıklamıştır. Ancak açıklamaya ek olarak "ülkenin bazı bölgelerinde direniş noktalarının hala var olduğunu" belirtilmiştir. 2005 yılında, dağınık Taliban güçleri güney ve doğu Afganistan ile Pakistan'da yeniden toplanmaya başlamış ve Pakistan güvenlik ve istihbarat birimleri tarafından desteklenmiştir. 2006 yılına gelindiğinde, Taliban güçleri ABD ve koalisyon güçleriyle günlük çatışmalar yaşamış aynı zamanda kontrol ettikleri güney Afganistan bölgelerinde yönetim faaliyetleri yürütmüştür.²¹⁹

2009 yılına gelindiğinde, Taliban güçleri kuzeyde varlıklarını genişletmiş ve güney ve doğuda hakimiyet bölgelerini arttırmış durumdaydı. Taliban o dönemde önemli bir halk desteğine sahip olmamasına rağmen, Afgan hükümetinde artan yolsuzluklar ve Taliban'ın bazı temel hizmetleri sunması gibi faktörler, Taliban'ın yerel hakta karşılığının artmasını sağlamıştır. Ek olarak, sindirme yöntemleriyle halktaki etkisini genişletmiştir. Taliban bu dönemde, ABD ve koalisyon güçlerinin uzak karakollarına karşı koordineli saldırılara odaklanmış ve el yapımı patlayıcı cihazları (EYP) kullanmayı tercih etmiştir. Taliban saldırılarının artması ABD ve koalisyon kuvvetlerinin de sayıca bölgede çoğalmasına neden olmuştur.²²⁰

Uluslararası güçlerin artışı, Taliban'ın gücünü güneyde ve doğuda azaltmış, ancak tamamen ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Afgan güçleri, 2011 yılının ortasında, daha önceden planlandığı üzere, uluslararası güçlerden güvenlik sorumluluklarını devralmaya başlamıştır. Ancak Afgan güçleri çatışmalarda verdiği yüksek kayıp ve aşınma oranlarıyla zayıflamış ve yolsuzlukla mücadelede yetersiz kalmıştır. Ayrıca, lojistik ve taktiksel destek açısından büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı hale gelmiştir. Bununla birlikte, Taliban büyük ve etkili bir istihbarat ağına sahip, savaşçıları oldukça motive; esnek bir taktik ve stratejik yaklaşıma sahip olarak öne çıkıyordu. Örneğin, sızma veya "yeşilden maviye" saldırıları gibi yöntemler kullanarak etkisini genişletmek ve ABD ve Afgan güçleriyle mücadele etmek için

²¹⁸ James Fergusson, *Taliban: The unknown enemy*. London: Da Capo Press, 2011.

²¹⁹ Fergusson, *Taliban*, s.54.

²²⁰ Zachary Laub, "The Taliban in Afghanistan", *Council on Foreign Relations*, 4/7, (2014), s. 3.

farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Başarılı Taliban operasyonları genellikle hem Afgan hükümetinin yeteneklerini zayıflatmış hem de Afgan halkının hükümete ve güvenlik güçlerine olan güvenini sarsmıştır.²²¹

Obama yönetimi bu dönemde, çatışmanın, askeri bir çözümünün olmadığı sonucuna varmış ve Taliban ile düşük düzeyli müzakerelere 2010 yılının sonlarında başlamıştır. Müzakereler büyük ölçüde güven artırıcı önlemler üzerine odaklanmış ve bu önlemler arasında Doha, Katar'da geçici olarak açılan Taliban siyasi ofisi ön plana çıkmıştır. Ancak Taliban, müzakereler sırasında Afgan hükümetiyle ilişki kurmaktan kaçınmış bunun karşılığında Afgan hükümeti, hükümetin temsil edilmediği Taliban ile ABD müzakerelerine karşı çıkarak müzakerelerin sonlanmasına neden olmuştur.²²²

2015 yılında, Afgan kuvvetleri resmi olarak ülke genelinde güvenlik sorumluluğunu üstlenmiştir, operasyonlarını sürdürebilmek için hala Amerikan hava gücü, eğitim ve lojistik desteğine bağımlı olması Afgan hükümeti üzerinde oldukça baskılayıcı etkilere sebep olmuştur. 2015 yılı, Taliban için bir geçiş dönemi oldu: grup, kurucusu Molla Muhammed Ömer'in 2013 yılında öldüğünü duyurmuş ve Taliban'ın yeni lideri olarak Ahtar Muhammed Mansur olmuştur. 2015 yılında Taliban, Kuzey'in eyalet başkenti Kunduz'u ele geçirmiştir. Bu, 2001'den bu yana bir büyük şehrin Taliban tarafından ele geçirildiği ilk olaydır.²²³

Molla Ahtar Muhammed Mansur'un ölümünden sonra, dini bir bilgin olan Hibatullah Ahundzada, Taliban'ın liderliğini devralmıştır. Ahundzada, hareket içerisinde birleştirici bir potansiyele sahip olarak görülüyordu. 2016 yılında, Taliban ülke genelinde yavaş ilerleme kaydetmesine rağmen Kunduz'u kısa bir süre ele geçirdi. Bu durum, ABD yönetimine bağlı bir denetçi kuruluş olan Afganistan'ın Yeniden İnşası Özel Teftiş Heyeti (SIGAR) tarafından sunulan ardışık raporlarda belirtilmiştir. Temmuz 2016'de, Obama yönetimi Afganistan'da 8,400 ABD askerini tutma kararı almıştır. Planlanandan daha yüksek bir seviyede askerin kalmasının sebebi ise Afgan güçlerinin hala gerektiği kadar güçlü olmamasıyla açıklanmıştır. Dolayısıyla bu karar, Afgan güçlerinin desteklenmesi ve istikrarın sağlanması amacıyla alınmıştır.²²⁴

²²¹ Laub, "The Taliban in Afghanistan", s. 4.

²²² Farooq Yousaf and J. Moheb, "US withdrawal and the Taliban regime in Afghanistan: Future Policy Directions", *Policy Brief*, 7, (2021), s. .2.

²²³ Yousaf ve Moheb, "US withdrawal", s. 2.

²²⁴ Thomas, "Afghanistan: Background and U.S. Policy".

Taliban, Ağustos 2017'de Başkan Trump'a hitaben yayımladığı bir açık mektupla, ABD güçlerinin Afganistan'dan çekilmesini istemiş ve Afgan hükümetini zayıflık ve beceriksizlikle suçlamıştır. Aynı ay içerisinde, Başkan Trump'ın Taliban'a karşı askeri ilerleme eksikliğinden dolayı hayal kırıklığına uğradığından dolayı ve Afgan hükümetinin katılımı olmadan resmi ve doğrudan ABD-Taliban görüşmeleri emri verdiği ortaya çıkmıştır.²²⁵

Bu görüşmeler, Şubat 2020'de gerçekleşen ABD-Taliban tarafından Afganistan'a Barış Getirme anlaşmasıyla sonuçlanmıştır. İki tarafta, taahhütleri üzerinde anlaşmış ve bu taahhütlere göre: tüm ABD ve uluslararası güçlerin 2021 Mayıs ayına kadar geri çekilmesi ve Taliban'ın (El Kaide dahil) diğer grupların Afgan topraklarını ABD ve müttefiklerini tehdit etmek için kullanmasını önlemesi üzerinde anlaşılmıştır. ABD'nin geri çekilme taahhüdü, Taliban'ın Afgan hükümetine karşı şiddeti azaltması, olası iç-Afgan görüşmelerinde tavizler vermesi veya diğer eylemleri gerçekleştirmesi gibi açık bir koşula bağlı olarakta şekillenmemiştir. Ayrıca, ABD, Taliban ve Afgan hükümeti arasında mahkûm değişimi konusunda anlaşmalar yapıldı. Her iki taraf da Mayıs 2020'de başlayan süreçte 1.000 ve 5.000 mahkûmun sırasıyla serbest bırakılmasını hayata geçirmiştir. Bu süreçte Fransa ve Avustralya, Fransız ve Avustralyalı vatandaşların ölümüne neden olan bazı belirli Taliban mahkumlarının serbest bırakılmasına karşı çıkmıştır. Mahkûm serbest bırakma tamamlandıktan sonra, bazı medya raporları serbest bırakılan Taliban savaşçılarının tekrar savaşa katıldığını veya katılmayı amaçladığını öne sürmüştür. 2020 yılında serbest bırakılan bazı Taliban mahkumlarının, Ağustos 2021'deki Taliban'ın Afganistan'ın kontrolünü ele geçiren askeri saldırılarda rol oynadığı görülmüştür. Afgan hükümeti, Eylül 2020'de, 5.000 Taliban mahkumunun serbest bırakılmasını tamamlamış ve ardından Taliban ile Afgan hükümeti arasında ilk doğrudan görüşmeler başlamıştır.²²⁶

2021 yılı boyunca, Afgan yetkililer, ABD birliklerinin çekilmesinin olası olumsuz etkilerini önemsizleştirmeye çalışırken, Afgan güçlerine devam eden ABD mali yardımının gerekliliğini vurguladılar. Mayıs 2021'deki bir basın toplantısında,

²²⁵ Anadolu Ajansı, *Talibandan Trump'a açık mektup*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/talibandan-trump-a-acik-mektup/884853>, (erişim 06.03.2023).

²²⁶ İskender Karakaya ve Mohammad İshak Nazari, "Afganistan'da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/23, (2022), s. 47.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Mark Milley, Afgan hükümeti ve askeri güçlerin güçlü yönlerini vurgulayarak "kötü sonuçların" kaçınılmaz olmadığını belirtti. Ulusal İstihbarat Direktörlüğü'nün 2021 yıllık tehdit değerlendirmesinde ise, "Koalisyon desteği çekilirse, Afgan Hükümeti'nin Taliban'ı durdurmakta zorluk çekeceği" ifade edilmiştir.²²⁷

Ocak 2021'de, Taliban'ın Afganistan Ulusal Savunma ve Güvenlik Güçleri (ANDSF) karşısında çeşitli avantajlara sahip olduğunu ve üstünlük kurduğunu söylenebilir. Bu avantajlar arasında birlik beraberliği ve kuvvet kullanımını sayabiliriz. İki güç arasında malzeme kaynakları ve dış destek konularında da neredeyse eşit bir durum vardı. ANDSF'nin tek avantajı olarak kabul edilen birlik büyüklüğünün aslında düşünüldenden daha düşüktü çünkü her yıl yaklaşık %40 oranında kayıp veren bir ordudan bahsedilmektedir. Taliban ayrıca önemli sayıda bölgeyi kontrol altında tutuyordu, Taliban, Afganistan'ın %40'ını kontrol etmekteydi.²²⁸

Mayıs 2021'in başlarında Taliban geniş çaplı bir ilerleme gerçekleştirerek ve ülkenin kırsal bölgelerinin büyük bir kısmını ele geçirerek zaten önemli bir varlık gösterdiği bazı bölgelerde hakimiyetini sağlamlaştırmıştır. Taliban'ın diğer bölgeleri ele geçirmesi ilginç anekdotlar barındırmaktadır: Bazı kuzey bölgeleri, Taliban'ın 1990'larda iktidarda olduğu dönemde Taliban'la askeri olarak mücadele etmişlerdi, bu nedenle 2021'deki Taliban'ın bu bölgeleri ele geçirmesi özellikle önemlidir. 2021 yılının 6 Ağustos'unda Taliban, Zaranc vilayet merkezini ele geçirmiştir. Ardından bir sonraki hafta içinde Taliban, Afganistan'ın vilayet merkezlerinin yarısını ele geçirmiş, Celalabad'daki doğu ve Mezar-ı Şerif'teki kuzeyin düşmesiyle Taliban, son büyük şehirleri ele geçirmiş ve düzenli Afgan hükümetinin direnişinin son kalelerini de ortadan kaldırmıştır. 15 Ağustos 2021 sabahı, Taliban Kabil'e girmeye başlamış ve ülkenin tam kontrolünü sağlamıştır. Bazı eski Afgan liderlerinin Taliban'a karşı silahlı direniş oluşturma girişiminde bulunduğu Pençşir ilinde Taliban güçlerinin Eylül 2021'de kontrolü tamamen ele geçirdiği görülmüştür.²²⁹

²²⁷ Jim Garamone, DOD News, *Afghan Forces Have Capacity to Fight, Defend Country*, Milley Says, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/article/2702101/afghan-forces-have-capacity-to-fight-defend-country-milley-says/> (erişim 07.03.2023).

²²⁸ Laub, "The Taliban in Afghanistan", s. 5.

²²⁹ Anthony King, "Why Did the Taliban Win?", *Armed Forces & Society*, 2022.

Taliban, bazı bölgelerde hükümet güçlerinden yoğun ancak sonuçsuz direnişle karşılaşmış hatta bazı vilayet merkezleri ve diğer bölgeler neredeyse hiç çatışma olmadan Taliban tarafından ele geçirilmiştir. Bu bölgelerin birçoğunda, kan dökülmesini önlemek isteyen yerel liderlerin arabuluculuğu veya ödemeler yoluyla kolayca ele geçiren Taliban, hükümet güçlerinin ayrılmasını ve silahlarını teslim etmelerini sağlamıştır. Taliban, Afganistan'ın kontrolünü ele geçirerek, Amerika Birleşik Devletleri tarafından Kabil hükümetine sağlanan büyük miktarda ekipmanı ele geçirmiştir. Taliban'ın, Afgan güçlerinden Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanan ekipmanın daha önce de küçük miktarlarını ele geçirdiği bilinmektedir; 2018 yılında, askeri istatistiklere dayanarak, Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanan ve Taliban tarafından ele geçirilen yaklaşık 40 Humvee'nin Amerikan hava saldırılarıyla imha edildiğini görülmüştür, aynı zamanda Taliban silah ihtiyacını Kabil'e bağlı ordu mensuplarından da sağlayabilmekteydi. Yolsuzluk ve geçim sıkıntıları bu mensupların ABD tarafından sağlanan silahlarını satmalarına neden olmuştur.²³⁰

Ağustos 2021'de Taliban tarafından ele geçirilen Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanan ekipmanın toplam miktarını belirlemek zordur. İlk olarak, Afgan güçlerine transfer edilen tüm ekipmanların kapsamlı bir kamu raporu mevcut değildir. Bazı Amerika Birleşik Devletleri hükümet kurumları, Afgan güçlerine transfer edilen ekipmana ilişkin veriler yayınlamış olsa da, bu veriler sınırlı ve eksiktir. Örneğin, 2017 yılında, Amerika Birleşik Devletleri Hesap Verebilirlik Ofisi (GAO), 2017 yılındaki bir raporda, Amerika Birleşik Devletleri'nin:

- 75.000'den fazla araç (bunlar arasında 22.000 Humvee ve neredeyse 200 zırhlı personel taşıyıcısı),
- yaklaşık 600.000 silah (bunlar arasında 485.000 tüfek ve tabanca, 64.000 makineli tüfek ve 25.000 bombaatar),
- 16.000'den fazla gece görüş cihazı, ve

²³⁰ King, "Why Did the Taliban Win?", s. 21.

- 208 uçak (bunlar arasında 110 helikopter, 60 nakliye/kargo uçağı ve 20 hafif saldırı uçağı) transfer ettiğini bildirmiştir.²³¹

Ancak bu rapor, temel ekipmanın ANDSF'ye dağıtılma derecesini veya kullanımda olup olmadığını değerlendirememiştir. SIGAR, Afgan Ulusal Ordusu ve Afgan Ulusal Polisi'ne teslim edilen en yüksek maliyetli ekipmanların listelerini çeyrek dönem bazında yayınlamıştır, bu ABD menşeli ekipmanların ANDSF'ye aktarılanlarından bütünü olmasada çoğunu yansıtan bir rapordur. Sağlanan envanter hesaplamaları, bazı Afgan kuvvetleri mensuplarının ekipmanlarını 2021 yılı Ağustos ayında ülkeden çıkarmasıyla daha da karmaşık hale gelmektedir. Örneğin, Afgan pilotların 15 Ağustos'ta 46 uçağı Özbekistan'a uçurduğu bilinmektedir, aynı durum Tacikistan'a kaçırılan envanter içinde geçerlidir ve hatta bazı mensuplar İran'a bu silahları ve araçları kaçırmıştır. Eski Başkan Trump, 30 Ağustos 2021 tarihli bir açıklamasında, ABD'nin eski Afgan hükümetine sağlanan tüm ekipmanın iadesini talep etmesi gerektiğini ve bu miktarın 85 milyar dolar olduğunu iddia etmiştir.²³²

Küçük silahlar ve bazı araçlar Taliban güçleri tarafından kolaylıkla kullanılabilir durumdadır, ancak hareketin uçak gibi daha büyük platformları ne ölçüde kullanabileceği belirsizliğini korumaktadır. Bu tür platformların sürdürülebilirliği bilinen bir zorluktur. Afgan güçleri, tüm hava platformlarının bakımı için sözleşmeli lojistik desteğine güvenmekteydi. Taliban güçlerinin silah ve araçları 2021'deki ele geçirmelerinden bu yana otoritesini göstermek için bu envanteri sergilediği ve kullandığı bilinmektedir.²³³

7 Eylül 2021 tarihinde uzun süredir Taliban sözcüsü olan Zebinullah Mücahid, ilk kez resmi bir şekilde halkın önüne çıkmıştır. Ülkeyi yönetmek için geçici kabine oluşturulduğunu duyurmuştur. Taliban, kendilerine yıllardır olduğu gibi bu hükümete de Afganistan İslam Emirliği adını vermiştir. Taliban 1964 anayasasını kabul edeceğini duyurmuş kendi yönetimi olan 90'lı yıllardaki iktidarının bile geçici bir dönem olduğunu bildirmiştir. Duyurulan geçici kabineye göre Taliban lideri

²³¹ Annual Report, *Additional Opportunities to Reduce Fragmentation, Overlap, and Duplication and Achieve Other Financial Benefits*, 2017, <https://www.gao.gov/assets/gao-17-491sp.pdf>, (erişim 11.04.2023).

²³² SIGAR, *Quarterly Reports*, <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2017-10-30qr.pdf>, (erişim 03.06.2023).

²³³ Kaya ve Bayar, "Afganistan'da Taliban", s. 166.

Hibetullah Ahundzade grup emiri olarak hareketin başındadır. Muhammed Hassan Ahund, Başbakan olarak görev almıştır. Amerika Birleşik Devletleri ile müzakereleri yürüten Abdul Ghani Baradar, Başbakan Yardımcısı olmuştur. Geçici kabine üyelerinin neredeyse tamamı eski Taliban yetkilileri veya uzun süreden beri hareketin içersinde olan üyeleri arasından seçilmiştir. Kabinedekilerin hepsi erkektir ve çoğunluğu Peştun etnik grubuna mensuptur. Yarısından fazlası, ABD ve/veya BM yaptırımlarına tabi tutulmuş olmakta, bunların arasında İçişleri Bakanı olarak görev yapan Siracettin Hakkani de bulunmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı, Hakkani'nin tutuklanmasını sağlayacak bilgilere 10 milyon dolara kadar ödül teklif etmiştir.²³⁴

Taliban'ın kapsayıcı bir hükümet kurma sözleri çerçevesinde eski Afgan hükümet yetkilileriyle veya hareket dışından diğer kişilerle iletişime geçebileceği düşünülmüştür. Taliban tarafından 21 Eylül 2021 ve 4 Ekim 2021 tarihlerinde duyurulan geçici bakan yardımcıları ve diğer yetkililerin listeleri bazı azınlık üyelerini (içermekle birlikte çoğunlukla Peştunlardan oluşmaktaydı. Bu durum Taliban hükümetinin yapısı, grubun Afgan toplumunun diğer kesimlerine ulaşmaktan çok iç tutarlılığı önceliklendirdiğini göstermektedir. Bu yaklaşım kısa vadede Taliban'ın ülkeyi yönetmesini kolaylaştırmaktadır ancak Taliban içindeki tartışmalarda bir yandan devam etmektedir. Bu tartışmalarda siyasi kanat uluslararası tanınmayı ve tüm Afgan toplumuna ulaşmayı hedeflerken, askeri kanat ise elde edilen kazımlar üzerinden gelenekselci bir yaklaşım sergilemektedir. Taliban, iç fraksiyonları arası çatışmayı önlemede başarılı olsa bile, yönetimdeki kapsayıcı olmayan yaklaşımları nedeniyle kendi yönetimine karşı muhalefet veya isyan riskleriyle karşı karşıyadır.²³⁵

Taliban'ın Ağustos 2021'deki yönetimi ele geçirmesi hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir, ancak bunun nedeni Taliban'ın büyük bir halk desteğine sahip olması değil, eski hükümetin bu destekten neredeyse tamamen mahrum olmasındandır. Taliban'a kentsel bölgelerde halkın bazı kesimleri şüphe, korku veya düşmanlıkla bakmaktadır. Taliban'a karşı bu minvalde kısa süreli silahlı bir direniş girişimi ancak başarısızlıkla

²³⁴ Selinay İlğaz, “Oktay Bingöl-Yelda Ongun, Der., Afganistan’da Taliban Dönemi-Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6/1, (2022), s. 371-73.

²³⁵ Valeri Modebadze, “Afghanistan under Taliban: a new regime poses a threat to international stability”, *Journal of Liberty and International Affairs* 8, sy 1 (2022): 277.

sonuçlanmıştır. Taliban'a karşı yapılan şiddet dışı protestolar ve Taliban'ın buna karşı sert tepkisi, gelecekteki yönetsel sıkıntı potansiyelini göstermektedir.²³⁶

17 Ağustos 2021'de, Taliban'ın Kabil'e girmesinden iki gün sonra, eski cumhurbaşkanı vekili Emrullah Salih, Twitter üzerinden meşru geçici başkan olduğunu iddia etmiş ve destek ve uzlaşma sağlamak için tüm liderlere ulaştığını belirtmiştir. Salih daha önce Taliban yönetimine asla boyun eğmeyeceğini söylemiş ve Afganların Taliban'a direnişte birleşmelerini istemiştir. Salih, stratejik konumu ve tarihi geçmişi nedeniyle Pençşir'in orta bölgelerine yerleşti. Kendisine, geç Kuzey İttifakı komutanı Ahmed Şah Mesud'un oğlu Ahmed Mesud da katılmış ve Taliban'a karşı silahlı bir direniş oluşturduklarını duyurmuşlar; uluslararası yardım talebinde bulunmuşlardır. Taliban'ın Eylül başında kontrolü ele geçirdiği Pençşir şehrinde, devam eden aralıklı çatışmalar ve Taliban'a karşı yapılan silahla direnişlerin azalması ve sonlanmaya yakınlaşmasıyla, Salih ve Mesud etnik mensubu oldukları Tacikistan'a taşınmıştır, ve Tacikistan, Taliban'a karşı dikkate değer bir sert tutum sergilemiştir. 22 Eylül 2021 tarihinde, Ahmed Mesud Taliban'a karşı direnişine devam etmeye devam edeceklerini dile getirmiştir ve Biden yönetimine Taliban'ı Afganistan hükümeti olarak tanımamaları çağrısında bulunmuştur.²³⁷

Pençşir'in alınmasıyla birlikte Taliban'ın, ülkenin tamamını kontrol altına aldığı görünmektedir. Bu durum, 1990'larda eski Kuzey İttifakı'nın önemli bir silahlı direniş temsil ettiği ve ülkenin yaklaşık %10'unu kontrol ettiği dönemden farklıdır. Taliban'ın ayrıca, Taliban'a karşı Kuzey İttifakı'nı destekleyen bazı bölgesel güçlerle daha güçlü bağları bulunmaktadır. Bununla birlikte, Pençşir veya başka yerlerde direniş varlığı, Taliban karşıtı grupları bir araya getirebilir veya ulusal çapta Taliban'a karşı mücadelede bir hareket noktası oluşturabilir ve bu da ABD veya diğer uluslararası yardım taleplerini beraberinde getirebilir. Ülkenin diğer bölgelerindeki bazı Afganlar, haklarını savunmak ve Taliban'a karşı muhalefetlerini ifade etmek amacıyla şiddet kullanmadan gösteriler düzenlemişlerdir. Taliban, çoğu protestoyu dikkatle takip etmiş ve bazılarını şiddet kullanarak dağıtmıştır. Taliban hükümeti İçişleri Bakanlığı,

²³⁶ Modebadze, "Afghanistan under", s. 281

²³⁷ Modebadze, "Afghanistan under", s. 282

8 Eylül 2021 tarihinde onaylanmamış gösterileri yasaklayan bir kararname yayınlamış ve o tarihten bu yana çok az gösterinin gerçekleştiği görülmüştür.²³⁸

Taliban'ın 2021 Ağustos'unda yönetimi ele geçirmesinin ardından Afganistan ile ilgili dünya kamuoyunda insan haklarına yönelik endişelerin yükselmesine ek olarak terörün yükselişe geçmesiyle alakalı da endişeler artmıştır. Uzun yıllardır çeşitli radikal terör grupları Afganistan'da faaliyet göstermekte ve Taliban bu gruplarla farklı şekillerde ilişkiler içerisinde bulunmaktadır. El Kaide ve İŞİD-H bu terör grupları arasında en önemlilerindendir. Taliban'ın El Kaide ile olan ilişkisi, süregelen bağlantılar ve El Kaide'nin Taliban tarafından sağlanan bazı olanakları zaten bilinmektedir. Bununla beraber, Taliban ve İŞİD-H düşmanlardır; 2021 yılında artan İŞİD-H saldırıları Taliban'ın yönetimine bir tehdit oluşturmaktadır. Taliban'ın iktidarı ele geçirmesi ayrıca Pakistan grupları için de önemli sonuçlar doğurmuştur, bunların en önemlisi Tehrik-i Taliban Pakistan (TTP) olarak bilinen Pakistan Taliban'ıdır.

El Kaide'nin üst düzey liderlerinin, Afganistan-Pakistan sınır bölgesinde bulunduğu tahmin edilmektedir, Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin El Kaide'yi ve yeteneklerini nasıl etkileyeceği konusunda 2 varsayım üretmek mümkündür. İlk varsayım, El Kaide terör örgütünün beklenenden çok daha hızlı bir şekilde büyüyebileceği yönündedir. El Kaide'nin, Somali Suriye ve Irak gibi ülkelerdeki terör örgütlerinin kamuoyunu daha çok işgal etmesinden ötürü kendine daha fazla alan bulma ihtimali vardır. İkinci varsayım ise, dünya genelinde güvenli bölgelerin varlığı ve uluslararası meşruiyet isteyen Taliban'ın kısıtlamaları nedeniyle El-Kaide'nin Afganistan'da yeniden yükselmesinin zor olacağı yönündedir.

Taliban ile El Kaide bağlantıları, 1990'lara dayanan bir ilişki olarak güçlü kalmış gibi görünmektedir, El Kaide'nin Taliban liderleriyle açık iletişimi en aza indirerek Taliban'ın diplomatik konumunu tehlikeye atmaktan çekindiği ve düşük profil bir siyasi izlenim gösterdiği görülmektedir. ABD Kalkınma Ajansı'nın 2021 yılındaki raporuna göre Taliban'ın El Kaide ile bağlantılarını sürdürdüğünü ve bazı El Kaide üyelerinin Taliban'ın kuvvetlerine ve komuta yapısına entegre olduğunu belirtilmiştir, El Kaide-Taliban bağları, evlilik yoluyla daha da pekiştirilmiştir.²³⁹

²³⁸ King, "Why Did the Taliban Win?", s.24.

²³⁹ Operation Freedom's Sentinel, Lead Inspector General Report To The United States Congress <https://oig.usaid.gov/sites/default/files/2021->

Terör örgütleriyle olan bağlantısını açıklamalarında reddeden Taliban, uluslararası toplumla herhangi bir sorun yaşamak istemediğini bir çok kez ifade etmiştir. Bununla birlikte, ülkede hakimiyetini sağladıktan sonra bölgesel dinamikler ve Taliban'ın Afganistan'ın komşularına yönelik görüşleri değişimler göstermiştir ve daha da gösterecektir. Taliban'ın ilişkide olduğu devletlere bakacak olursak:

Pakistan, Afgan siyasetinde uzun süredir Taliban'ı destekleyici bir politika izlemiştir. Bu politikalar, Taliban'a aktif ve pasif destek sağlayarak gerçekleştirilmiştir., Taliban'ın ülkenin kontrolünü ele geçirmesi Pakistan için önemli bir zafer olarak görülmektedir. Bu gelişme, Pakistan'ın Afganistan'daki etkisini güçlendirmiş ve Hindistan'ın etkisini sınırlamak için yıllardır süren çabalarının meyvelerini toplamıştır. Pakistan -Taliban ilişkilerindeki bu olumlu seyir içerisinde 1.600 mil uzunluğundaki ortak sınırlarıyla ilgili anlaşmazlıklar gibi olumsuz durumlarda mevcuttur. Bu sınır problemi Durand Hattı'nın kabul edilmemesi üzerinden etnik sorunlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bir diğer problem ise Pakistan Talibanı ve Taliban arasındaki ilişkiler ve Afganistan'da radikal grupların faaliyetleri olarak görülmektedir. Son olarak anlaşmazlıklara bir örnek vermek gerekirse Pakistan Halk Havayolları'nın Ekim 2021'de Taliban tarafından "uygunsuz davranış" gerekçesiyle Kabil'den yapılan charter uçuşlarını askıya alındığı belirtilmiştir. Bu olumsuz gelişmelerin de varlığına rağmen Pakistan, Taliban'ın uluslararası arena tanınması için çalışmalar yürütmektedir.²⁴⁰

Çin, Afganistan ile sınırlarını paylaşan küçük ve seyrek nüfuslu bir bölgeye sahiptir ve son yıllarda Afganistan meselelerinde nispeten sınırlı bir rol oynamıştır. Çin'in ana motivasyonu, Afganistan'daki radikal militanlardan kaynaklanan tehdidin bertaraf edilmesine yöneliktir. Ekonomik olarak, Çin yatırımları Afganistan'ın maden kaynaklarına yönelik olsa da istikrarsızlık, altyapı eksikliği ve diğer sınırlamalar nedeniyle büyük projeler gerçekleştirilememiştir. Afganistan'ın yer altı mineral zenginliği ile Taliban'ın iktidarı ele geçirmesi, Çin'in Afganistan'a daha fazla katılımını tetikleyebilir. Çin hükümeti, Taliban'ın Afganistan hükümetini devralmasından bu

12/Operation%20Freedom%27s%20Sentinel%20Lead%20Inspector%20General%20Quarterly%20Report%20to%20Congress%20July%201%2C%202021-%20September%2030%2C%202021.pdf (erişim 3.06.2023).

²⁴⁰ Shafiqullah Shakir, "Taliban ve Peştunistan sorunlarının Afganistan-Pakistan ilişkilerine etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020. s. 93.

yana destek sinyalleri vermiş ve Taliban ile hem öncesinde hem de sonrasında görüşmeler yapmıştır. Çin yetkilileri ülkede kapsayıcı bir siyasi yapı kurmanın önemini vurgulamışlardır, Çin'in dışişleri bakanı, Eylül 2021'de Afganistan'a yönelik ekonomik yaptırımların sona ermesi gerektiğini ve ülkenin döviz rezervlerinin Afgan halkına ait olduğunu ve siyasi baskı için kullanılmaması gerektiğini belirtmiştir. Taliban ise Çin'le yakın işbirliği yapmayı niyet ettiklerini belirtmiş ve Taliban sözcüsü yabancı bir gazeteye verdiği röportajında Çin'in gelecekte Afgan hükümetinin en önemli ortağı olacağını ima etmiştir.²⁴¹

İran'ın Afganistan'daki çıkarları arasında batı Afganistan'daki tarihi etkisini koruma, Afganistan'daki Şii azınlığı (Hazaralar) koruma ve Afganistan'dan gelen mültecilerin akışını azaltma isteği bulunmaktadır. İran hükümeti, ABD birliklerinin Afganistan'dan ayrılmasını memnuniyetle karşılamış ve ülkede milli birlik çağrısında bulunmuştur. İran'ın, 1990'larda olduğu gibi Taliban karşısında Afganistan'ın kuzey, batı ve merkez bölgelerindeki muhalif Afganlara destek verebileceği düşünülmektedir, özellikle Hazaraların Taliban liderliğindeki bir hükümeti reddetmesi ve direniş gösterme arayışına girmesi İran desteğini alabilecek bir ayaklanma olabilir. İran yetkilileri, Taliban'ın Pençşir'i ele geçirmesini kınamış ve Taliban hükümetinin olduğu zeminden endişe duyduklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir yandan İran'ın Afganistan'daki istikrardan da memnun olduğu bilinmektedir.²⁴²

Afganistan'ın Orta Asya komşuları Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan, Taliban'ın yönetimi ele geçirmesine farklı şekillerde tepki vermişlerdir. Bu tepkiler arasında bölgesel olarak Taliban hükümetini reddeden tek ülke Tacikistan'dır. Türkmenistan ve Özbekistan, planlanan Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) doğalgaz boru hattı gibi ekonomik bağlantılara öncelik vermektedir ve Taliban ile resmi temasları olmuştur. Tacikistan ise Taliban hükümetinin meşruiyetini reddetmiş ve grubun başlıca bölgesel rakibi olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, Tacikistan'ın kendi tarihsel mücadeleleriyle ve Taliban'ın yönetimine karşı çıkan Afgan Tacikleri ile etnik ve dil bağlarıyla ilişkilidir. Tacikistan, Emrullah Salih ve Ahmed Mesud gibi önemli anti-Taliban Afgan liderlere sığınak sağladığı iddia

²⁴¹ Ali, Ghulam. "China-Pakistan cooperation on Afghanistan: assessing key interests and implementing strategies." *The Pacific Review* 35/3 (2022), s. 506-528.

²⁴² Kayhan Barzegar, "Iran's Foreign Policy in Post-Taliban Afghanistan", *The Washington Quarterly*, 37/2, (2014), s. 124.

edilmekte ve yetkilileri Taliban hükümetini eleştirmekte, bu da Taliban'ın Tacikistan'ı Afganistan'ın içişlerine müdahale etmemesi konusunda uyarısına neden olmaktadır.²⁴³

Rusya uzun süredir Afganistan'daki istikrarsızlık ve radikal İslam, uyuşturucu ve mültecilerin komşu Orta Asya bölgesine ve Rusya'ya yayılma potansiyeli konusunda endişelerini dile getirmiştir. Rusya hükümetinin ilk açıklamaları, Rusya'nın Taliban ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmeyi amaçladığını göstermektedir. Ancak, Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinin Rusya'nın geleneksel endişeleri üzerindeki etkisinden endişe duymaktadır. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, 25 Eylül 2021 tarihli bir basın toplantısında Taliban'ın uluslararası tanınması sorunu şu anda gündemde değil demiş ve Rusya'nın Taliban'ın kapsayıcı bir şekilde yönetim yapması konusunda sözlerini yerine getirmeleri için Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Pakistan ile çalıştığını belirtmiştir. Rus yetkililer ayrıca Rusya'nın en büyük dış askeri üssünün bulunduğu Tacikistan'a desteklerini de dile getirmişlerdir.²⁴⁴

ABD'de ise yabancı hükümetleri tanımak yalnızca başkana verilen bir yetki olarak karşımıza çıkmaktadır. Eylül 2021'de ABD Dışişleri Bakanı Blinken, Taliban'ın ülkenin kontrolünü ele geçirmesinin ardından, Taliban'ın fiili olarak Afganistan hükümeti olduğunu ifade etmiştir. Diplomatik kabullere göre, tanıma, sadece karşılıklı elçilerin göreve başlaması ve sınırlı diplomatik temsilin kurulmasından farklıdır, ancak ikisi ile de ilişkilidir. Resmi tanıma, açıkça sözlü ve yazılı beyanlarla veya uluslararası bir anlaşma yaparak, diplomatik temsilci göndererek veya alarak gerçekleşmektedir.

ABD'nin Afganistan ile 2001'den önceki ilişkileri, ABD hükümetinin başka bir hükümetle ilişki kurma şekillerinin çeşitliliğini göstermektedir. ABD, Sovyet güçlerinin 1989 Şubat'ında Afganistan'dan çekilmesini takiben güvenlik endişeleri nedeniyle Ocak 1989'da Kabil'deki büyükelçiliğini kapatmıştır. Bununla birlikte, ABD'nin Afganistan ile diplomatik ilişkilerini sürdürdüğü görülmüştür. ABD personellerini tahliye etmeden önce ve sonrasında, Sovyet destekli Muhammed Necibullah tarafından yönetilen Kabil rejimiyle normal diplomatik ilişkiler dışında görüşmeler gerçekleştirmiştir. Sovyet destekli hükümet, 1992 Nisan'ına kadar ayakta

²⁴³ Kaya ve Bayar, "Afganistan'da Taliban", s. 172.

²⁴⁴ Abdulkadir Şen, "Afganistan: ABD Müdahalesi ve Taliban'ın Dönüşü", *SDE Akademi Dergisi* 2/4, (2022), s. 82.

kalmış ancak bu tarihte muhalif mücahit güçleri, Kabil'e girmiştir. Burhaneddin Rabbani'yi ülkenin başkanı olarak seçtikten sonra, mücahit güçleri kısa sürede birbirleriyle şiddetli bir iç savaşa girişmiş ve bu iç savaş, Taliban'ın 1996 Eylül'ünde Kabil'i ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Rabbani, muhalefetin kontrolündeki Kuzey İttifakı'nın kontrolündeki küçük bir bölgeye taşınmış ancak dünya genelindeki büyükelçiliklerde Rabbani atamaları görevlerini sürdürmekteydi, bu da Afganistan'ın Washington büyükelçiliği dahil olmak üzere orada çalışanlar arasında Rabbani hükümetinin bayrağını mı yoksa Taliban'ın bayrağını mı çekmeleri gerektiği konusunda anlaşmazlıklara yol açmıştır.²⁴⁵

Amerika Birleşik Devletleri, 1996-2001 Taliban hükümetini tanımamış ve Afganistan'da 1996 ile 2000 yılları arasında işleyen bir merkezi hükümetin olmadığını savunmuştur. Bu tanınmama durumu yine de bazı sınırlı resmi Amerika-Taliban temaslarını engellememiştir. Birinci Taliban yönetimini 1997'de, üç ülke tarafından tanınmış, bu ülkeler: Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. 11 Eylül 2001 tarihindeki terörist saldırıların ardından, Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası askeri birlikler ve Afgan ortakları tarafından gerçekleştirilen askeri operasyonlar sonucu, Taliban'ı iktidardan uzaklaştırılmış ve liderlerinin birçoğu öldürülmüştür. Almanya'da Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen görüşmeler sonucunda birçok anti-Taliban grubunun katılımıyla Afganistan için Geçici Hükümet'in oluşturulması sağlanmış ve bu otorite, 22 Aralık 2001 tarihinde iktidarı devraldığında Amerika Birleşik Devletleri tarafından Afganistan hükümeti olarak tanınmıştır. Taliban tekrardan ülkede hakimiyetini geri kazanınca ABD'nin Kabil'deki büyükelçiliği, 15 Ağustos 2021 akşamına kadar tamamen tahliye edilmiş ve bazı personeller, Doha'ya transfer edilmiştir. Ekim 2021'de Doha'da, ABD yetkilileri, Taliban hükümeti geçici dışişleri bakanı Muttaki liderliğindeki Taliban heyetiyle görüşmeler yapmıştır. ABD yetkilileri bu görüşmelerin ardından, kısa vadede Taliban hükümetini resmi olarak tanımak konusunun değerlendirmeye alınmadığını ifade etmişlerdir.²⁴⁶

²⁴⁵ Thomas H. Johnson ve M. Chris Mason, "Understanding the Taliban and insurgency in Afghanistan", *Orbis*, 51/1, (2007), s. 77.

²⁴⁶ İskender Karakaya ve Mohammad İshak Nazari "Afganistan'da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/23, (2022), s.153.

Kasım 2021 itibarıyla, hiçbir devlet, Taliban hükümetini resmi olarak tanımamıştır. Bununla birlikte, Rusya, Çin, İran, Katar, Türkiye ve Orta Asya cumhuriyetleri gibi birkaç devletin elçilikleri Kabil'de açık durumdadır.

4.3. Afganistan'daki Türk ve Amerikan Varlığı

Türkiye ve Afganistan arasındaki ilişkilerde, İki devlet arasındaki resmi ilişkilerin temelleri, Türkiye-Afganistan Antlaşması'nın 1921'de Moskova'da imzalanmasıyla başladı. Bu antlaşmanın en önemli yönü, Afganistan'ın Türkiye'yi ve milli mücadelesini uluslararası alanda tanıyan ilk devlet olması ve Ankara hükümetinin ilk uluslararası antlaşması olmasıdır. Bu antlaşmaya göre Türkiye, Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyordu. Bir taraf saldırıya uğrarsa, diğer taraf da kendisinin aynı olumsuz şekilde muamele gördüğünü kabul edecekti. Türkiye, askeri eğitim sağlayarak Afganistan'ın idari alanının modernizasyonunu destekleyecekti. O dönemde yüzlerce genç Afgan, özellikle eğitim için Avrupa'ya ve Türkiye'ye gönderilmiştir.²⁴⁷

Daha sonra, Türk-Afgan Daimi Dostluk Antlaşması ile iki devlet arasındaki ilişkiler derinlik kazanmıştır. Bu antlaşma, 25 Mayıs 1928 tarihinde Ankara'da imzalandı. Türkiye, Afgan devletine danışmanlar göndererek ve devlet kurumlarının oluşumuna yardımcı olarak destek verdi. İlişkiler o kadar dostane bir hâl almıştır ki, konsolosluklar büyükelçiliklere dönüştürülmüştür. Dünyada Afganistan'ın diplomatik misyonu olmadığına, Türk büyükelçilikleri Afganistan'ın çıkarlarını desteklemişlerdir²⁴⁸.

8 Temmuz 1937 tarihinde, Afganistan, Irak ve Türkiye arasında Saadabad Paktı imzalandı ve daha sonra pakta Irak da katılmıştır. Saadabad Paktı aynı zamanda "Doğu İttifakı Anlaşması", "Dört Doğu Politikası", "Doğu Paktı", "Yakın Doğu Paktı", "Önce Asya Bloku" ve "Asya Paktı" olarak da bilinmektedir. Toplantılar Tahran'da ve İran Şahı Rıza Pehlevi'nin yazlık sarayında yapılmış ve pakt adını buradan almıştır. Bu Pakt, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'ın II. Dünya Savaşı öncesi kritik dönemde

²⁴⁷ Rahmanhoca İmamhocaev, "Afganistan ve Türkiye", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/17, (2001), s. 262.

²⁴⁸ Gamze Kaya, "Türkiye-Afganistan İlişkileri" Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova, 2019), s. 64.

birlikte hareket etmelerini ve birbirlerini desteklemelerini sağlamak üzere inşa edilmiştir.²⁴⁹

Saadabad, Orta Doğu'da dayanışma için yapılan ilk çok taraflı anlaşmadır. Sözleşmeyle taraflar, birbirlerinin iç işlerine karışmama ilkesini kabul etmiş; birbirlerinin sınırlarına saygı gösterme; birbirlerine ve diğer devletlere saldırmama; birbirlerine karşı kışkırtıcı eylemler yapmama ve gizli destek sağlamama ve örgütlerin faaliyetlerine kolaylık sağlamama prensiplerini benimsemiştir. Böylece, bu dört ülke bölgede birlikte hareket etmiş ve II. Dünya Savaşı öncesi zor zamanlarda birbirlerini desteklemiştir. Sovyetler, Saadabad Paktı'nı kendine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Aras, Moskova'da Sovyetlere karşı bir cephe olmadığını, İslam ülkeleri arasında dostluk ve işbirliği paktı olduğunu açıklamak üzere Sovyetler Birliği'ne gitmiştir. Ancak daha sonraki dönemde, yakın siyasi seçimler ve ülkede komünist devrim, Afganistan'ın Türkiye ile olan ilişkilerini sekteye uğratmıştır.²⁵⁰

Bu dönemde, Türkiye'nin Afgan hükümetine verdiği destek, Afganistan'a yabancı, özellikle SSCB, müdahalesini engelleme açısından son derece önemlidir. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet tehdidi daha da artmıştır. Buna karşılık, ABD, Sovyetler Birliği'nin yayılma olasılığına karşı caydırıcı bir güç olarak ortaya çıkmış ve Afganistan'a kredi desteği, teknik destek ve personel sağlayarak ülkenin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Ancak, bölgedeki gelişmeler nedeniyle, ABD'nin Afganistan'a yardımlarındaki düşüş Afganistan'ın yavaşça Sovyetlerin etkisi altına girmesine sebebiyet vermiştir. Saadabad Paktı, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Bağdat Paktı'nın imzalanmasıyla birlikte önemini yitirmiştir.²⁵¹

Türkiye, Afganistan'a önümüzdeki yıllarda da yardıma devam etti. Afganistan'ın uluslararası alanda yalnız kalmaması için Türkiye, Afganistan'ın Milletler Cemiyeti üyeliği için çalışmıştır. 1930'larda Türk elçisi Memduh Şevket Esendal, Atatürk'ün direktiflerini başarıyla uygulamış ve Türk hükümeti Afganistan'daki etkisini artırmıştır. Ayrıca sempatik kişiliği sayesinde, Afgan Kralı Muhammed Nadir Şah'a başdanışman olmuştur. Türk uzmanlarının Afganistan'daki çabaları dikkate değerdir.

²⁴⁹ Kaya, "Türkiye-Afganistan", s. 65.

²⁵⁰ Gamze Kaya ve Süleyman Elik, "Türkiye-Afganistan Siyasi İlişkileri (1921- 2021): Yüzyılı Aşan Özel, Siyasi, Güvenlik ve Kültürel Bağlar", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5/1, (2020), s. 35-59.

²⁵¹ Kaya ve Elik, "Türkiye-Afganistan Siyasi", s. 42.

Türkiye, Afganistan'ın Bağdat Pakti'na, kısaca CENTO'ya katılmasına yardımcı olmuştur. Ancak uluslararası koşullar, o dönemin Afgan liderleri ve politikaları, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı adım adım işgal etmesine yol açmıştır.²⁵²

Atatürk dönemi ve II. Dünya Savaşı sonrasında ilişkiler, Türkiye-Sovyetler Birliği-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri etrafında şekillenmiştir. Türkiye, kendi güvenliğini garanti altına almak için Sovyetler Birliği tehdidiyle mücadele etmiş, bu nedenle NATO'ya katılmıştır. Türkiye'nin bu politikası, Afganistan'ı içeride ve dışarıda yalnızlık ve sıkıntıya itti. SSCB'nin etkisi altında, Afganistan, Pakistan için bir rakip olan Hindistan ile yakın bir ilişki kurmuştur. 1953 yılında İran ve Pakistan'a yapılan en büyük askeri yardım sürecinde Afganistan'ın ABD tarafından dışlanması, Afganistan ve Sovyetler arasındaki yakınlaşmayı hızlandıran başka bir faktördür. Türkiye bu durum karşısında sessiz kalmıştır.²⁵³

1950'lerde Türkiye'nin Afganistan'a yardımı devam etmiştir. Ancak Afganistan, Türkiye'nin Sovyet işgaline ilişkin uyarılarına karşın yeterince aksiyon almamıştır. 1978-1979 yıllarında, Afganistan Sovyet işgalinden önce Sevr devrimi sırasında demografik olarak zor zamanlarla baş etmek zorunda kalmıştır. Çünkü yaklaşık 17.000 entelektüel ve akademik insan öldürülmüş ve hala Afganistan'ın en kritik sorunlarından biri toplumdaki düşük eğitim seviyesinin daha da büyük bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Rusların işgali, bu olayları takip etti. Bu, ülkedeki durumun giderek olumsuz bir hal almasına sebep olmuştur. Türkiye, işgal sırasında sağlık hizmetlerini kapatmayarak aktif bir rol oynamıştır.²⁵⁴

Sovyet ordularının çekilmesinden sonra iç savaş devam etmiştir Afganistan ve Türk halkı ortak bir tarihe, dile, kültüre ve inanca sahiptir ve Afganistan'ın genel nüfusunun yaklaşık %12'si Türk kökenlidir. Afganistan'da Türkiye ile soydaş Özbek, Türkmen ve diğer Türk halkları yaşamasına rağmen, Türkiye iç savaşta net bir taraf tutmaktan kaçınmıştır. Türkiye'nin müdahale etmeme politikası ve ulusal uzlaşıya vurgu yapması, sonraki yıllarda Afgan gruplar arasında olumlu bir imaj ve sempati yaratmıştır. Afganistan'daki tüm etnik gruplar kendi örgütlerini kurmuş ve 1980'lerde

²⁵² Kaya ve Elik, "Türkiye-Afganistan Siyasi", s. 43.

²⁵³ Ali Nimani, "Türkiye ve Afganistan İlişkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2014., s.78.

²⁵⁴ Shabnam Nawabi, "Türkiye'nin Afganistan'a Dış Yardımları", *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/1, (2019), s. 79.

Sovyet işgali karşısında ulusal direnişe katkıda bulunmuşlardır. Bunlardan biri, "Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliği" adlı örgüt Türk kimliğine sahiptir.²⁵⁵

Türkiye'nin o dönemdeki Afganistan politikası, radikal bir ayaklanmayı kontrol altına alma ve Orta Asya bölgesindeki Türk halklarının kardeş devletlerine Türk laik sosyal modelini yayma konusunda Kuzey İttifakı'nın desteklenmesine dayanıyordu. Bu sorumluluk ve dayanışma çerçevesinde, Afganistan'da ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören Türklere dış kaynaklardan yoksun kalmaları nedeniyle destek sağlanmıştır. Sovyet güçlerinin çekilmesinden sonra iç savaş patlak verdiğinde Türkiye ulusal uzlaşma için çabalamıştır.²⁵⁶

Pan-Türkizm fikri, Türkmen, Özbek ve Hazara gibi Türk etnik gruplar arasında Afganistan'ın kuzeyinde yayılmıştır, çünkü bu yeni kurulan Orta Asya Cumhuriyetleri Türkiye'yi bir başlangıç noktası olarak almışlardır. Türkiye, General Raşid Dostum liderliğinde Kuzey Afganistan'daki Türklere otonom bir hükümet oluşturmak amacıyla yardım etmiştir. Türkler için, General Dostum Türk mücahitlerden düzenli bir ordu kurmuş ve onların Afganistan'daki haklarını korumaya çalışmıştır. Ancak ülkedeki iç savaşlar ve Taliban'ın politikaları, Afganistan'ın Türk Dış Politikası'ndaki önemini nispeten azaltmıştır. Taliban'ın uyguladığı katı İslami kurallarla birlikte, Türkiye, Hindistan, Rusya ve Orta Asya devletlerini Taliban'ın yönetimini durdurabilme yeteneğine sahip olabilecek Kuzey İttifakı'na yardım sağlamaya davet etmiştir.²⁵⁷

Özbekistan hükümeti, General Dostum'un sığınma talebini reddetmiş, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kabul etmesi üzerine General Dostum ve 18 kişilik heyeti 25 Mayıs 1997 tarihinde Ankara'ya gelmiştir. Dostum, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından karşılanmıştır. Afganistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin Taliban'ı resmi olarak tanımaması nedeniyle geçici olarak askıya alınmıştır. 28 Şubat 1997 tarihindeki Milli Güvenlik Kurulu toplantısından sonra, Türkiye'nin radikal örgütlerle mücadele sürecinde Taliban'a karşı tutumu daha da sertleşmiştir. Bununla birlikte, yardımlar sadece Afganistan'ın kuzeyinde sınırlı kalmış, 1997'den sonra Kuzey Afganistan Taliban

²⁵⁵ İmamhodayev, "Afganistan ve Türkiye", s. 263.

²⁵⁶ İmamhodayev, "Afganistan ve Türkiye", s. 263.

²⁵⁷ Kaya ve Elik, "Türkiye-Afganistan Siyasi", s. 44.

tarafından kontrol edildiği için, bu yardımın Afganistan'daki faaliyetlere yönelik kısmı kesintiye uğramıştır.²⁵⁸

1992'ye kadar, Türkiye'nin Afganistan'a yönelik dış yardımlarının içeriği ve miktarıyla ilgili derlenmiş veriler bulunmamaktadır. Resmi kaynaklara göre, Türkiye'nin yardımları daha çok 1992-1996 yılları arasında temel ihtiyaçları kapsayan insani yardımlara dayanmaktadır. Afganistan'a yapılan insani yardımın toplam miktarı 9 milyon 580 bin doları bulmaktadır. Bu, 43 ülkeye yapılan 264 milyon 129 bin dolarlık insani yardımın %3.6'sına denk gelmektedir. Türkiye'nin etki alanı, İstanbul'dan Kafkasya, Orta Asya ve Doğu Türkistan'a kadar genişlemiştir. 1992-1998 yılları arasında Türk şirketlerinin 1.5 milyar dolarlık yatırımı, Türk hükümetinin bölgedeki en önemli yatırımcılardan biri olmasını sağlamıştır.²⁵⁹

Afganistan'da yaşayan yaklaşık 6 milyon Türk, "Müslümanlar Ligi" adı altında ayrı bir grup oluşturmuştur. Kenan Evren, 1982 yılında Türk kökenli yaklaşık 4000 Afganı Türkiye'ye davet etmiştir. Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız ve Tacik kökenli 4500 Afgan göçmeni de Türkiye'ye getirme çalışmaları, Türk Abdülkerim Mahdum'un liderliğinde Pakistan üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sıkı Şeriat yasalarından kaçarak Tokat, Yeşilyurt, Hatay Ovakent, Ceylanpınar, İstanbul, Kayseri, Gaziantep, Van ve Kırşehir gibi yerlere yerleştirilen yaklaşık üç bin Afgan göçmen, Taliban'ın dini aşırılıklarından kaçmışlardır. Bu göçmenlerin çoğuna 1980'lerde Türk vatandaşlığı sağlanmıştır. Türkiye, Afganistan'ın hükümet kurumlarının oluşum ve gelişimini desteklemeye başlamış ve bu desteği bugüne kadar sürdürmüştür. Bu durum artık bir gelenek haline gelmiştir.²⁶⁰

Türk Abdülkerim Mahdum'un liderliğinde, 4.500 Afgan göçmen Pakistan'dan Türkiye'ye getirildi. Yaklaşık üç bin Afgan göçmen, Taliban'ın sıkı Şeriat yasalarından kaçarak Tokat, Yeşilyurt, Hatay Ovakent, Ceylanpınar, İstanbul, Kayseri, Gaziantep, Van ve Kırşehir gibi yerlere yerleştirildi. 1980'lerde çoğu hatta Türk vatandaşlığına kabul edildi. Türkiye, Afganistan'ın hükümet kurumlarının oluşumu ve gelişimini

²⁵⁸ Kaya ve Elik, "Türkiye-Afganistan Siyasi", s. 45.

²⁵⁹ Nawabi, "Türkiye'nin Afganistan'a", s. 85.

²⁶⁰ Selinay İlğaz, "Afganistan'da Taliban Dönemi-Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme, Oktay Bingöl-Yelda Ongun, Der.", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6/1, (2022), s. 371.

desteklemeye başlamış ve bu desteği bugüne kadar sürdürmüştür ve bu durum alışlagelmiş bir hal almıştır.²⁶¹

ABD ise Afganistan'da varlığını yardım ve istihdam alanında yoğunlaştırmaktadır, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı(USAID) bu yardımları şöyle açıklamaktadır, USAID yardımları geçim kaynaklarının, tarımın, eğitimin ve sağlığın desteklenmesi aracılığıyla temel ihtiyaçların karşılanmasına odaklanmaktadır. Ayrıca, özellikle kadın ve kız çocuklarının haklarını güçlendirmek için sivil toplumu ve insan haklarını desteklediklerini beyan etmişlerdir. Kalkınma çalışmalarının yanı sıra, USAID, insani yardım ortakları, çatışma, kuraklık ve COVID-19 pandemisi tarafından ortaya çıkan insani ihtiyaçlara daha iyi yanıt verebilmek için hayat kurtarıcı gıda, barınma, geçim fırsatları, temel sağlık hizmetleri ve su, sanitasyon ve hijyen hizmetleri sağlamaktadır. Ağustos 2021'de Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesiyle başlayan sosyoekonomik ve siyasi krizler, geçim kaynaklarının bozulmasına ve yaygın gıda güvensizliğine neden olmuştur. Taliban'ın kadınların kamu alanındaki katılımlarını kısıtlamasıyla birlikte, Afgan kadınlarının istihdam fırsatlarında azalma olmuştur ve özellikle gelir kaybı yaşanmıştır. Ekonomik koşullar, iklim değişikliği ile tekrarlayan sel ve kuraklık döngülerinde daha da kötüleşmiştir. Değişen yağış ve yağmur desenleri, tarım işlerini tehdit ettiği için çiftçiler verimsiz, suya susamış arazileri terk edip kentsel bölgelere taşınmaktadır.²⁶²

Bu zorluklara yanıt olarak, USAID tarım programları oluşturmaktadır. İç ekonomiye odaklanarak gıda üretimini desteklemekte ve buğday, baklagiller, taze meyve ve sebzeler gibi temel ürünlerin yanı sıra hayvancılık ve süt sektörlerinin desteklenmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca Afganistanlıların anlamlı işler bulmasına yardımcı olmakta özellikle halı, değerli taşlar ve mücevherat, mermer ve granit, kaşmir ve safran endüstrilerinde stajyerlikler yoluyla, Afganistanlılara gelir sağlamalarını ve ailelerini geçindirmelerini hedeflemektedirler.

USAID aynı zamanda Afgan tarım işletmeleri ile çalışmakta olup, çiftlikleri ve işletmeleri faal tutmak ve personeli istihdam etmek için yem, tohum, gübre, ekipman ve teknik destek sağlamaktadır. Faaliyetler, küçük ölçekli sulama iyileştirmeleri için

²⁶¹ İlgez, "Afganistan'da Taliban", s. 372.

²⁶² "Our Work |Afghanistan", U.S. Agency for International Development, 05 Mart 2023, <https://www.usaid.gov/afghanistan/our-work>. (erişim 05.06.2023).

iş karşılığı nakit çalışmalarından, meyve bahçelerinin onarımına, paketlenme, hasat sonrası işleme ve depolama konularında iyileştirmelere ve ev beslenmesini ve gıda güvenliğini iyileştirmek için mutfak bahçeleri kurmaya kadar geniş bir yelpazede devam etmektedir. Afganistan'ın eğitim, sağlık, su ve sanitasyon sektörleri giderek kırılgan hale gelmiş ve bağışçı ülkelere bağımlı hale gelmiştir. Afgan kadınlarının ve kız çocuklarının bu temel hizmetlere erişimi sınırlıdır ve bu durum orantısız bir şekilde onları etkilemektedir. Taliban'ın kızların ortaöğretimine yönelik getirdiği yasak, Taliban'ın Afganistan'ı geriye götürdüğünü ve Afgan kadınlarını baskı altına aldığını gösteren birçok örnekten sadece biridir. USAID programları, yerel, toplum temelli ve özel sektör hizmet sağlayıcıları aracılığıyla temel hizmetlere erişimi ve kalitesini artırmaktadır. Devam eden zorluklara rağmen, USAID'in eğitim yardımları, özellikle genç kadınlar ve kız çocukları için kaliteli eğitime erişimi artırmaya, akademik eğitimi ve öğrenmeyi güçlendirmeye ve eğitimcilerin ve öğrencilerin güvenliğini ve refahını iyileştirmeye odaklanmaktadır. Temiz su eksikliği ve iklim krizi gibi ardı ardına gelen krizlerin etkisiyle, Afganlar hastalık riski ve kötü sağlıkla karşı karşıyadır. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'na (UNICEF) göre, çoğu Afgan güvenli olmayan ve sıklıkla kanalizasyon ve ölümcül patojenler tarafından kontamine edilen su tüketmektedir. Güvenli sanitasyon ve hijyene, temel tuvaletlere ve el yıkama malzemelerine erişim benzer şekilde sınırlıdır. USAID, özellikle kırsal topluluklar için Afganların temiz suya erişimini artırarak daha derin bir sağlık felaketini önlemeye yardımcı olmaktadır. Yardım çalışmaları; anne ve çocuk sağlığı, COVID-19 önleme ve mücadele, ulusal hastalık gözetimi ve hızlı müdahaleyi destekleme, temel sağlık hizmeti malzemeleri ve tüketim mallarının temini ve özel sektörle iş birliği gibi konulara odaklanmaktadır. Aynı zamanda verem gibi konularda küresel ortaklarla çalışmakta- Afganistan, ABD hükümetinin Küresel Verem Stratejisi ve Küresel Fon kapsamında öncelikli bir ülkedir ayrıca aşılama ve su, sanitasyon ve hijyen gibi alanlarda da çalışmalar yürütmektedir.²⁶³

USIAD'ın mevcut projelerinde çalışan ve özel sektördeki müteahhitler hem ABD hem de Afgan hükümetlerinin güven duydukları bir güçtür ve Afganistan'daki sektörel yoksunluk ABD firmaları için büyük bir iş kaynağıdır. ABD, 2002'den bu yana Afganistan'da sözleşmeli hizmetlere 107.9 milyar dolar harcamıştır. Savunma

²⁶³ “Our Work |Afghanistan”.

Bakanlığı şu anda Afganistan'da 16.000'den fazla müteahhit çalıştırmaktadır ve bunların 6.147'si ABD vatandaşıdır ve bu sayı Afganistan'da kalan ABD askerlerinden daha fazladır. Örneğin, tezde bahsedildiği üzere, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı ve Dışişleri Bakanlığı, çekilmeye rağmen, Kabil dışındaki devam eden programlar için müteahhitleri istihdam etmeye devam etmektedir. Nisan ayında, 70 Amerikan güvenlik ve savunma firması, Eylül 11, 2021'den ötesine uzanan yıllık sözleşmelerle 100'den fazla yeni güvenlik ve istihbarat pozisyonunu duyurmaya başlamıştır.²⁶⁴

Bunlardan biri Triple Canopy şirkettir, bu şirket Constellis'e aittir ve aynı zamanda Erik Prince'in Blackwater özel askeri müteahhitlerinin en son versiyonu olan Academi'ye de sahiptir. Triple Canopy, ülkedeki dört farklı noktadaki kalan ABD personeline güvenlik sağlamak için Bagram'da silahlı görevliler işe almaktadır. Raytheon Technologies, Bagram'da lojistik ve istihbarat analisti pozisyonları için ilan vermektedir. CACI ve BAE Systems şirketleri, 12 aylık bir süre için sinyal istihbaratı uzmanlarına yönelik ilanları yayımlamıştır, Pentagon ile neredeyse bir milyar dolar değerinde sözleşme yapan PAE şirketi, Devlet Departmanları için sözleşmeli personel alımı yapmaktadır. Fluor Corporation, ABD ve özel sektör için teknisyenler için işe alım yapmaktadır. Bagram'daki ülkenin en büyük enerji santralini inşa eden ve bakımını yapan Louis Berger, santral inşaatı için 20'den fazla yeni pozisyon ilan etmektedir.²⁶⁵

²⁶⁴ “U.S. Contractors in Afghanistan Are Hiring Amid Withdrawal”, <https://nymag.com/intelligencer/2021/05/u-s-contractors-in-afghanistan-are-hiring-amid-withdrawal.html>. (erişim 06.06.2023).

²⁶⁵ “U.S. Contractors in Afghanistan Are Hiring Amid Withdrawal”.

5. SONUÇ

James Monroe'nun 1823'te "Amerika Amerikalılarındır" cümlesiyle içe çekilme ve ticari ilişkiler haricindeki tüm ilişkilerin asgari seviyeye çekilmesi gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar ABD dış politikasını belirleyen Monroe Doktrininin temellerini Monroe'nun bu cümlesi belirlemiştir. ABD'nin 1900'lü yıllara yaklaşırken elde ettiği ekonomik güç, devletin dışarıya açılmasını elzem kılmıştır.

ABD'nin bulunduğu coğrafyanın getirdiği avantajı kullanmasıyla bölgesel bir güç olmaktan çıkıp küreselleşmeyle birlikte süper güç olmaya başlaması dış politikasında da tercih ve karar alma mekanizmasını etkilemiştir. Temelde ise içe çekilme ve çıkarları doğrultusunda uluslararası sisteme müdahil olma seçeneklerini ABD karar alıcılarına seçenek olarak sunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte sistemde meydana gelen değişim ve ABD ile SSCB arasındaki ideolojik farklılıklarla birlikte gelen zıt görüşler uluslararası politikada yeni bir döneme girildiğinin habercisi olmuştur.

Sistemdeki değişime giden yolda Türkiye'nin öncelikleri, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yönetimlere agresif liderlerin gelmesiyle birlikte, sınır güvenliğini sağlamak ve istikrarın kalıcı olmasını sağlamaya yöneliktir. ABD'nin 1800 lü yıllarda izlediği politikaya benzer bir biçimde Türkiye'de aktif bir dış politikanın maliyetlerini karşılamaktan çekinmiştir.

11 Eylül saldırıları, Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'nde vukuu bulmuş olmasına rağmen patlamaların şiddeti dünyanın farklı coğrafyalarında hissedilmiştir. ABD'nin güvenlik ve ekonomik olarak sarsılmaz gözüken imajı 11 Eylül saldırılarıyla birlikte değer kaybına uğramıştır. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu sistemden tek kutba evrilen dünyada; sistemi yönlendiren ve hatta bizzat sistemin kendisi olan ABD, 11 Eylül saldırılarının vermiş olduğu zararları azaltmak ve sistemi yeniden polarize etmek için El-Kaide Terör Örgütü'nün vurduğu darbenin şiddetini başat güç olduğu sisteme yaymaya çalışmıştır.

Yüzleştiği saldırıların ardından Bush Doktrini ile birlikte ABD dış politikası, yeni bir sayfa açmış ve elindeki tüm potansiyeli; istihbaratı, ekonomik ve hukuki yaptırımları ve silahları kullanarak küresel terör örgütlerini ve onları destekleyen devletleri, düşman ilan etmiştir. ABD'ye geniş bir hareket alanı sağlayan Bush Doktrini,

tehditlerle karşı karşıya kalmadan önce onların bertaraf edilmesi üzerine kurulmuştur. Irak'ın işgaline sebep olarak Irak'ın elinde bulundurduğunu iddia ettiği kitle imha silahları ve El-Kaide ile bağlantısını gösteren ABD, BM Sözleşmesi'nin 51. Maddesinde bulunan meşru müdafaa hakkına dayandırarak Irak'ı işgal etmiştir. Söz konusu işgalle birlikte Bush Doktrini, Afganistan'ın işgalinin ardından ikinci kere sahada uygulama alanı bulmuştur.

Türkiye'nin coğrafi, tarihi ve siyasi olarak bağlarının olduğu Ortadoğu ve Orta Asya'da meydana gelen değişimler Türkiye-ABD ilişkilerinin çoğunlukla olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Afganistan'a NATO ve koalisyon kuvvetlerince operasyonlar yapılmasında bir mani görmeyen Türkiye, sıcak çatışmalardan uzak ve arabulucu rolünü bu görev birliklerinde edinmiştir.

Bush'un “ön alıcı savaş” larının getirdiği ağır yüklerin ardından iktidara gelen Obama, uluslararası politikada “tek taraflı” bir dış politikanın mümkün olmadığını savundu. Bu kapsamda ABD'nin uluslararası hukuk çerçevesinde hareket etmesi, 2010 ve 2015 Ulusal Güvenlik ve Strateji Belgeleri 'ne dayanan bir çizgi izlenilmesinden yana olduğunu gerektiğini belirtmiştir. Obama Dönemi'nde diplomasi yeniden yükselişe geçmiş, liderlerle yakın ilişkilere öncelik verilmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinde, Türkiye'nin stratejik önemi, ABD'nin hedef ve çıkarlarında Türkiye'nin kapladığı yer, her daim hayati konumunu sürdürmüştür. Bu perspektifte ABD-Türkiye arasında tesis edilen “stratejik ortaklık”, Obama Dönemi'nde, Türkiye'yle ABD arasındaki ilişkiler, İslam Dünyası'na rol model olarak tasarlanan “Model Ortaklık” seviyesine getirilmiştir.

Obama'nın görev süresinin dolmasının ardından seçilen Trump'la birlikte Türk-Amerikan ilişkilerinde, hem Erdoğan hem de Trump'ın açıklamalarıyla yeni bir sayfa açıldığı kanısı egemen olmuştur. Suriye Krizi'nde iki devlet tarafından başlangıçta ortak paydada değerlendirilip sonra görüş ayrılıkları yaşanması bu olumlu bakış açısının sona ermesine neden olmuştur. Fırat Kalkanı Harekâtı ile PYD'nin devletleşme tehlikesine karşı operasyon başlatan Türkiye, ABD'nin PYD'ye verdiği askeri desteklerden rahatsızlığını siyasi arenanın yanında sahada da göstermiştir. Fırat Kalkanı Harekâtı'nın ardından DAEŞ ve YPG/PYD'ye karşı Zeytin Dalı Harekâtı'nı başlatan Türkiye, uluslararası platformlarda özellikle ABD tarafından YPG'ye sağlanan silah yardımlarının, ulusal çıkarlarına aykırı olduğunu belirtmiş, ZDH ile

YPG'nin edindiği silah ve silah depolarını hedef almıştır. ABD'nin YPG'ye yardımlarının devam etmesinin engellenmesi ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması amacıyla Zeytin Dalı Harekatı'nın ardından Barış Pınarı Harekatı icra edilmiştir. Bölgede çıkar çatışmaları yaşayan Türkiye ve ABD arasındaki tüm gerilimler müttefikliğin her seferinde yeniden tanımlanma/sorgulanmasına yol açmıştır.

İttifak kavramı tanımı gereği durağan olmayan, değişim içerisinde olan bir süreçtir. Devletlerin çıkarları zaman içerisinde değişiklik gösterebilir. İhtiyaç duyulan güç çeşitleri veya stratejiler farklılaşabilir. Bu farklılık ekseninde hareket ederek ittifak kurduğu güçleri değiştirebilir, aradaki ilişkiyi güçlendirebilir veya zayıflatır. Çalışma da ittifak kavramı üzerinden 11 Eylül saldırısı sonrası Türk-Amerikan ilişkilerini ele almaktadır.

İttifak ilişkisinin kurulması, kurulan ilişkinin işleyişi ve sürekliliği farklı koşullara bağlıdır. Uluslararası sistem, kurulan ittifak ilişkisi üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Uluslararası sistemde kurulan iki veya tek kutuplu ittifaklar, taraflarına farklı imkânlar sağladığı gibi farklı dezavantajları da bünyesinde barındırmaktadır.

Uluslararası sistemde, devletlerarası ilişkilerin ittifak boyutunda yapılanması ve bu yapılanmanın kutuplaşma çalışmaları önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalar modern dünya tarihinin büyük kısmında kutuplaşmanın çok kutuplu veya iki kutuplu olduğunu göstermektedir. 1990'lı yıllar uluslararası ilişkilerde ittifak ilişkilerinin yeniden şekillendiği ve bu şekillenme çerçevesi içerisinde ABD-Türkiye ilişkileri değerlendirilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası tek kutup statükocu özelliğine sahip olan ABD, sistemden tam anlamıyla memnuniyet duyarken, tek kutup revizyonist özelliğine sahip olması ise ittifak ilişkilerini düzenlemeye yönelik adımların atılmasına sebebiyet vermiştir. Obama döneminde başlayan değişim süreci, Trump döneminde daha belirgin bir hal almıştır.

Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisi ise ABD'nin sistem içerisinde tercih ettiği yaklaşımlara göre değişiklik arz etmiştir. ABD'nin Türkiye ile ittifak ilişkisi stratejik güvenlik unsuru olan NATO ve AB-Türkiye ilişkileri kapsamında başlamış, ABD'nin Ortadoğu projesi ile de zarar görmüştür.

Türkiye'nin sıcak çatışma alanına yakınlığı, bu nedenle maruz kaldığı tehlikeler, terör eylemleri ilişkiler adına sorun teşkil etmiştir. Özellikle Türkiye'nin Ortadoğu üzerinde artırmış olduğu müdahaleler ABD'nin ise liderlik pozisyonunda bölgedeki çıkarlarını korumaya yönelik eylemleri iki ülke arasında ittifak ilişkisini derinden etkilemiştir.

11 Eylül Saldırıları ardından ABD'nin Taliban'ı yönetimden uzaklaştırmak ve terörü kaynağında kurutmak adına Afganistan'ı işgal etmesi Türkiye için belirli zorluklarla karşılaşmasına sebep olmuştur. Afganistan ile tarihi bağlara sahip olan Türkiye ISAF bünyesinde koalisyona katılmış ve Afganistan'da çeşitli görevlerde bulunmuştur. ABD'nin tamamen çıkar odaklı Afganistan politikasına karşılık, Türkiye'nin Afganistan ile olan organik bağları yeniden yapılanan Afganistan için daha faydalı olmuştur.

11 Eylül saldırıları, ABD-Orta Doğu ilişkilerinde, Batı ile Doğu arasında veya Hristiyanlık ile İslam arasında bir "dönüm noktası" olmuştur. ABD, 2001 yılında Afganistan'ı işgal etmeye başlamış ve ardından 2003 yılında Irak'ı işgal etmiştir. Türkiye, Bush yönetiminin "bizimle ya da bizim karşımızda" tavrı nedeniyle Suriye ve İran ile ilişkilerini dengelemek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin bölgesel konularda artan özgüveni ve özellikle Afganistan'a olan katılımı, transatlantik topluluğa üyeliğiyle uyumlu olabilmektedir. Bu nedenle Türkiye, NATO tarafından alınan kararlardan tamamen sapmamış ve Afganistan politikasını Amerika Birleşik Devletleri ile koordine etmiştir.

Türkiye, yumuşak güç kimliği, diyalog ve yapıcı diplomasi yoluyla bölgeden sıcak bir karşılanma almıştır. Bununla birlikte, Türkiye Afganistan'da, ABD'den ötürü oluşan olumsuz imajla da mücadele etmiştir. Türkiye'nin, Amerika Birleşik Devletleri'nin istediği şekilde Türk askeri personelinin sayısını artırmayı reddetmesi bu doğrultuda açıklanabilir. Ayrıca, Türkiye, Taliban'ın yeniden güçlendiği Güney'e doğru Kabil komutanlığının yetki alanını genişletmeyi reddetmesi ve bu şekilde Türkiye'nin olası ortak harekât operasyonlarına katılımını engellemesi de bu minvaldedir. Türkiye'nin, Afganistan sorununun başından beri askeri olmayan araçların kullanımını vurgulayarak ve tüm Afgan gruplarının siyasi süreçlere dahil edilmesini sağlamaya çalışması önemlidir. Ayrıca Türkiye, eğitim, sağlık, konut ve altyapı iyileştirme gibi birçok insani ve ekonomik rekonstrüksiyon projesi aracılığıyla sorunlara dikkat çekmiştir. Türkiye, savaş güçleri göndermek dışında, güvenlik ve istikrarı sağlamayı,

demokratik seçimleri savunmayı, ekonomik gelişmeyi ve rekonstrüksiyonu artırmayı Afganistan'da genel olarak hedeflemiştir. Türkiye'nin tüm çabaları, Afganistan ve Pakistan bağlamında gelişen insani trajediye dikkat çektiğini ve sivil araçların daha etkin bir şekilde kullanılmasını savunduğunu göstermektedir.

Suriye Krizi'nin yaşanması, ABD'nin Ortadoğu üzerinde YPG üzerinden etkinliğini artırması Türkiye ile olan ilişkilerine zarar vermiştir.

Uluslararası ilişkilerde ittifak ilişkisi kavramı, günümüzde farklı çerçevelerde derinleşerek gelişmektedir. Çıkarlar ve güç ilişkileri devletleri müttefik arayışı içerisine sokmuş, kurulan ittifak ilişkileri ise güçlerin çıkarları doğrultusunda gelişme göstermiştir. Tarihsel boyutta incelendiğinde, ABD küresel bir gücü temsil ederken, Türkiye ise bölgesel bir güç özelliği göstermektedir. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan ABD-Türkiye ittifak ilişkisi ise yaşanan krizler ve gerginlikler doğrultusunda zarar görmektedir. Bölgesel güçlerin gelişmeleri tek başına yönlendirme ve düzenleme imkânı bulunmamaktadır. Bu yüzden Türkiye ABD ile kurmuş olduğu ittifak ilişkisi, ortak çıkarlara hizmet etmemeye başladığı andan itibaren zedelenmiştir. Kurulan ilişki, kurulduğu andan itibaren pasif bir ilişki olmamış, düz bir çizgide ilerlememiştir.

Soğuk Savaş sonrası devletlerin çıkarları, tehdit unsurları ve sorun tanımları önemli derecede değişmiştir. İdeolojik çatışmalar yerini, coğrafi konuma göre değişen çıkarlara, güvenlik problemlerine ve tehdit tanımının değişmesine bağlı olarak stratejik farklılığa bırakmıştır.

ABD'nin 11 Eylül sonrası Ortadoğu üzerinde yürütmüş olduğu politika doğrultusunda Türkiye önemli bir yer arz etmiştir. Türkiye Ortadoğu'ya kültürel ve tarihsel olarak bağlı olup, ABD açısından Ortadoğu'da bulunan enerji kaynaklarının batıya aktarımında stratejik öneme sahip bir ülkedir.

Tüm bunların ışığında Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde çıkarlarının zamanla uyumsuzluk göstermesi, ilişkilerin devamlılığını belirsiz kılmakla birlikte, ilişkilerde geri dönülemez bir kopuşa da mahiyet vermeyecek düzeydedir.

Tezde ikinci bölümde aktarılmaya çalışılan, Türkiye ve ABD arasındaki ittifakı sınayan olaylar bütünü, ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Tarihi arka planda da benzer olaylar yaşayan iki devlet, sıkıntıların üstesinden ortak çıkarlar ve güvenlik gereksinimi üzerinden gelmiştir. NATO'nun görev sahasının zamanla değişimi,

Türkiye'nin uluslararası politikada daha aktif bir rol alması; ittifaklık bağlamının genişlemesine ve derinleşmesine neden olmuştur.

ABD'nin dış politikasındaki çıkarları ve Türkiye'nin bölgesel güç olma yolunda attığı adımlar ve Afganistan'daki gelişmeler iki devlet arasında ittifak ilişkisinin gerekliliğini ilerleyen zamanlarda da ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

- ABD Ankara Büyükelçiliği ve Türkiye'deki Konsolosluklar, *ABD – Türkiye İlişkilerinin Tarihine Bir Bakış*, <https://tr.usembassy.gov/tr/>, (erişim 10.10.2020).
- Acar, Ali ve Habib Aydın. “Arap Baharı Üzerine Oryantalist ve Marksist Değerlendirmeler.”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22/2, (2017): 515.
- Acet, Gül Seda ve Fazlı Doğan. “11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 33/17, (2017): 61.
- Acun, Can. “Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)”, *SETA Perspektif*, 53, (2014): 2
- Ahmadzai, Saadatullah and Alastair Mckinna. “Afghanistan electrical energy and trans-boundary water systems analyses: Challenges and opportunities”, *Energy Reports* 4, (2018): 435-69.
- Akalın, Cüneyt. "Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 3 (2013): 11.
- Akça, Edebalı Murat. “Objektif Ulusal Çıkar Kavramı: Kıbrıs Barış Harekatı ve Fırat Kalkanı Harekatı”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2018, 75-76
- Akman, Sertaç. “Adım adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı, nasıl çözüldü?”, *Eorunews* 12 Ekim 2018. <https://tr.euronewcom/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abd-turkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi>, (erişim 20.12.2022).
- Aksoy, Merve. “Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı Bağlamında Bush Doktrini ve ABD'nin Irak'ı İşgali”, *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, (2016) 7 <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2016/01/Önleyici-Meşru-Müdafaa-Hakkı-Bağlamında-Bush-Doktrini-ve-ABD'nin-Irak'ı-İşgali-.pdf>, (erişim 09.08.2022).
- Aktaş, Hayati ve Vahit Güntay. “*Mavi Marmara Krizi*”, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)*: ed. H. Çakmak, Ankara: Kripto Yayınları, 2011.
- Amerikanın Sesi, *Obama'nın Ağzından 'Obama Doktrini'*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/obama-nin-agzindan-obama-doktrini/3229726.html>, (erişim 10.2020).
- Anadolu Ajansı, *Talibandan Trump'a açık mektup*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/talibandan-trumpa-acik-mektup/884853>, (erişim 06.03.2023).

- Anadolu Gazetesi. “MSB açıkladı! İdlib’de harekâtın adı ‘Bahar Kalkanı’”, <http://www.anadolugazetesi.com/amp/msb-acikladi--idlib-de-harekatin-adi--bahar-kalkani--120412.html>, (erişim 10.09.2020).
- Ankasam, “Trans-Afgan Ulaştırma Koridoru’nda Yaşanan Gelişmeler ve Afganistan”. <https://www.ankasam.org/trans-afgan-ulasirma-koridorunda-yasanan-gelismeler-ve-afganistan/> (erişim 17.03.2023).
- Annual Report, *Additional Opportunities to Reduce Fragmentation, Overlap, and Duplication and Achieve Other Financial Benefits*, 2017, <https://www.gao.gov/assets/gao-17-491sp.pdf>, (erişim 11.04.2023).
- Arı, Tayyar. *Basra Körfezi ve Ortadoğu’da Güç Dengesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 210
- Arıboğan, Ülke, Gülden Ayman ve Beril Dedeoğlu. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, der. Faruk Sönmezoğlu, 4.b İstanbul: Der Yayınları, 2005.
- Armaoğlu, Fahir. *20.yy Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2012.
- Aydoğan, Bekir. “PYD’nin ABD-Rusya Denklemindeki Tercihi”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7/71, (2015): 58-59.
- Baizakova, Kuralay and Zhulduz Baizakova. “Connect Central Asia: Role of Afghanistan”, *Public Administration and Regional Studies*, 2, (2014): 94-104.
- Baker, Peter. “Obama’s War Over Terror”, *The New York Times*, 04.01.2010, <https://www.nytimecom/2010/01/17/magazine/17Terror-t.html>, (erişim 10.10.2020).
- Barkun, Michael. “President Trump and the ‘Fringe’ ”, *Terrorism and Political Violence*. 3/29, (2017): 438.
- Barzegar, Kayhan. “Iran’s Foreign Policy in Post-Taliban Afghanistan”, *The Washington Quarterly*, 37/2, (2014): 119-37.
- BBC. “11 Eylül saldırıları: 2001’de neler yaşandı, 19 yılda neler değişti?” <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49653233> (erişim 10.11.2022).
- BBC; ‘‘AB’den İran’a yeni yaptırımlar’’, *BBC*, 26 Temmuz 2010. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/07/100726_eu_iran (erişim 16.12.2022).
- BBC; ‘‘BM İran’a yeni yaptırımları onayladı’’, *BBC*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/06/100609_un_iran (erişim 16.12.2022).
- Bilen, Seda Sezer. ‘‘Sarraf Nasıl Türkiye’nin Milli Davası Oldu?’’, *DW*, 27 Kasım 2017. <https://www.dw.com/tr/sarraf-nas%C4%B1l-t%C3%BCrkiyenin-milli-davas%C4%B1-oldu/a-41510474> (erişim 16.12.2020).

- Bilge-Criss, Nur. "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", *Uluslararası İlişkiler*, 9/34 (2012): 7.
- Burns, John F. "A Nation Challenged: The Wanted Man; Bin Laden Taunts U. And Praises Hijackers", <http://www.nytimecom/2001/10/08/world/a-nation-challenged-the-wanted-man-bin-laden-taunts-us-and-praises-hijackerhtml> (erişim 15.11.2022)
- Can, Yakup. "Arap Baharı Sonrası Yemen: Ülke'deki Temel Aktörler ve Koalisyon Operasyonlarının Meşruluğu", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/20, (2020): 39-42.
- Ceylan, Ahmet ve İsa Uslu, *1 Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi*, <http://politikaakademisi.org/2012/06/15/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/> (erişim 16.12.2020).
- Chaliand, Gerard. "İŞİD Döneminde Cihatçılık", *Terörizmin Tarihi*, ed. Gerard Chaliand, Arnaud Blin, Çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Nora Kitap, 2016, 598.
- Cumhuriyet Gazetesi. "ABD'de Yeni Dönem", 20 Ocak 2009, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/abdde-yeni-donem-35932>, (erişim 10.10.2020).
- Çam, Ömer Tuğrul. Türkiye ve Rusya İdlib'de Ateşkes Üzerinde Anlaştı, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/turkiye-ve-rusya-idlibde-ateskes-uzerinde-anlasti/1756201>, (erişim 10.09.2020).
- Çelik, Ahmet Hüsrev.. "Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme." *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6/2, (2015): 50-53.
- Çınar, Murat. "Uluslararası İlişkilerde Müttefiklik Kavramı ve Bu Çerçeve'de Türkiye Amerika Birleşik Devletleri İlişkisinin Değerlendirilmesi", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014.
- Çiftçi, Eylül Beyza Ateş. "İŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri", *Lectio Socialis Dergisi*, 1/1, (2017): 49-52.
- Çoban, Mehmet İlbey. "Astana Process in Context With Iranian, Russian and Turkish Foreign Policies on Syrian Complexity", Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2020, 6
- Çona, Ömer. "Suriye Krizinde Uluslararası Güç Mücadelesi: Vekalet Savaşları", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2018, 117-118
- Dar, Arshid Iqbal, Irfan Ul Haq, and Tanveer Ahmad Khan. "Alliances in International Politics: A Comparative Study of Kenneth Waltz's and Stephen Walt's Theories of Alliances", *Kaav International Journal Of Arts, Humanities, Social Sciences*, 3/4, (2017): 45-48.

- DEİK, Afganistan Ülke Bülteni, <https://www.deik.org.tr/uploads/afganistan-ulke-bulteni.pdf>, (erişim 20.10.2022).
- Demir, Enes. “Barış Pınarı Harekatı’nın Türkiye Açısından Sonuçları”, *Diplomatik Gözlem Dergisi*, 96, (2020): 2-8
- Demir, Merve. “Savunma Sanayinde İşbirliği Problemi: Kıbrıs Barış Harekâtı Ve Zeytin Dalı Harekâtı Örnekleri” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2020, 75
- Deutsch, Karl W. and J. David Singer. “Multipolar Power Systems and International Stability” *World Politics*, 16/3, (1964): 393-396.
- Doğan, Şeyhmus ve Elif Sesen. “2017 Türkiye – ABD Vize Krizi Haberlerine Yönelik Çerçeve Analizi”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 12, (2019): 821-825.
- Domazeti, Riad ve Mesut Özcan. “Bahar Kalkanı Harekâtı: Askerî, Siyasi ve Stratejik Hedefler”, *İNSAMER Analiz*, 2020, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-bahar-kalkani-harekati-askeri-siyasi-ve-stratejik-hedefler.pdf>, (erişim 06.04.2023).
- Doster, Barış. “İttifaklar, Türk Dış Politikası ve Suriye”, *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 5/58, (2013) 73-74.
- Doster, Hüseyin. *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2020.
- Dönmez, Suat. “Güvenlik Anlayışının Dönüşümü: İttifak Kavramı ve NATO”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010, 49.
- Döşkaya, Füsün Çoban. “Osmanlı Devleti’nde Amerikalı Misyonerlerin Antlaşma Hakları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8/3 (t.y.): 769-98.
- Durmuş, Remzi. *Geçmişten Günümüze Türk- Amerikan İlişkileri*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4118/gecmisten_gunumuze_turk_-_amerikan_iliskileri, (erişim 15.11.2020).
- Dündar, Haris Ubeyde. “Yeni Hegemonya Anlayışı Çerçevesinde Bush Doktrini Üzerine Bir İnceleme”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9/17, 2018, 52-71.
- Ekşi, Muharrem. “AK Parti Döneminde Ortadoğu’da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik.” *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9/18, (2016): 72-75.
- Ergin, Sedat. “Rahip Brunson krizinin bıraktığı izler”, *Hürriyet*, 27 Kasım 2018. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/rahip-brunson-krizinin-biraktigi-izler-41032054> (erişim 16.12.2022).

- Erkmen, Serhat. “İç Etkenler Açısından Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü”, *Bilig Dergisi*, 72, (2015): 175-178.
- Erol, Mehmet Seyfettin ve Kadir Ertay Çelik. “ABD’nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2/2, (2018): 25
- Erol, Metin. “Batı Basınında Barış Pınarı Harekâtı”, *Seta Analiz Dergisi*, 297, (2019): 8
- Ersoy, Eyüp. “Realizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Erşen, Emre ve Seçkin Köstem, *Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in A Changing World Order*, London: Routledge, 2019.
- Euronews, “‘ABD’de Halkbank’a ‘dolandırıcılık’ ve ‘kara para aklama’ iddianamesi’”, 16 Ekim 2019, <https://tr.euronewcom/2019/10/16/abd-de-halkbank-a-dolandiricilik-kara-para-aklama-iddianamesi-halk-bankasi-iran-yaptirim> (erişim 17.12.2020).
- Fahimi, Abdullah Paul Upham, ve Sybille Münch. “Afghanistan’s Energy Sociotechnical Imaginaries: Alternative Visions in a Conflict Zone”, *Political Geography*, 98 (2022): 102657,
- Fahimi, Abdullah, Paul Upham, and Sybille Münch. “Afghanistan's energy sociotechnical imaginaries: Alternative visions in a conflict zone”, *Political Geography* 98, (2022): 102657.
- Fergusson, James. *Taliban: The unknown enemy*. London: Da Capo Press, 2011.
- Garamone, Jim. DOD News, *Afghan Forces Have Capacity to Fight, Defend Country*, Milley Says, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/article/article/2702101/afghan-forces-have-capacity-to-fight-defend-country-milley-says/> (erişim 07.03.2023).
- Gherz, Jeremy. “*Alliances in the 21st Century Implications for the USEuropean partnership*”, New York: The RAND Corporation, 2011.
- Ghulam, Ali. "China–Pakistan cooperation on Afghanistan: assessing key interests and implementing strategie" *The Pacific Review* 35/3 (2022): 506-528.
- Giustozzi, Antonio. “The Taliban Beyond the Pashtuns”, *The Afghanistan Papers*, Waterloo: The Centre for International Governance Innovation, 2010.
- Gunaratna, Rohan. “El Kaiede’nin Yeni Yüzü: 11 Eylül’den Sonra İslamcı Terörizm Tehidi”, *Terörizmin Tarihi*, ed. Gerard Chaliand, Arnaud Blin, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Nora Kitap, 2016, 526.

- Gül, Yunus Emre. "Türkiye'nin Nato Üyeliğinin Geleceği", 2018, 5. https://www.researchgate.net/publication/333811220_TURKIYE'NIN_NATO_UYELIGININ_GELECEGI, (erişim 06.04.2023).
- Güldemir, Furkan. *Tunus'ta Başlayan Arap Baharı Yayıldıkça Kışa Döndü*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-baslayan-arap-bahari-yayildikca-kisa-dondu/1030616> (erişim 02.01.2021).
- Güler, Ayşegül. "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2012.
- Güler, Yavuz. "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1, (2005): 228.
- Güler, Yavuz. "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri 1795-1914", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6, (2005): 227-240.
- Güvenlik Konseyi'nin 28 Eylül 2001 günü 4385 inci oturumunda kabul edilen (2001) 1373 sayılı KARARI, <https://mhmb.gov.tr/uploads/2019/01/BM-G%C3%BCvenlik-Konseyi-1373-Say%C4%B1%C4%B1-Karar%C4%B1.docx> (erişim 20.10.2022).
- Hook Steven W. ve John Spanier, *Amerikan Dış Politikası*, çev. Özge Zihnioğlu, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2020, 293
- Hook Steven W. ve John Spanier, *Amerikan Dış Politikası*, çev. Özge Zihnioğlu, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2020.
- İlgaz, Selinay. "Afganistan'da Taliban Dönemi-Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme, Oktay Bingöl-Yelda Ongun, Der.", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6/1, (2022): 371-373.
- İlgaz, Selinay. "Oktay Bingöl-Yelda Ongun, Der., Afganistan'da Taliban Dönemi-Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6/1, (2022): 371-73.
- İmamhocaev, Rahmanhoca. "Afganistan ve Türkiye", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/17, (2001): 261-266
- Johnson, Thomas H. ve M. Chris Mason. "Understanding the Taliban and insurgency in Afghanistan", *Orbis*, 51/1, (2007): 71-89.
- Kalyon, Levent. "Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6/11 (2010): 0.
- Kandemir, Eyyub. "ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve Walt'un İttifak Teorisi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10/2, (2011): 137

- Karakaya, İskender ve Mohammad İshak Nazarı. “Afganistan’da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/23, (2022): 153.
- Karakaya, İskender ve Mohammad İshak Nazarı. “Afganistan’da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/23, (2022): 43-69.
- Kasalak, Kadir. “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 14/55 (2014): 1-25..
- Kaya, Gamze ve Süleyman Elik. “Türkiye-Afganistan Siyasi İlişkileri (1921- 2021): Yüzyılı Aşan Özel, Siyasi, Güvenlik ve Kültürel Bağlar”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5/1, (2020): 35-59.
- Kaya, Gamze. “Türkiye-Afganistan İlişkileri” Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova, 2019).
- Kaya, Rüştü ve Erdal Bayar, "Afganistan'da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği." *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (2022): 147-180.
- Kazdal, Melih. “Savaşın Dönüşümü ve Vekalet Savaşları: Tarihsel ve Olgusal Değerlendirme”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2018, 35
- Keyik, Mehmet ve M. Seyfettin Erol. “Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3/1, (2019): 13
- Khan, İmtiyaz Gul. “Afghanistan: Human Cost of Armed Conflict since the Soviet Invasion”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, 17/4, (2017): 209.
- Khan, Muhammad Fahim, Sajid Ali, ve Hashmat Ullah. “Ethnic Conflict and the Political Instability in Afghanistan”, *Pakistan Journal of International Affairs*, 4/2, (2021): 419-34.
- Khawarnasab, Akhbarshah ve Mücahit Avcı. “Afganistan’da Etnik Gruplar ve Siyasal Yapı1 Ethnic Groups and Political Structure in Afghanistan”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28/1, (2023): 131-139.
- Kıran, Kenan. “Halkbank Kumpası nasıl başladı?”, *Sabah*, 25 Temmuz 2019. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/07/25/halkbank-kumpasi-nasil-basladi-hakan-atilla-davasinda-abd-feto-isbirligi> (erişim 16.12.2020).
- King, Anthony. “Why Did the Taliban Win?”, *Armed Forces & Society*, 2022.
- Kocaoğlu, Mehmet. *Körfez Krizi*, İstanbul: Hak Yayınları, 1990, 52

- Kor, Zahide Tuba. *Arap Baharı ve Göz Ardı Edilen Sonuçları*, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-ve-goz-ardi-edilen-sonuclari> (erişim12.06.2020).
- Korkusuz, Tolga. “ABD ile Vize Krizinin Muhtemel Sebepleri”, <https://www.stratejikortak.com/2017/10/abd-turkiye-vize-krizi.html> (erişim19.12.2022).
- Kurtbağ, Ömer. “Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayırışan Çıkarlar”, *Siyaset, Ekonomi, Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3/2, (2015): 191.
- Küçük, Ayşe. *2003 Süleymaniye Krizi*, <https://tdpkrizleri.org/index.php/2003-sueleymaniye-cuval-krizi> (erişim10.01.2020).
- Lale, Aybala. “Kaos Teorisi ve Uluslararası İlişkiler: Arap Baharı Örneği”, Yüksek Lisans Tezi: Gazi Üniversitesi, 2018, 81
- Laub, Zachary. “The Taliban in Afghanistan”, *Council on Foreign Relations*, 4/7, (2014): 1-9.
- Liska, George. *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962): 5
- Mazhar, Muhammad Saleem, Samee Ozair Khan, ve Naheed S Goraya. “Ethnic Factor in Afghanistan”, *Journal of Political Studies; Lahore*, 19/2, (2012): 97-109.
- Mcmahon, Robert J. *Soğuk Savaş*, çev. Sinem Gül, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2013, 12.
- Michaelsen, Christopher. “The Security Council’s Al Qaeda and Taliban Sanctions Regime: ‘Essential Tool’ or Increasing Liability for the UN’s Counterterrorism Efforts?”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 33/5, (2010): 448-63.
- Migaux. Philippe. “Mücahidin Hareketinin yer altı mücadelesi: El Kaide’nin Federasyon Oluşturma Stratejisi”, *Terörizmin Tarihi*, ed. Gerard Chaliand, Arnaud Blin, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Nora Kitap, 2016, 391.
- Migdalovitz, Carol. *Israel’s Blockade of Gaza, the Mavi Marmara Incident, and Its Aftermath* <https://faorg/sgp/crs/mideast/R41275.pdf> (erişim 06.04.2023).
- Misra, Amalendu. “The Taliban, Radical Islam and Afghanistan”, *Third World Quarterly*, 23/2, (2002): 577-89.
- Modebadze, Valeri. “Afghanistan under Taliban: a new regime poses a threat to international stability”, *Journal of Liberty and International Affairs* 8, sy 1 (2022): 277.
- Molla, Alptekin. “Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7/6, (2009): 31.

- Mominkulov, Canat. *Arap Dünyasında Yaşanan Olayların Temel Sebepleri ve Bölgeye Etkisi*, <https://www.orsam.org.tr/tr/arap-dunyasyinda-yasanan-olaylarin-temel-sebepleri-ve-bolgeye-etkisi/> (erişim 07.01.2021).
- Morrow, James D. “Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances”, *American Journal of Political Science*, 4, (1991) 908.
- MYMAG, “U. Contractors in Afghanistan Are Hiring Amid Withdrawal”, <https://nymag.com/intelligencer/2021/05/u-s-contractors-in-afghanistan-are-hiring-amid-withdrawal.html>. (erişim 06.06.2023).
- National Security Strategy. 2017, <https://trumpwhitehouse.archivegov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (erişim 18.10.2022).
- Nawabi, Shabnam. “Türkiye’nin Afganistan’a Dış Yardımları”, *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/1, (2019): 79-91.
- Nimani, Ali. “Türkiye ve Afganistan İlişkileri”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2014.
- Obama White House. https://obamawhitehouse.archivegov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, (erişim 20.10.2020).
- Oğuzlu, Tarık. “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, *Uluslararası İlişkiler*, 9/34 (2012): 100
- Operation Freedom’s Sentinel, Lead Inspector General Report To The United States Congress <https://oig.usaid.gov/sites/default/files/2021-12/Operation%20Freedom%27s%20Sentinel%20Lead%20Inspector%20General%20Quarterly%20Report%20to%20Congress%20July%201%2C%202021-%20September%2030%2C%202021.pdf> (erişim 3.06.2023).
- Önal, Tekin ve Abdullah Özdağ. “Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11, (2016): 53.
- Örmeci, Ozan *ABD’nin 2015 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi*, <http://politikaakademisi.org/2015/02/13/abdnin-2015-ulusal-guvenlik-strateji-belgesi/>, (erişim 11.10.2020).
- Özcan, Arif Behiç. “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD’nin Güvenlik Stratejileri”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11/22, (2011): 454
- Özçelik, Necdet ve Can Acun, *Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekâtı*, İstanbul: Seta Yayınları, 2019, 11.

- Öztürk, Selim. “Küresel Terör Örgütü el-Kaide’nin Gelişimi ve Ön Plana Çıkan Liderleri Bağlamında. “Cihad” Anlayışının Geçirdiği Değişimler”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6/2, (2019): 193.
- Öztürkler, Harun. “Arap Baharı’nın Ekonomik Analizi”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 8/2, (2014): 11
- Riphenburg, Carol J. “Ethnicity and civil society in contemporary Afghanistan”, *The Middle East Journal*, 59/1 (2005): 31-51.
- Rubin, Barnett R. “Afghanistan under the Taliban”, *Current History*, 98/625, (1999): 79.
- S-300PMU3 / S-400 Triumf / SA-21 Growler,
<https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/s-400.htm> (erişim 13.01.2021).
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2013, 161.
- Segal, Gerald. “China and Afghanistan”, *Asian Survey* 21, 11, (1981): 1158-1162.
- Seren, Merve *ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi: Amerikan Savunması ve Caydırıcılığı*, <https://thinktech.stm.com.tr/detay.aspx?id=89>, (erişim 20.10.2020).
- Shakir, Shafiqullah. “Taliban ve Peştunistan sorunlarının Afganistan-Pakistan ilişkilerine etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020.
- SIGAR, *Quarterly Reports*, <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2017-10-30qr.pdf>, (erişim 03.06.2023).
- Snyder, Glenn H. “Alliance Theory: A Neorealist First Cut”, *Journal of International Affairs*, 40/1, (1990): 107.
- Sönmez, Göktuğ. “El-Kaide’den DEAŞ sonrası döneme: Küresel militan selefi hareketin dönüşümü ve geleceği.” *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 21/2, (2019): 136-138.
- Sönmez, Göktuğ. S-400 ile F-35 Arasında Türkiye-ABD ve Türkiye- Rusya İlişkileri, *Orta Doğu Araştırma Merkezi*, 90, (2019): 3-4
- Stein, Kenneth W. “The Bush Doctrine: Selective Engagement in the Middle East.” *Middle East Review of International Affairs*, 6/2, (2002): 43.
- Sürmen, Yunus Emre. “Siyasi Krizlerin Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisi: Rahip Brunson Davası”, *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 2/2, (2019): 192
- Şafak, Nurdan. *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2003).

- Şen, Abdulkadir. “Afganistan: ABD Müdahalesi ve Taliban’ın Dönüşü”, *SDE Akademi Dergisi* 2/4, (2022): 76-102.
- Talukdar, Indrani, Omair Anas, *The Astana Process and the Future of Peaceful Settlement of the Syrian Crisis: A Status Note*, https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=4930&lid=1744 (erişim 18.09.2020).
- Tasam, 1.Körfez Savaşı, https://tasam.org/Files/Icerik/File/1__K%C3%B6rfez_Sava%C5%9F%C4%B1_pdf_1690c694-7b42-41e3-9699-2159ac18bb8f.pdf (erişim 20.12.2020).
- Taşdemir, Fatma *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 2015, 238.
- Taşpınar, Muhiddin. “Arap Baharı ve Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeniüzyıl Üniversitesi, 2019, 73.
- TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 22, 6/1, (2005).
- Thomas, Clayton Thomas, “Afghanistan: Background and U.S. Policy”, t.y., (erişim 06.03.2023).
- Tladi Dire Tladi ve Gillian Taylor, “On the Al Qaida/Taliban Sanctions Regime: Due Process and Sunseting”, *Chinese Journal of International Law* 10, sy 4 (2011): 771-89.
- Topal, Coşkun. “Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2013): 115.
- Transcript of Truman Doctrine (1947): <https://www.ourdocumentgov/doc.php?flash=false&doc=81&page=transcript>, (erişim 9.10.2020).
- TRT Avaz, “CASA-1000 yüksek gerilimli elektrik hattı projesinin Kırgızistan ayağına başlandı “ <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/casa-1000-yuksek-gerilimli-elektrik-hatti-projesinin-kirgizistan-ayagina-basland/6068c13101a30a25a8cd8a14>, (erişim 07.03.2023).
- TSK, *TSK Basın Açıklamaları*, <https://www.tsk.tr/Home/Detay/536>, (erişim 30.12.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’nin DAEŞ ile Mücadelesi*, 2017, 17.
- Ulutaş, Alptan. “I. ve II. Körfez Savaşı’nın Türkiye’ye Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006, 51-52
- USAİD, “Our Work |Afghanistan”, U.S. Agency for International Development, 05 Mart 2023, <https://www.usaid.gov/afghanistan/our-work>. (erişim 05.06.2023).

- Vamvakas, Petros. “NATO and Turkey in Afghanistan and Central Asia: Possibilities and Blind Spots”, *Turkish Studies*, 10/1 (2009): 58.
- Varlık, Ali Bilgin. Astana-Soçi Görüşmeleri. “Çatışmasızlık Bölgeleri ve İdlib’de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları”, *Merkez Strateji Enstitüsü Güncel Değerlendirme*, (2018): 1-2
- Walt, Stephen M. “Alliance Formation and Balance of World Power” *International Security*, 9/4, (1985): 3-43.
- Walt, Stephen M. “Alliance” *The Oxford Companion to Politics of the World*, ed. Joel Krieger, New York: Oxford University Press, 2004, 20.
- Waltz, Kenneth. *Theory of International Politics* Massachussets: Addison Wesley, 1979, 98.
- Yaycı, Cihat. “İrak’ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye’ye Etkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15/30 (2019): 338
- Yazgan, Şükrü. *Türk Amerikan İlişkilerinin Suriye Sonbaharı: Ayrışan Değerler, Uzlaşmaz Çıkarlar ve Çatışan Politikalar*, <https://ordaf.org/turk-amerikan-iliskilerinin-suriye-sonbahari-ayrisan-degerler-uzlasmaz-cikarlar-ve-catisan-politikalar/> (erişim 05.12.2020).
- Yazıcı, Hanefi. “Proxy Wars In Syria And A New Balance Of Power In The Middle East”, *Journal of Management and Economics Research*, 10/3, (2018): 3
- Yeşiltaş, Murat Retorik ile Gerçeklik Arasında Trump’ın Ulusal Güvenlik Stratejisi, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/retorik-ile-gerceklik-arasinda-trump-in-ulusal-guvenlik-stratejisi/10099088>, (erişim 19.10.2022).
- Yeşiltaş, Murat, Merve Seren ve Necdet Özçelik, *Fırat Kalkanı Harekâtı Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler*, İstanbul: Seta Yayınları, 2017, 9.
- Yüce, Samet. “Rusya’nın Suriye’deki Varlığının Nedenleri”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, (2016): 272
- Yücel, Hasan. “5 soru: ABD’de Halkbank Davası”, *SETA*, 19 Ağustos 2020. <https://www.setav.org/5-soru-abdde-halkbank-davasi/> (erişim 16.12.2020).
- Yücel, Hasan. “Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi”, *SETA Analiz Dergisi*, 302, (2020): 8-11

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Oktay, Muhammed Said

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Üniversite ve Bölüm	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Hacı Bayram Veli Üniversitesi Orta Doğu ve Afrika Çalışmaları	
Lisans	Gazi Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler	2017

Meslekî Deneyim

Yıl	Yer	Görev
.....		

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınları

-

